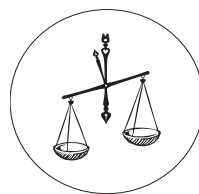

TARTALOM

- 3 Ágh István: Koszorúszalagok
- 9 Jámborné Balog Tünde: Mint a moziban
- 17 Döbrentei Kornél: Helsinki Hősei
- 21 Rév Júlia: Sakk
- 26 Bobory Zoltán: A tőkesúly, barátaim...; Vihar után
- 28 Bene Zoltán: A szemtanú
(Részlet az Igazak című, készülő regényből)
- 36 Novák Valentin: Mocsár
- 38 A Bethlen Gábor Alapítvány 2020. évi díjazottjai
- 51 Balázs Lajos: Népszavazás és a nyergestetői kopjafás temető
(A magyarság elleni kettős merénylet emlékműve)
- 56 Izer Janka: Mint a fölkavart iszap
- 59 Máshogy tekinteni a testre
(Baráth Tibor beszélgetése Izer Jankával)
- 64 Baráth Tibor: Betsabé a fürdőkádban
(Izer Janka első kötetének felnővestörténetei)
- 71 Iványi Márton Pál: Az ökör, a traktor és a „gépszörnyeteg”
(Agrármodernizáció a 20. századi szépirodalom és társadalomrajz tükrében)
- 88 Bakó Endre: Illyés Gyula és Zilahy Lajos barátsága
- 98 Cs. Nagy Ibolya: A megmaradás esélyei – a próza nyelvén
(Farkas Árpád: Nem ilyen lovat akartam)
- 113 Kolozsi Orsolya: Traumák és rózsák
(Danyi Zoltán: A rózsákról)
- 117 Aniszi Kálmán: A ránk köszönt század nagy kérdései
(Konrad Sutarski: Mit hozol XXI. század)
- 121 Mosonyi Kata: A behódolásmentes irodalomtörténet apológiája
(Tózsér Árpád: Vagyonos apáink)

Barító: János Nikolett. E lapszámunk képanyaga Majoros Áron Zsolt szobrászművész munkáiba nyújt betekintést.

HITEL irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat. MAGYAR ÖRÖKSÉG. Örökös tiszteletbeli főszerkesztő: [Csoóri Sándor]; **Főszerkesztő:** Papp Endre; **Főmunkatárs:** Ágh István; **Szerkesztők:** Léka Géza, Nagy Gábor; **Képszerkesztő:** Isó M. Emese; **Nyelvi lektor:** Rátkay Ildikó; **A szerkesztőség titkára:** Kovács Nóra; **Tördelőszerkesztő:** Bagu László. **Felelős kiadó:** A Nemzeti Kulturális és Irodalomért Alapítvány elnöke. **Kiadó és szerkesztőség:** 1078 Budapest, Hernád utca 56/B, Tel.: (06-1) 237-0294; Fax: (06-1) 237-0293; E-mail: hitel@hitelfolyoirat.hu, honlap: www.hitelfolyoirat.hu; **Levelezési cím:** 1381 Budapest, Pf. 1324. Lapunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Petőfi Kulturális Ügynökség, a Nemzeti Kulturális Alap és a Bethlen Gábor Alapítvány támogatásával jelenik meg. A Hitel folyóirat, könyvkiadás és rendezvények szakmai program megvalósítását 2021. évben a Magyar Művészeti Akadémia támogatta. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőnél; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu; fax: (06-1) 303-3440. **Előfizetési díj:** egy évre 6840 Ft, fél évre 3420 Ft. Nyomta és kötötte: Coradix Kft. HU ISSN 0238-9908. **E-mail:** Isó M. Emese (képszerkesztő), iso@hitelfolyoirat.hu; Kovács Nóra (szerkesztőségi titkár), szerk@hitelfolyoirat.hu; Léka Géza (vers), leka@hitelfolyoirat.hu; Nagy Gábor (kritika, próza), nagy@hitelfolyoirat.hu; Papp Endre (főszerkesztő), papp@hitelfolyoirat.hu.

Majeros Áron Zsolt: Töltődés (2016, inox, 215×57×57 cm)

Ágh István

Koszorúszalagok

A gyász napjaiból

Megáldott vers

Mikor beléptem, nem vett rögtön észre,
hanyatt fekvé az ágyán olvasott,
verseimet közlő lappal kezében
eszembe juttatta a Balatont,
meghatottan bámultam, míg a nyárra,
az utolsó emlékeztetett,
úgy éreztem, jókedvű olvasással
megáldja lepkés költeményemet,
hogy a betegség ellenére boldog,
s éppen miattam olyan önfeledt,
de feljajdult a bolygó fájdalomtól,
ami lelki csapás is lehetett,
hogy a szemével olvasni alig lát,
megszűnt a szavak közti kapcsolat,
s fölfoghatatlan, s amit tudni próbál,
végre ismeretlen marad.
a lapot csukva tartotta kezében,
talán miattam nem engedte el,
ahogy máskor a vérnyomását mérte,
várakozott és maga elé figyelt.

ÁGH ISTVÁN (1938) író, költő, műfordító. A *Hitel* főmunkatársa. A Nemzet Művésze.

Álom

Ezt is megértem hát, hogy itt vagyok
lassan haldokló hitvesemmel szemben,
azon töprengék, nem lenne-e jobb,
amit mindig fordítva képzeltem,
s ha így van, annak így kell lennie,
miután ő már betöltötte sorsát,
én még adós maradtam valamivel,
amire most a jelenlétem szolgál.

Egyszerre kegyelem és büntetés
az exitálást egyedül megélni,
álmában vesztette eszméletét,
helyette én tudom csak, mi történik
azzal, hogy nézem, feszült nyugalom
tart fogva, lélegzése ütemére
torka sípján a halál nyikorog,
vagy az élet talányos cselvetése?

Nem véletlen talán az egybeesés,
kettesben úgy végezni, miként kezdtük,
szembefordulva végképp, várva még
a pillanatra, hol az idő megszűnt,
nem hangzik el a legutolsó mondat,
sem egy szó, a röpké selyempapír
csak ujjaim remegésére mozdul,
üres réssé mered a szája is.

Megbénultam, vagy részvétlen vagyok?
nem tört ki zokogásom dübörgése,
kívülálló gyanánt válaszolok
a körülállók érdeklődésére,
mintha azt se érteném, hogy mi van,
valaki más a tompán sárga bábu,
az alvilági halottkém sem riaszt,
pedig halálnak mutatja az álom.

Helyfoglalás

Lefoglaltam síromat melletted,
mintha mindent folytatnánk a földben,
fönti szokás szerint intézkedve
szállt nevedre, s velem majd nevünkre,
olyan pompás kilátásra nyílik,
mit csak egy budai villa nyújthat,
nem foghatom föl, hogy nem mi nézzük,
amit kitár látogatóinknak,
törött amfora irányít hozzád,
vagyis hozzánk túl a keresztúton,
megtudható sorszámon, parcellán
találnak, ha jönnek az utódok,
ismert társaságban leszünk együtt,
rokont s még egy földit is találtam,
olyan közös sárga földbe fekszünk,
ami egyszer már cipőmre száradt.

Karácsony

Amikor hűlő arcod érintettem,
és megszakadt az eleven kontaktus,
elkezdődött egy elképzelhetetlen
hiány, mit semmi betölteni nem tud,
csak enyhíti mint robotot az ünnep,
mint a magányost védik társalgással,
hozzám sokan segíteni sietnek,
bár helyzetem oka miatt hiába,
egyetlen remény maradt, a karácsony
istállójában mosolygó Kisjézus,
földet és eget köt össze a jászol
evilági életünk idején túl,
én még itt vagyok, de már alig hordom,
ami tőled egy sóhajjal elillant,
most kell kíváncsi szememet lehunynom,
hogy igazi meglepetésre nyissam,

Idéző

Mintha élne, láttam bár hogy meghalt,
fejemben a megszokás barangol,
s azt hiszem, a csöndben is ő hallgat,
egy lakásban megint ketten alszunk,
fáradt agyam keserves játéka,
hol a tegnap mai napnak tűnik,
őt idézi minden, csak fordítva,
becsap még egy meglelt varrótű is,
a holmija azt jelenti, itt volt,
randevúra csábít fénykép-arca,
megszólalhat filmen, hangszalagról,
ruháival számtalan alakban
kísért, s mihez köze volt azon túl,
életre kel műve fonalában,
csak erről ő immár semmit sem tud,
sosem valósulhat meg a látszat.

Látogatás

A liliom lehunyta fényességét,
koszorújából már csak a szalag
világít, a feliratos fehér csík,
hervadtra fagyott virágravatal
apad fölötted, már a föld kilátszik
a múltkori sárgánál feketébb
sarat viszem majd cipőmon hazáig,
elterel rólad a megfigyelés,
mit írtak a koszorúszalagokra?
aranybetűs szavak, *Isten veled!*
a télidő szeszélye szerint koptak,
megható ez az emberszeretet,
csak én nem tudom gyászom kifejezni,
tehetetlenné sújt a veszteség,
ha nem lehet veled már beszélgetni,
elhordom a virágok tetemét.

Szilveszter

Hosszú télre számítok, hosszú estek
következnek az ünnepek után,
egymagamban talál itt a szilveszter,
az ordenáré papírtrombiták,
orvtámadás, ha egy petárda robban,
mint a kutya, űzötten reszketek,
túl érzékeny a szívem, beleborzad
nagyfeszültségű idegrendszerem.

Mondják, amit újév napján csinállok,
megismétlődik egész éven át,
így folytatom, mint most, éjfélre várva,
előttem szoba-hideg betegágy,
vigyázban állok még tavalyi pózban,
míg átbillen az óramutató,
ilyen lesz minden, mint az első óra,
jobb felem hiányától szomorú.

Lefekvéshez a kinti sötéttséget
ráeresztem a sűrűbb bentire,
véget nem érő éjszakába érek,
hánykolódom nagy, fekete vízen,
arra nem jár hajó, nincs mentőcsónak,
öreg lettem, egyszerre özvegy is,
ki őszinte részvéttel vigasztalna,
meggondolhatná, kivel osztozik.

Fészek

Hova tűntek a tél madarai?
csipkés lábnyomuk nem őrzi a hó,
csak azt, a macskák merre jártak itt,
egy üres fészek a semmibe lóg,
fekete görcs a fehér köd fölött,
maroknyi rost, megkövült kerti sár,
olyan, mint egy felém lökött ököl,
egy fára akadt zsebkendőnyi gyász,
én kellek most, hogy a leghidegebb
pont a világon melegebb legyen,
és arra hívja fel figyelmemet,
az ítélet madár nélkül jön el,
mint halottal, egyoldalú viszony,
ahogy az emlék szálán létezik,
bennem egy zsúfolt fészekalj sikolt,
de a helyét a semmi tölti meg.

Majnár Áron Zsolt: Lány (2016, acél, 25×40×25 cm)

Mint a moziban

*Mert ami egyszer végbement,
azon nem másít semmi rend,
se Isten, se az ördögök:
múlónak látszik és örök.*
Weöres Sándor

tárgyakról

...mint kutya szőrébe a bogáncs, belém kapaszkodnak a tárgyak: nagyapám elnémult órája, anyám gyerekkori cipőcskéje, nagyanyám molyrágta berlinerkendője, de őrök félig szívott cigarettát is majd hetven évvel ezelőttről Koja ajkának láthatatlan nyomával, megbarnult szegfűt esküvői csokorból, elszáradt rózsát halotti koszorúból, körömnymi tükröt mézeskalácsszívből (romló szemem megduplázza a benne elmosódó arcot), és talizmánként rakosgatok lukas köveket isztriai partokról, ahol Kojával hevertünk a szikláknak ütköző hullámok loccsanását hallgatva, és a kabócák kitartó kórusát, ha néha átjutottunk a repe-dező vasfüggöny hasadékán, és később, mikor kinyíltak a határok, fényesre csiszolt kőtojásokat hoztunk az edirnei bazárból, rozsdás ónpoharat Velencéből, pineatobozt Ravenna sötétlő erdejéből, és az út végén, amikor már nem jutottunk messzebbre, az idő vén fájának leveleit a közeli ménesbirtokról (soha nem látott jégeső verte le nyár elején a kétszáz éves óriásplatán lombját, de ősze újat növesztett félannyi, ám dupla akkora levelekkel, amelyeket október végére ismét elhullatott). Földig hajolva szedegettem, míg Koja türelmesen várt rám botjára támaszkodva, kéklő pillantásával terelgetve a szétfutó perceket, hátha megállíthatja az időt.

Vitrinem vörösréz kávéskannája első világháborús emlék – makói nagyanyám öccse, Pénztárca úr hozta Boszniából –, mellette Koja nagybátyjának kopott aranyozású mokkás csészéje a második világégeről üzen, ennyi maradt meissenai szervizéből a hadak átvonulása után. Pénztárca úr 1948 márciusának idusán halt meg kezében újsággal, az emkápé kiáltványának olvasása közben, az öreg Kampó tíz évvel túlélte, pedig gránáttölcsérből ásták ki bakái a Donkanyarban, azóta rázogatta vékony nyakán ülő madárfejét szegény: *kampó, hogy esni fog; kampó, hogy ma is tökfőzelék lesz ebédre; kampó, hogy idén kimennek az oroszok; kampó, bizonygatta, és nevetett fogatlan szájával, egyre nevetett, holtában sem*

JÁMBORNÉ BALOG TÜNDE (1938) író, képzőművész. Makón él. Legutóbbi kötete: *Különös tartomány – Családregegyféle régi és újabb elbeszélésekből* (Széphalom Könyvműhely, 2019).

fagyott le arcáról az örökös vigyor, sérült homloklebenyének jótékony ajándéka. Kis feldíszített karácsonyfát vittünk a sírjára Kojával, mert advent közepét választotta a távozásra, mikor egyenest mennybe szárnyal a lélek, ahogy Gyimesben tudják, ezzel vigasztalt odatelepült néprajzos barátom hatvan évvel később, egy másik temetés után: Koja is advent derekán költözött át a másvilágra.

Vizes utcai házunk tele van a kacatjaimmal, és csak most tűnt föl, hogy elment: Kojának nincs közöttük semmije. Míg iskolatársai bélyegre, gyufacímkére, bogarakra vagy régi pénzekre vadásztak, ő fejben gyűjtött bicikli- és motormárkákat, és virtuális albumának darabjait kilencvenévesen is hiánytalanul sorolta. Gyűjteményét agyának titkos rekeszeiben tárolta latin mondásokkal, klasszikus verssorokkal, ezer más szöveg- és dallamtöredékkel vegyesen. Híven őrizte gyerekkori barátok szállóigévé lett szlogenjeit (*stop! Unkas vagyok*, foglalta le helyét a későbbi neves irodalomtörténész nyolcévesen az indiáncsapatban), halálba induló rabtársak búcsúszavait (*Isten veletek, odaát találkozunk*, mondták minden pátosz nélkül, mikor jöttek értük), és öreg szakik szólásait (*van itt baj annyi, tán még öleg se lösz*, mondogatta öreg Török, aki eligazította a cserépkályhák belső járatainak labirintusában), egyetlen betűt vagy ragot sem másítva meg bennük. Utolsó óráiban addig soha nem hallott pajzán nótákat dünnyögött a kórházi ágyon Palestrina madrigáljával felváltva (mindig megríkatott vele, ha kihallatszott a fürdőszobából: *nincs olyan óra, eszembe ne jutnál*, de most, hogy bársonyos tenorját reszelőre koptatta az idő, hangja marokra szorította szívemet).

Koja számtalan hajszálpontos (unokái alighanem úgy mondanák, *háromdés*) emlékképet is őrzött életének folyásáról, csak be kellett hunyni a szemét, kinyílt előtte az időspirál, múltjának visszafelé táguló világegyeteme a kezdetekig, a dadogó címfestő udvarára nyíló szobáig, ahol megszületett az elmúlt évszázad leghidegebb telén, mikor a Vízöntő vedréből ömlő vízszugár jégcsapokká fagyva dobolt a tetőn; anyja összecsavart szőnyeget tett esténként a rozzant ajtó aljához, hogy ne söpörje be a havat a sarki szél, de aznap éjjel, mikor Seres néni vértől lucskosan kihúzta a meleg anyaölből a didergető világra – *akkora voltam, mint egy macskakölyök* –, és fejjel lefelé megrázta, hogy kiköhögje a lenyelt magzatvizet, a felsíró Koja kinyíló szeme lefényképezte a küszöb előtti hósáncot – *látnom kellett, tisztán emlékszem rá* –, mert nem volt helyén a szőnyeg, apja félrerúgta a bábaasszonyért szaladtában, és aztán pörgött tovább a film, mint a moziban, eléje tárult minden, ami azóta történt vele, utolsó hónapjaiban azonban leginkább kamaszkora képeit nézegette: apja szülőföldjét a Titeli-fennsíkhoz lapuló sváb telepes falvakkal; a széles, eperfás utcákkal és a templommal, amit nagyapja épített; a délvidéki utazáskor megismert apai ági rokonokkal, ama II. József alatt érkezett Jungábel ős és a leiningeni bíró lányának bácskai utódaival. Azután feltűnt a Fekete-hegy sziluettje is új állomáshelyükön, a visszatért Kárpát-alján fácánra, nyúlra vadászó apjával, meg a nagyszöllősi malom, ahol a nyári vakációban diákok dolgoztak. Az alkalmazottakat behívták katonának, javában dúlt már a háború, de a malomban béke honolt, kegyelmi idő, vállához dőlve Rita, a szép irodista lány – *vőlegénye a fronton, vajon hazatért-e valaha?* – segített

neki az elszámolásban, mert a számokkal mindig hadilábon állt, és a nap végén, mire izzadt bőréket szürkére festette a finoman szitáló liszt, a zuhanyozóba hívta, *megmosná a hátamat, Koja?* kérdezte ártatlanul, és a lángoló arcú kamasz remegő kezéből kicsúszott a szív alakú pipereszappan.

Látta a sparhelten maradt lábast is a kifutott tejjel – szaga örökre az orrában maradt –, sietni kellett, mert indult a katonai teherautó, amelyen apja menekítette Ugocsa vármegye irattárát és a családját a vörös hadak elől nyugatra; az előbbi aktái egy zöld csíkos mappában padlásunkon várják a magyar feltámadást, utóbbiak – apja és anyja – immár vele együtt a Kálvária utcai temető laza, hordalékos földjében porladva a parúziát, ahogy tudós pap barátunk, az egykori püspöki kápolna igazgatója az apokalipszist emlegette, melynek közeledtét mostanában halálbiztos jelek jósolják: jön sebesen, aztán váratlanul eltűnik az évszázad legfényesebb üstököse, erdőtűzek lobbannak, földrengések, szökőárok tombolnak, Nap-Hold fogyatkozik, a Halál Angyala hullahegyeket hagyva maga után söpör végig a glóbuszon, és egy töpörödött, ismeretlen vénasszony a minap monoton hangon a közelgő világvégéről kántált a sarki boltban, piszkos ujjaival tapogatva a polcon fonnyadó kifliket.

Nem, Kojának nem kellett tárgyak a múlt filmjének előhívásához, sem teába mártott madeleine-sütemény, sem szétporló csikk vagy csontszárazon is gyönyörű, ágas-bogas-agancsos platánlevél, csupán két gyűrűjéhez ragaszkodott (a harmadikat – mert *három a magyar igazság*, hagyták ránk nagyapáink – nem volt ideje megszokni), és bár nem hordta egyiket sem, időről időre számon kérte rajtam, *megvannak-e még?*

gyűrűkről

...az első Pless Liviuszné – a keresztanya – érettségi ajándéka volt, tekintélyt sugárzó, súlyos pecsétgyűrű, a tőlem kapott második csupán egy vékony aranykarika. Kihasználva a forradalom bukása utáni zűrzavart és sietséget, becsapott vele a jó hírű órásmester; mit tudtam én tizennyolc évesen, süketen és vakon a szerelemtől, hogy nem ó-anyáim régi ékszereinek maradványából készül Koja jegygyűrűje, ahogy megegyeztünk, bolti bővlit adott a békebeli törtaranyakért – jóval később vettem észre a gyári próbát –, ám Koját nem az értékük érdekelte, számára szimbólumok voltak, akárcsak az a bizonyos harmadik, a kései jóvátétel, a Város Gyűrűje, amelyhez élete utolján, kilencvenévesen jutott, egyenes gerinccel fogadva a kitüntetést, még mindig elegánsan homokszínű nyári öltönyében, csak botját markoló, öregségtől foltos kézfeje fehéredett el az erőfeszítéstől, hogy állva tudjon maradni a laudáció végéig a könnyű léptű polgármester asszony jobbján, csak még mindig világítóan kék szeméből szivárogtak a könnyek megállíthatatlanul, arcáról le a zakójára, de nem hagytak nyomot könnyű szövetén, csak a ceremónia utáni fogadáson rácsöppent kávé foltja maradt meg a fazonon, tisztítóba kellett adni az ünnepség után, így aztán

makulátlanul vehettem ki a szekrényből, csak a cédulát kellett levágni róla, mikor összecsomagoltam, akárha utazni menne: öltöny, ing, alsónemű, zokni és zsebkendő, csak cipőt nem tettem a táskába, cipőt nem szokás viselni a korporsóban.

A keresztanyjától kapott pecsétgyűrű (özvegy Pless Liviuszné – a szerbek elől menekülő apja hajdani pártfogója – Koja monogramját is bevéssette a szecessziós kacsaringók közé) felnőttiségét jelképezte, valamint az osztályt, amelyhez tartozónak érezte magát (végleges eltörlésére már elkészültek a tervek a színfalak mögött), és szívesen viselte volna, de mikor a bankett előtt felpróbálta, hüvelykujjáról is lecsúszott, a megboldogult kereskedő vaskos kezéhez méretezték annak idején, eltette hát a belső zsebébe, ahol ugyan senki se látta, de a birtoklás tudata visszaadott valamit elvesztett önbizalmából, az érettségig ugyanis majdnem megbukott. Mennyiségtan tanára – tartalékos főhadnagy és botrányhős – csak a klasszika-filológus elnök és bölcsész kollegái győzködésére, valamint az igazgatói szekrényből előkerült snapsz hatására volt hajlandó elégségest adni Koja szánalmas gömbfelszín-számításaira azzal a feltétellel, ha a többi tárgy jeleseit lerontják. Az öreg Kufa volt az egyetlen, aki nem adta be a derekát, még innen az első agyvérzésen acélos volt, és hajlíthatatlan, *nem várhatod el, kérlek alássan, hogy kettést adjak a legjobb latinusomnak*, és ő győzött, Koja beiratkozhatott a szomszéd nagyváros egyetemére, a nyarat pedig, negyvenhat felejtethetetlen nyarat, a keleti határszél tisztára söpört sváb falujában töltötte – apját a menekülésből hazatérve oda nevezték ki – a gödröcskés arcú Metzger Anci meghódításával foglalatoskodva, bár ahhoz elég volt egy kéklő pillantás és egy véletlennek tűnő érintés, Metzger Anci elolvadt tőle (ahogyan én is egy évtizeddel később, bár akkorra Koja szőke sörényét megrikkította, és magasodó homlokára rávéste nyomát a mind zordabbra forduló idő).

Nem, Kojának nem volt szüksége az emlékezéshez és a hódításhoz kellékekre, az egyetemen a kísérleteknél és a boncteremben különösen nem, az egyre baljósabb változások közepette pedig a bálokon sem volt tanácsos arany pecsétgyűrűvel lődörögni egy olyan világban, ahol éjszaka vetkőztető bandák garázdálkodtak alsónadrágban didergő polgárokat hagyva maguk után, nappal pedig a nyakkendő s tiszttviselőket is burzsujnak bélyegezték a szaporodó mozgalmárok. Vadonatúj egyenruhás ávós osztagok meneteltek az utakon, a tereken orkánná erősödő fényes szelek fújtak, az egyetemi előadásokról pedig rossz arcú civilek vezették ki a professzorokat (néhányukkal Koja legközelebb a gyűjtőfogházban, majd az épülő miskolci egyetemváros rabmunkás barakkjaiban találkozott), így a gyűrű tervezett szűkítése elmaradt, és Pless Líviuszsné ajándéka eredeti állapotában lapult papírvatta ágyon Koja anyjának egyetlen ékszere, a tekla gyöngy sor mellett egy nikkelezett fecskendő dobozban, és elő se került tíz évvel későbbi esküvőnkig, amikor a Szalkai órásmester féle jegygyűrűvel együtt csak addig fénylett Koja Dudujkán és az orosz lányi bányában megizmosodott ujjain, amíg hátunk mögött tanúinkkal – a motyogó Kampóval és Pénztárca úr hiányában apám barátjával (az államosított patikájáról

kodeinmámoreban ábrázoló gyógyszerésszel) – sebtében összeadott bennünket az anyakönyvvezető, utána anyám bevarrta télikabátom gallérjába nagyapám három aranykoronása mellé útravalónak, mivel Koja talpa alatt égett a föld.

November első napjaiban ugyanis (bár tisztában volt a helyzet reménytelenségével, *az oroszok ezt nem fogják hagyni*, és azt is tudta, hogy visszaesőként az életével játszik) mégis elment puskákat szerezni a félegyházi laktanyába Piros Ferkóval és Reményi Ivánnal az esetleges ellenálláshoz, melyből itt a déli végeken rekedt kisvárosban nem lett semmi a csillagos emlékmű ledöntésén meg a besúgólisták megszerzésén kívül, az átvonuló szovjet tankok is csak addig álltak meg, míg a pufajkás katonák rájöttek, hogy nem Szuezen vannak, bár induláskor oda készültek, és sejtelmük sem volt róla, hogy vér fog folyni a pesti utcán. Menetkészen várakoztak a határ túloldalán, de késlekedve indultak, mert Farkas János a többi derék vasutassal felszedte a síneket a harckocsikat szállító szerelvények előtt, kapott is jó sok pofont, rúgást, miegymást érte, meg tizenkét év kényszermunkát, és kevéske vagyonát is elkobozták: kihúzták asszonya és sikongó gyerekei alól a lepedőt és utána az ágyat is, amit az sem tehetett igazán semmissé, hogy négy évtized után hivatalos pecsétés papíron – akárcsak Kojától – maga az Állam kért bocsánatot.

...a háború utáni érettségi és a forradalmat követő esküvőnk közötti évtizedben Kojának nem volt alkalma Pless Líviusz gyűrűjének viselésére; három zűrzavaros egyetemi éve után további ötöt olyan helyeken töltött, ahol nem tűrtek gyűrűt az ujjakon, néha a körmököt is sokallták, bár Koja megúsza pár tucat pofonnal és némi talpalással, mely ösztönzés nem okoz maradandó károsodást, ám rövid idő alatt jobb belátásra bírja a vallatott személyt, eszébe juttatván olyan epizódokat és fordulatokat is, amelyekről korábban fogalma sem volt, ezekkel is gazdagítva az irodalmi életbe áttelepülő verőlegények fantáziáját.

És ha nem írom alá? kérdezte Koja dagadt ujjai közül kiejtve a tollat, *mindenki aláírja*, legyintett unottan vallató tisztje, és újra elővette acélbetétes gumibotját, így aztán Kojáék egyre terebélyesedő ügyéből bestseller lett, több százezer példányban dobták piacra a sztorikat, ám kitalálóik egy fillért sem láttak a hasznából, fejfáikat Koja mutatta meg fél évszázaddal később a 298-as parcellában, ahol életemben először láttam sírni Potzner Jóska sírjánál állva, aki negyvenkilencben a volt Hadik laktanyában fölötte aludt az emeletes ágyon; nappal az apja üzletében sürgölődő, ringó mellű szőke fodrászlányokról mesélt, éjszakánként verejtékben fürödve a saját kivégzéséről álmodott.

A gyűrűk még akkor, ezerkilencszázötvenhét telén visszakerültek a fecskendős dobozba, mert bár elindultunk új hazát keresni a vízkereszti esküvő után, eltévedtünk a jeges szélben haláltáncot járó kukoricacsontvázak között, és hajnalra visszaértünk a bakterházhoz, ahol fölkapaszkodtunk a kőszénfüstöt és szikrákat okádó, hörgő-ziháló gőzösre, hogy hazavigyen minket.

Volt okunk a félelemre, a Gondviselés azonban örködtött fölöttünk: Koja barátai időben elinaltak. Szétszóródtak a nagyvilágban a norvég fjordoktól az Amazonasig, a Nagy-tavaktól a dél-afrikai gyémántbányáig, és amikor itthon

azon a keserves télen begyűjtötték a *Talpra magyart* lobogó szívvel szavalókat, a *Himnusz*t sírva éneklőket, a szobordöntőket, a nagyhangúakat és hallgatagokat, a kopaszokat és nagyhajúakat, a borotváltakat és szakállasokat, egyetlen egy sem akadt köztük, aki tanúja lett volna, hogy míg Piros Ferkó és Reményi Iván hiába nógatja a félegyházi laktanya parancsnokát azért a *néhány vacak puskáért*, Koja hanyag mozdulattal a zsebébe nyúl, és mintha egy pakli cigaretta lenne, letesz az asztal közepére egy körtegránátot. (Sokáig bolyongtak a néptelen folyosókon, mire meglelték a bujkáló illetékest, közben találta egy ablakpárkányon, és úgy gondolta, *jó lesz ez még valamire...*)

Maguk ezért még lógni fognak, nyelt nagyot a parancsnok, de megkapták, amit akartak, és éjfélre hazaértek.

Nem tudni, mi lett a puskákkal és a parancsnokkal, de a kirándulást követő héten Reményi Iván jobbnak látta fölhúzni a nyúlcipőt, és Piros Ferkó is dobantott karácsony előtt, a sofőr pedig, aki hozta-vitte hármukat meg a puskákat, hallgatott, mint a sír, és bár a forradalmat követő tavaszon ismét a régi főnökeit furikázta az új fekete Pobjedán, átnézett Koján, mint az üvegen, ha nagy ritkán szembetalálkoztak.

Pless Líviuszné pecsétgyűrűjét és a vékony aranykarikát ezután én őriztem, Koja nem hordta egyiket sem, noha az építőiparban eltöltött évtizedek alatt keze még jobban megerősödött, ujjai vastagabbak lettek, de a május elsejei birka- vagy marhapörköltökhöz és a söröskorsóhoz a ponyvasátorban nem illett az arany pecsétgyűrű, a karikagyűrű sem a saras vödrök cipeléséhez és a kályhacsempék összecsiszolásához, amikor pedig a nesztelenül omladozó proletárdiktatúra romjain az új mezt öltött régiek – kisujjukat messze eltartva a pezsgőspohártól – köszöntgették egymást a szaporodó fogadásokon, és itt is, ott is megbotlott a nagy üvegcsillárok fénye egy-egy vadonatúj pecsétgyűrűn, Koját más távlatok foglalkoztatták.

És bár az ünnepség után, mint kisgyerek a vásárfiával, középső ujján a Város Gyűrűjével feküdt le aludni a fáradtságtól akadozó hangon arról dünnyögve, hogy már azt hitte, téves volt az értesítés, mert nem jöttek el mértéket venni az ujjáról, valójában nagyon messze járt. *Azt álmodtam, hogy búzáat vetek a Holdon*, költött fel az éjszaka közepén, és az ablakon bekúszó halovány fénysugár megcsúszott és felbucskázott a harmadik gyűrű aranyán.

földekről

...a Jungábel ősök akkor szálltak hajóra Ulmban, amikor a gemmingeni uradalomban elfogyott a művelhető föld, és a kalapos király fullajtárjai már a Duna forrásvidékén toboroztak földműveseket, a Birodalom déli peremén ugyanis munkászekekben mutatkozott hiány, a vérrel trágyázott jó bácskai földek parlagon heverték, mióta török szattyánbőr lábbelik taposták keményre, de amint Koja felmenői birtokba vették, föltörték a számukra kimért területet a Titeli-fennsík

meredek löszfalai alatt, hamar gyökeret vertek benne. Vetettek és arattak, gyarapodtak és sokasodtak, a földtől azonban azok az utódok sem szakadtak el teljesen, akik mesterséget tanultak, mint Koja kőműves nagyapja, aki maga hajtott homokfutóján járt be a Futaki úton Újvidékre felügyelni az építkezéseit, de saját szüretelésű borát itta a Fruska Gorán is, míg tönkre nem ment a nagy háború alatt, vagy az apja, aki forgalmista lett a kishegyesi állomáson, ám alig melegegett meg kezében a fényes sárgaréztárcsa, szöknie kellett a szerbek elől tizenkilencben, és bár a sors és Pless Líviusz né szeszélyes akaratából első segéd lett az illető asszonyosság szabóságában, a futballozás révén szerzett barátai segítségével bejutott díjnoknak a megyéhez, és fokanként lépegetve az irodaigazgatóságig jutott a hivatali ranglétrán, végül mégis visszakényszerült a földhöz, mert amikor Koját a fordulat évének pünkösdjén elvitték a ballonkabátosok, őt pedig másnap már nem engedték be hivatali szobájába a megyeházán, a föld mentette meg az éhenhalástól feleséggestül. Egy távoli rokon tévedésből meghagyott szőlőjét művelték felesben: az irodaigazgató úr metszett és permetezett, asszonya kapált és veteményezett, a tőkék közt termett egy kis krumpli, bab, borsó a konyhára, a savanyúra sikeredett bort pedig literenként elhordták a jólelkű szomszédok.

Szabadulása után Koját nem vették vissza az egyetemre, munkát se kapott sehol, míg apja régi kolleganője be nem protezsálta a gépgyár festőműhelyébe segédmunkásnak, de addig ő is ott kötött ki, a földnél, és később is, mikor végleg befogadta az építőipar, szabadnapjain szívesen eljárt napszámba valamelyik cimborája szüleihez, sőt, önállóan is próbálkozott a gazdálkodással. Emlékszem egy régen elszállt, *szép zöld haját kibontó* kukoricásra az ártéri füzek és nyárfák közötti árkádi tiszton, ahová kibiciklizett velem – még gimnazista voltam, elsőktem az orosz tanárra vedlett, szélütött öreg Kufa órájáról –, a vázon ültem elől féloldalasán, mint hajdani hölgyek a női nyeregben (kényelmetlen volt, de Koja néha belecsókolt a nyakamba, emléke most is futkos a hátamon), és évtizedek múlva, mikor már nyugdíjba ment, és egykori politikai elítéltek, kicsi robotosok, hadifoglyok, munkaszolgálatosok és özvegyeik-árváik ügyeit intézte nagy biztonsággal eligazodva levelek, kérvények, segélyek, pótlékok, kárpótlások, fellebbezések szövevényében (nem hiába hallgatta annak idején a dudujkai meszesgödör mellett a jogfilozófia csetlő-botló professzorát), és minden sorstársát arra ösztönözve, hogy a kárba vesztett fiatal éveikért, elrabolt tulajdonáért, félresiklatott életéért kárpótlást kínáló papírosokat ne kótyavetyélje el talmi limlomokra: divatos bútorra, nagyobb hűtőszekrényre, amire a pufajkjukat szögbe akasztó ivócimborák rá akarják venni, hanem váltsa földre, ahogy ő maga is tette, mert a föld maga az élet.

Eljárt az árverésekre Öregolájjal, aki több részletben tucatnyi évet ült, mielőtt mégis bekényszerült a téeszbe, de csak traktorosnak, földje már nem volt egy morzsányi sem, mindenét elvették, mert ő volt a legjobb gazda Igáson, és földnéztek rá a többiek, úgy ismerte a határt, mint a tenyerét. *Ezt ne vödd mög, víz-állásos, fogta vissza Koja táblát emelő kezét, emmög kötött, csak hagyma alá való;*

ezön vöcsök fészköl, mög szikso teröm, intette türelemre az idegességtől izgó-mozgó Koját, aki csak akkor nyugodott meg, mikor Öregoláj megbökte az oldalát, ez a neköd való föld, erre licitájj, és Koját akkor körülvették az ősök árnyai, a Sebestiánok, Lorenzek, Georgok, akik a későbbi Sebestyéneket, Lőrinceket, Györgyöket nemzették; jöttek, hogy eltereljék a többi licitáló figyelmét: megcsörgették a telefonjukat, kipöccentették kezükből a krétát, bolhát eresztettek az ingük alá, hogy lemaradjanak, így segítve hozzá Koját ahhoz a tizenöt hektár jó fekete földhöz, élete utolsó harmadában megajándékozva a semmihez nem fogható érzéssel, ami előnti a poros dűlőúton álló emberfiát az aranyló búzatengerben egyszerre közeledő három hatalmas kombájn láttán, ahogy a saját gabonáját aratják.

Majoros Áron Zsolt: Kontempláció (2018, acél, 160×80×60 cm)

Döbrentei Kornél

Helsinki Hősei

Az alábbi versobeliszk állíttatik az Arany-csapat Alapítvány kezdeményezésére, az 1952-es olimpián kimagasló teljesítményt nyújtó magyar olimpikonok tiszteletére.

Válságos időkben tartsd meg bennünk s óvd a hitet, Helsinki!
Önbecsülésünk kikezdték álságos erők, sok megcsappant hitelű, senki.
Voltál próbaküszöb, olümposzi csúcs: íme előttünk a bizonyság,
képes szállani gátakon által, fölélni nemes célt, a magyarság.
Megroppantni gerincét nem hagyta soha, sem azt, hogy megalázzák.
Amnézia sújtottak az ifjak, géntudatuk izzítani lét-kötelesség,
önvédelmi ösztönük riadóra ha nem kész, őket is egyként levadásszák.
Történelmi abortusz a csatavesztés, vigyázzunk, példánk ne kövessék.
Jobb sorsra érdemesült, ám emlékezetét vesztő fiatalság sorjázik utánunk.
Ennyire rontva lenne a volna? Összekavarták, nem tudja, mit érez,
akkor verslábakon kell iramítani vissza a nemzeti részhez!
El kellett volna ordítanunk, miféle az eszme, amit szívből utálunk,
Könnyelmün feledő népnek, minő léha jövőendő adatik még?
Bűnünk, gyávák voltunk vagy kora-bátrak a lényegit adni tovább,
cinkosságunk megbénít, a néma, a szolgálai görnyedezés pedig hétrét...
nem csekélyke teher megbírni lebágyadt merszünk ódiúmat.

Jókor-időben, ha továbbadjuk a tudásunk, megértik az ivadékok.
Gyúrattunk röge-vén, úrbeli elemekből, vajh mi a titka,
melyből vétettünk, a rejtélyes anyagnak, elegy, misztika, mely realista,
nem fedheti fel csupaszra csupált, primitív, érdeki ész-ok:
eggyé olvad a tényi való, meg a ballada, monda, rege és a legenda.
Népi mesékben igazság: legkisebb fiú mindig a győztes,
hétfejű sárkányt meg a bábát, a vasorrút elemészti gyehenna,
megbontni szülőföldünk trancsírozva se tudják, mivel őstest:
látván látva szemünkkel mégis olyan, mint hamvakkal teli urna.
Lelket lehelni belénk nem sikerül, ha a sár ihlet nélküli gyurma?

DÖBRENTÉI KORNÉL (1946) költő, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja. A *Hitel* szépirodalmi rovatát 1992 és 2006 között szerkesztette. Utóbbi kötete: *Hosszú versek virradása* (2019).

Nimród-fik, Hunor és a Magor, Csodaszarvast konokon úzi, nyilazza,
nyílhegy ütötte a távlat, s óperenciás tengeri mélység, márvánnyal kirakottan,
elvégették a vadászok, ám támadhat kedvük még a vigaszra,
mert bekeríti királyi vadunk, hegykoszorús Kárpáthaza-katlan.

Immár hetven éve, nem lankadva ragyogsz át az időn Helsinki,
emléked, míg magyar él kerek e világon, soha nem vész ki,
túlmutat ez éremtáblán, eget ostromló, dobogós helyezésen:
16 arany, számos ezüst meg a bronzok, minekünk ennyi a Minden.
Egykoron háromszáz spártai mire volt képes a honáért megcselekedni?
Kis lélekszámmal, mi meg azt, mint lehet fényesen megnyerni a békét,
évszázadok óta tart a muszáj: élbolyban kell művelnie létét,
gyérülünk, mártíri halálunk váltsa vitézi, merész lélegezéssel a Lenni!
Rendre előzve a számos, öngőgjébe megfűledt, talmi hatalmat,
mit követünk, miféle vadmadarat terelő égi sugalmat,
sártekét hálóként begyökérzi, akár a palánta röögöt, a magyarság,
irtják, úzik, mert képes a lehetetlent megtehetővé alakítani át.
Félik, kiderül, mióta vándorolunk, messze a messziretől,
jászolnak jó birkatanyától, báránnyal lelegelt menny pereméről,
hétmérföldet lépő mesebeli csizmával sem érnek utol minket,
boldoggá nem avatnak, de porba tiporni akarják a hitünket,
törtetve törekvő könyököknek nagyobb a becse, mint imázsamolyi térdnek?
Elbizakodva remélik, a csángó Babba Mária hatalma se véd meg.
Düh-tolulással a föld, kipusztulással fenyeget, smasszeresen durva,
számúztak kispadra megint, de a zászlónk színe szívünkben megfogán újra,
élő sejtként működik, magzaterővel eredt meg a testben,
így maradtunk eleve elrendelt, arkangyali őrizetben.

Küzdőtérre kiállnak, rendkívüli klasszisaink, a keményen magyar, konok,
jellemerős, nem tántorodó, máig sziklaszilárd olimpikonok,
győzni tanítanak, nyerni jövőt, hogyan legyünk, lehetünk szabadok,
fároszi fénnel lüktetik rendelt sorsunk ezeréves bús igazát:
glóbuszi fősodor mi vagyunk, jutni tovább többesélyes vigaszág
hátramosztóktól hemzseg a világ, virtussal csakazértis előre, magyarok,
csillag-göröngybe el ne botoljunk, Csaba herceg se szokott a Tejúton,
hágva hegyet, lépve a lőtöt, meghökölni tilos, most feleúton.
Halhatatlan gyámolaink járnak előttünk, vénájukban végre fölébredt,
szittyák, szkíták, hunok, sumérok, besenyők, kabarok s a kunok vére megéledt:
Papp Laci öklét, ha lesújtani emelte, Botond buzogánya csapott le a Vaskapura,

Toldi avagy Kinizsi malomköve szállt át a horizonton, érkezve ki tudja hova,
surrogva, süvítve a messzit emésztí a Csermák kalapácsa,
röpke szabadság, leszakadt róla a sarló, kényszerű címeri társa.

Vasrács, vasfüggöny, vastaps, a gumipitypangnak naftalin szaga van,
s DDT-por adórú gyerekkor, koponyák-hegye-trónon antikrisztusi Sztalin,
és kommunista aprószentek alatta farának, leskődnek kancsalian,
föllógatottak nem kérődzenek belógatott műeszmecsalin.

Hályogos szemragyogással, mint a suviksz, fényesre ki bámult szeleket?
Nem csinált az agyában elsöprő huzatot, Szabadnép félórát vezetett.
Megcsúfolva a zászlónk, gányolva a címer, s tanki garancia rá: egy az akol,
szélesnyomtávú síneken barbár horda le-föl zakatol.

Történelmi a pást, tétre menőn küzdenek a vívók, lebírni mumust,
Gerevich, Kárpáti, Kovács beviszik a jóvátételi tust.
És birkózik Szilvássy meg a Hódos, rabigába kötött, szigorú a fogás
virtusuk ősi, szabadulni elég, csípőből nagyívú dobás,
hitte a tornakirálynő Keleti, zord, földbe marasztó kalodából
életes szaltóval, amely nem a mortále, szerencse-segítve kilábol,
s tudta Korondi, nem véd diktatúra kegye, felemás itt is a korlát,
árnyékok, bár szentüljön le a Nap, törvényesen nem lépheted át.

Visszaállított mégis, régi dicsőségünk, a magyar nimbusz,
fel jögerősen zengett a Rákosi által leselejtezni kívánt nemzeti himnusz,
néktek, erkölcsi ganék, nehezen állt rá pöce-szagú szátok,
nemzetközi nótára nyitottabb fals fületek, hamis proletárok,
hörcsögi pofazacskótok nem lappasztotta le szégyen, zsarnoki latrok,
kártékonyan éltetek, de arról nem szólt a fáma, hogy még ki se haltok.

Kúszik föl a trikolor, mint rakéta, mennyei térségeken is túlra,
virradás a szemünkben, könnyekből rózsafüzér, s hiszünk a Turulban,
Hajrá vízilabda: Bolvári, Gyarmati, Szívós, Markovits, fineszes Kárpáti Gyuri
meg a többi nagyformátumú társ, megveri, olykor kínlódva ugyan, riválisait,
öttusázóinkat közös akarat abroncsa egybeköti, nincs ki őket egy-kettőre legyűri.
Női úszók, Székely, a Szőke, s négyszáz gyorsan a váltónk győzelemre hasít,
ó, fenomének, anyatigrisként küzdők, Ti vagytok a kecs, honi lányok,
ám, törekenyek nem, a tartást sem Krupszkaja, Zrínyi Nagyasszony hagyta reátok.

Nincs zuga földnek, hova el ne jutott volna a hír: van Aranycsapatunk!
Bár kicsiny lélekszámú a népünk, mégis korszak-zseniket adunk:

pápista Grosics, Hidegkuti, Bozsik, Kocsis, Puskás Öcsi, csámpa Czibor,
néhány Európa-klasszis társsal kiegészülve mindenkit a pázsitba tipor.

Legendájukban stoplis csukával karcolt rovásírásos üzenet van:
új időszámítás velünk kezdődött el, az emberiségnek oly szent fociban.

Minden érem, nemcsak emberi érdem, de malaszttal teli ostya,
15 milliónyi magyar közt az üdvöt a krisztusi kegy egyenlően elosztja.

Nem jutna elég? Legyen ez a megváltás misztériumának a gondja,

Helsinkihez méltón, mint hajdan esett meg, a Kenyért megszorítja.

Hirdesse a versobelisztk, szilárd a hitünk, s nem leszünk se labanccá, se törökké,
hirdesse idők végezetéig, maradunk magyarok, maradunk örökkön örökké.

Majoros Áron Zsolt: Koncentráció (2019, inox, 90x77x46 cm)

Sakk

Az alábbi beszélgetést emlékezetből jegyeztem le. A helyszínt, az időpontot, illetve beszélgetőtársam nevét az ő kérésére nem közlöm.

- A járvány miatt mindenki azt kéri, hogy az ilyen interjúkat inkább telefonon... Ön miért nem akarta?

- Ez nem interjú. Önnél van a mobilja? Kikapcsolná? És vegyük ki az akkumulátort is.

- Zavarná, ha a magnót használnám?

- Ön egy profi. Tudom, hogy képes megjegyezni mindent. Megígérhetem, erre a beszélgetésre emlékezni fog. Sokáig fog rá emlékezni. Egyébként tud sakkozni?

- Csak amatőr szinten.

- Nem baj. Hoztam egy zacskó bábut, furcsa lenne, ha csak ülnénk itt a parkban a sakasztalnál, és nem csinálnánk semmit. A látszat miatt kell, ahogy a maszk is. Tessék.

- Mit akar?

- Érintse meg az egyik kezem, illetve inkább csak mutasson rá... tudja, a vírus... Úgy. Kegyed lesz a fehér.

- Rendben, akkor én kezdek. Első kérdésem, miért is vagyunk itt?

- Annyit már mondtam ugyebár, hogy egy halálhír kapcsán... A Covid...

- Igen, de mi ebben a titkos?

- Lépjen egyet, miközben beszél.

- Lépek, huszár c3. Mi ebben a titkos?

- Mégsem amatőr. Huszár f6. Ismeri ezt az az író, itt a fényképen? Ezt a költőt?

- Hogyne. De a politikust inkább. Tudom, hogy író is volt, költő, de...

- Nem volt. Az. Író. Költő.

- Az irodalom révén vált halhatatlanná; azt akarja mondani?

- Nem azt akarom mondani. Szó sincs jelképekről. Nem halt meg. Nem tudom, mit fog kezdeni ezzel az információval, de nekem meg kell osztanom önnel.

- Kell?

- Igen, lehet, hogy később elmondom, miért, egyelőre legyen elég annyi, hogy az illető él.

- A sajtóban az állt, hogy november 5-én este...

- Igen, volt intenzív osztály, lélegeztető gép, szövődmény, ahogy kell. Azt ugye tudja, hogy a Covid-19 elhalálozásnak van egy szigorú protokollja. A hálottal például nem kerülhet senki kapcsolatba, sőt nem is láthatja senki kívülálló, még családtag sem, a kórházon belüli halottszemle a lehető legminimálisabb, kórbonctani vizsgálat nincs, szóval, hogy volt-e valaki a koporsóban...

- Úgy tudom, hamvasztást írnak elő a járvány idejére.

- Pláne. Egy kis virágföld, lávahu, strandhomok... Ha valaki el akar tűnni, új életet akar kezdeni, ki akar kerülni a körforgásból egy időre, keresve sem találhat jobb alkalmat egy pandémiánál. Természetesen nekem is voltak kétségeim, sőt csak azok voltak, de aztán a körülmények, a közvetett bizonyítékok...

- Közvetett?

- Talán több is, mint közvetett. Aláhúztam egy részt az utolsó regényében. Nézze csak: „Hirtelen, mint villám cikázott át rajtam egy kérdés, no és mi van, ha az alkotó kilép saját narrációjából? Ha félbehagyja, mint Petike a regényét, és megtalálhatatlan címei egyikére költözik, amilyenekkel nyilván fölös számban rendelkezik...”

- Az átváltozófenomén...

- Tessék?

- Csak tovább olvastam itt a 204. oldalon, egy bekezdéssel lejjebb... és mellesleg kiléptem a futóval a nagyátlóra.

- Úgyes. Mármint a lépés. Ha ismerné a verseit, a többi prózáját, a csavarásokat... Mondok egy példát, azt, amit talán a legjobban szeretek. Az a címe, hogy A bérgyilkos és a Mester. Arról szól, hogy egy bérgyilkos fölkeresi a híres zenészt, hogy meg kell ölnie, egymillió forintot fog kapni érte, a felét már föl is vette, de nem akarja megtenni, mert hallotta, hogyan játssza Sztravinszkijt, és inkább megkímélné. Azt ajánlja, tűnjön el valahol a világban, Új Zélandon, egy Polinéz szigeten vagy a Tűzföldön...

- Várjon csak, nem úgy folytatódik az írás, hogy az illetőről, akit el kéne tenni láb alól, szóval erről a művészféleségről kiderül, hogy ő maga a megbízó? Egy zugügypeden keresztül ő adta a megbízást, hogy... saját magával akart... de ha jól emlékszem, azt nem a maga írója írta, hanem egy Kardováró vagy...

- Majdnem pontos, Carbonaro. Az Ulpiusnál jelent meg. Csakhogy a Carbonaro egy álnev, az illető sok álneve közül az egyik. Ez is a rejtőzködés része volt, az álnevek, a titkos alteregók... Ki tudja, hány mind máig ismeretlen szerzőről fog kiderülni, hogy a neve mögött valójában ugyanaz az ember rejtezik. Ő. Számára a politika is a kettős identitás része volt, afféle titkos játék, ami

sokáig szórakoztatta, csak hát a politikában nehezebb eltűnni, ott jobban szem előtt van az ember. Hát ebből lett elege. Egyébként, ha van nála egy csavar, gyanakodni kell, hogy lesz egy másik is meg egy harmadik...

- Oké, de ez azért mégsem bizonyíték. Azt mondják, betegeskedett, lefogyott...

- Lefogyott tényleg, na persze volt honnan lefogytania. Ha jól sejtem ez már az új fizimiska kialakításának része volt. Utoljára a Várkert Bazárnál találkoztunk, volt ott egy irodája, oda hívott át. Amíg a kávé kijött, a titkára valami díszes csomagolású kínai italt töltött neki. Spéci ginzeng kivonat, magyarázta. Tökéletes sűrítmény. Szellemileg és fizikailag is frissen tart, erősíti az immunrendszert, legyőzi a fertőzéseket, és áll a dákó, mint a cövek. De nem ez a lényeg. Képzeld, mióta iszom, elkezdett visszasötétülni a szakállam és a hajam. Visszarőtülni, úgy mondta, mert valamikor vörös haja lehetett. Szóval elindult a visszafiatalodás útján. Még viccelődtünk is, mit szól majd a miniszterelnök, akinek ő volt a főtanácsadója, ha a kormányülések után át kell pelenkázni.

- Kínából hozták neki a ginzeng?

- Onnan. És szerintem most ő is ott van. 2010 óta, amióta „kormányközelinek” számít 64 alkalommal ment ki. Szinte hazajárt. És persze a többi távol-keleti országba is. És ezek csak a hivatalos utak, a kultúrdiplomáciák. Tavaly tavasszal háromszor repültünk együtt. Akkor a lélegeztetőgép beszerzésbe is beszállt, mert tényleg mindenkit ismert. Ha nem volt velünk a kirendelt tolmács, akkor is elboldogult. Mi az, hogy boldogult, verseket szavalt kínaiul.

- Verseket? Kiét?

- Hát a sajátjait. Több kötete is kijött Kínában. Jü Cö-min fordította, de hogy ki írta az előszót, arra soha nem jönne rá...

- Nem is próbálkozik. Inkább sáncolok.

- Vagyis berozsál. Mi így mondtuk a sakkörben. Egyébként Gorbi.

- Mi?

- Nem mi. Ki! Hát Gorbi... Mihail Szergejevics Gorbacsov írt neki előszót. De mondok valami mást. Tudja ki az a Yang Lian, két éve ő kapta a Janus Pannonius-díjat. A költészeti Nobel-díjnak is mondják. 50.000 euró. Ő találta ki. Nem véletlenül választotta Janus Pannoniust, de most inkább Yang Liant mondom. Na ez a Yang Lian két hete otthon járt Pekingben, mert különben Berlinben lakik, szóval volt valami összeövetel egy szálloda különtermében, csupa álarcos potentát, hát megjelent ő is. Háttal láttam, inkább félprofil volt, takarták is, de biztosan ő volt. Karcsú volt, és a haja olyan szőkés vöröses. Gondolhatja, hogy felfigyeltem rá, mert kilógott a kínaiak közül. Ja és a szakállát mintha leszedte volna, bár a maszk miatt ezt nem mondanám biztosra. Aztán amikor újra kerestem, már nem volt fönn a videó a YouTube-on. Vagy lehet, hogy csak én kerestem rosszul.

- Erről, amit mond, más is tudhat? Például a miniszterelnök?

- Hát, nem könnyű kiigazodni rajta. Az, hogy a temetési beszédben volt néhány csipkelődés, ilyesmik: „Minden megbeszélésre zsáknyi ötlettel és

munkával érkezett, amit persze nekem kellett volna elvégezni”, mindenesetre szöveget üthet az ember fejébe.

– De ugye a kiszivárogtatásra vonatkozó utasítás nem onnan jön?

– Ha most nem mondok sem igent, sem nemet, azzal beéri?

– Ha jól tudom, azt hívják elegánsan *en passant*-nak, ahogy most a gyalogjával lépett. Mintha azt mondta volna az imént, nem véletlenül választotta Janus Pannoniust, hogy az ő emlékére alapítson díjat. Mire akart célozni?

– Janus nemcsak egy poéta volt, hanem egy politikus is, úgy is mondhatnám, ő volt Mátyás király...

– főtanácsadója..., éppen mint...

– ...mint ő. Bizony, olyasformán. A hasonlat körülbelül stimmel.

– Csakhogy Janus egyáltalán nem volt olyan sikeres a politikában, mint a költészetben. És akkor még finoman fogalmaztam. Ha jól emlékszem, össze is különböztek a királlyal...

– Nézze, én nem azért vagyok itt, hogy kommentáljak, pláne nem, hogy következtessek. Csak a tényeket sorolom, van, amit magának kell továbbgondolnia, illetve majd az olvasóinak, ha meg tudja írni. De mondok még valamit, nem is mondok, inkább mutatok. Az egyik közös kínai repülőutunkon, betelt a jegyzetfüzete, a hányászacskón folytatta az írást, amit végül a landolás után valahogy én kaptam föl. Kényszerleszállás volt Budapest helyett Bukarestben, szóval volt egy kis pánik, de amúgy semmi komoly. Most került elő a zacskó. Egy verskezdemény van rajta, pontosabban kettő. Elhoztam, itt van: „Korea, Kína, Kánaán, / ha eltűnne egy éjszakán, / egy hopzicher, egy kupcihér, / keresné bárki még talán?” Emlékszem, úgy magyarázta, a hopzicher, a kupcihér a németes hangzás ellenére ismeretlen eredetű szavak, főkolompost, bujtogatót, főtanácsadót jelentenek, olyasmit, mint én, mondta nevetve. Tudniillik, hogy ő.

– Azt mondta, két vers volt azon a micsodán...

– ...hányászacskón. Igen, itt van a másik is, a túloldalán:

*Azt mondjátok majd sün-ja-li-len,
Itt élsz köztünk, de mért vagy ilyen?
Faggattok folyvást, sün-ja-li-len,
Mondd el a titkod, szép idegen!*

– Mi az, hogy sün-ja-li-len?

– Azt jelenti kínaiul, hogy magyar. Magyarország nekik: Sün-ja Li. A magyarok meg sün-ja-li-len-ek.

– Ő magyarázta így?

– Nem, ezt csak később sikerült kiszótározni, gondolhatja, hogy nem volt könnyű. Ott, a bukaresti repülőtéren, amíg vártuk, hogy megjavítsák a gépet, másról beszélgettünk, úgy emlékszem, akkor mondta el a legendát II. Lajosról, hogy nem is halt meg Mohácsnál, nem fulladt bele a Csele patakba, valahogy eljutott a szomszéd faluig, amit történetesen Lánycsóknak hívtak, s ott egy jobbágy menyecske oldalán élt, amíg meg nem halt.

- Lánycsók? Tényleg volt ilyen település?
- Szerinte volt. Sőt még mindig megvan.
- Szép.
- Hát ennyi. Most már maga jön.
- Nem tudom, mit kezdjek vele... amíg hallgattam, eszembe jutott egy interjúja, vagy nem is tudom, mi, azt sem, hol volt, rádió, tévé..., a legvégén azt kérdezték, hogy ha regényt írnának az életrajzából, miféle regény lenne, fejlődés-, lélektani, leány- vagy kalandregény? Azt válaszolta: szürrealista krimi.
- Nézze, adok magának három e-mail címet, három lap főszerkesztőjét. Küldje el az egyiknek, aztán, ha nem közli, a másiknak... Az egyikük le fogja hozni. Biztosan tudom. A sorrendet magára bízom. Ja és a nevemet, ugye megérti, ne közölje. Nem is lenne értelme, mert álneven mutatkoztam be. Egyébként élveztem a partit, jól bírta a végjátékot is. Legközelebb én leszek a világos. A kijárási tilalom kezdetéig bőven hazaér.

Majoros Áron Zsolt: Gyűjtemény (2017, acél, 175×100×60 cm)

Bobory Zoltán

A tőkesúly, barátaim...

Legyőzöttként néha félreállunk;
néha? Dehogy!
Rohadt félreállítás az egész...
Amikor hallgathatod a hetedhét
csúszó-mászó árulók vihogását.
A hajóról menekülőkét...
A gyűlölködőkét, akik tudják,
hogyan neked dolgod van,
felhatalmazásod, hozzá hited.
Főnix-madár sorsod.

Nekik meg marad a szaros pelenka,
amit – azt hiszik – zászlórúdon
fog majd mutogatni a siserahad.
És úgy tűnnek el, süllyednek,
mint a cicomás hajóik,
ha jön egy valamire való vihar.

A tőkesúly, barátaim,
az egyenesség és a kitartás:
Te kiszállsz a parton,
őket kiviszik a hullámok.
Odaszáradni.

BOBORY ZOLTÁN (1946) költő, író, a Vörösmarty Társaság elnöke. Utóbbi kötete: *75 év vendég-ségben* (2021).

Vihar után

Ha egy öreg hagyásfa alá menekülhetsz,
mikor megvadult vihar tépdesei a tájat,
s az elvonuló, erőtlén sötét felhők fölött
kitisztul a kék ég, köszönd meg Istennek,
hogy indulhatsz tovább, arrafelé, ahol
várnak, s imádkoztak érted egész utadon.

Majoros Áron Zsolt: Héj (2008, acél, 180×50×40 cm)

A szemtanú

Részlet az *Igazak* című, készülő regényből

Hétfő reggel, gondolta Igaz Gerő, miközben a nyakkendőjét kötötte. Levert volt, mint ópiumszívás után mindig, a szíve mintha megkeseredett volna, s ezt a keserűséget a nyelve hegyén is érezte. Hallotta, ahogy Kisné a konyhában tesz-vesz, biztosan szívesen főz egy kávé neki. Belebújt a zakójába, a kabátját a karjára vetette, a kalapját sem feledte, kiment a főbérőjéhez.

– Jó reggelt – mosolygott az özvegyre.

– Korán kelt megint, Gerő – jegyezte meg az asszony.

– Egy komoly ügyben nyomozok, nincs időm lustálkodni – magyarázta a detektív. – De egy kávé szívesen meginnék.

Kisné szó nélkül odatette főni a feketét.

– Ha tud még szerezni... – pillantott az albérője felé félénken.

– Megpróbálok.

– Az nagyszerű lesz!

A nyomozó hümmögött valamit, félszegen ácsorgott a konyhaajtóban, Kisné mozdulatlanul a sparhelt mellett. A helyiségben pára gomolygott. Ha valaki bekukkantott volna az ablakon, olyan érzése támadt volna, mintha egy homályos fotográfiát nézne.

– Azt beszél, jönnek a franciák – törte meg a csöndet az asszony.

– Ez nem pletyka, valóban jönnek – Igaz Gerő leült az egyik hokedlire. – Egy hónapja egyeztek meg rólunk Belgrádban. Egy nappal azelőtt, hogy a szerbek bevonultak Újszegedre.

– Még mindig jobb, ha a franciák, mintha a szerbek szállnának meg, nem?

– Újszegeden sok baj van velük, ahogy hallom – Igaz Gerő előkotort egy cigarettát, kérdően nézett az özvegyre.

– Gyűjtson rá nyugodtan – mondta Kisné.

Ezt a kis játékot mindig eljátszották. A nyomozó a tekintetével kért engedélyt, s az asszony minden alkalommal ugyanazzal a mondattal adta meg.

– Erőszakosak és rabolnak – fújta ki a füstöt a detektív. – Ami megtetszik nekik, azt rekvirálják. Csakhogy már nincs háború, a rekvirálás tulajdonképpen közönséges rablás ilyenkor.

– És a franciáknak miért jó, hogy ide jönnek a nyakunkra?

– Talán semmi másért, csak mert megtehetik... Van, aki úgy véli, az élelmezés miatt. Budapesten éheznek, és ott az antant delegációja. Innen fogják etetni őket.

– Azt is tőlünk veszik majd el.

– Ők azonban talán fizetnek is érte. A szerbek vagy az oláhok biztosan nem tennék.

– Meglátjuk – helyezte Igaz Gerő elé a csésze kávéját Kisné. Ő maga állva kortyolgatta a forró italt.

A nyomozó elszívott két szál Memphist, míg megitta a kávéját. Amikor végzett, útnak indult. Először a városházára sietett, hogy leadja a bicskát és a kést, vegyék le róluk az ujjnyomokat.

– Nézzenek utána – kérte a kollégákat –, hogy van-e a kartotékokban ujjnyom Kovács Pétertől. Bolsevik, tehát akár lehet is. Ha nincs, nálunk van, a fogdában, ott levehetik.

Miután végzett, a Rákóczi térre baktatott. Az irodában senkit sem talált. Fölhívta a napilapokat, mindegyiknek leadott egy hirdetést:

A rendőrkapitányság szemtanúkat keres!

Jelentkezzen, aki december 13-án este, 10 óra után a Rókusi pályaudvar környékén bármiféle rendellenes cselekedetet látott, főleg, ha erőszakoskodásnak volt szemtanúja.

Félóra sem telt belé, megérkezett az egyik fogalmazó a városházáról, egy papírlapot nyújtott át Igaz Gerőnek.

– Benne volt a nyilvántartásban, többször lefoglák már tüntetéseken, egyszer sztrájk miatt – mondta. – Az ő nyomait találtuk a késeken, senki másét.

Akkor ezzel nem jutottunk előrébb, állapította meg magában a nyomozó. Töprengett, vajon merre indulhatna el. Tisztában volt azzal, hogy Bagdy úr meg fogja próbálni még aznap lezárni az ügyet. Maga sem tudta, miért, de biztosra vette, hogy nem Kovács az elkövető.

– Nyomozó úr – nyitott be egy közrendőr. – Az a vörös szeretne beszélni magával.

Igaz Gerő fölpattant, ösztönösen lekapta a fogasról a kabátját és a kalapját, és már rohant is a fogdára. Kovács Péter a cellája közepén állva várta.

– Amikor csüörtökön beszélgettünk Takácsnál – vágott a közepébe rögtön –, a szomszéd asztalnál szerbek ültek. Hárman. Katonák...

– Az nem lehetséges – vágott a szavába a nyomozó. – Még újszegedi polgárokat is csak engedéllyel engednek át az ideiglenes határázaron, szerb katonákat pedig egyáltalán nem.

– Nem viseltek egyenruhát.

- Akkor honnan tudja, hogy katonák voltak?
- Beszélek egy kicsit szerbül, azok pedig óvatlanul viselkedtek, túl hangosan beszéltek.

- És miről beszéltek?

- Keveset értettem, de az egyiket tizedesnek szólították. Azaz szerbül káplárnak, a másikat meg porucsnicsének, ami hadnagyot jelent.

Igaz Gerő eltűnődött.

- Nem látom be, hogyan kapcsolódhat ez a mi ügyünkhöz - bökte ki egy idő után.

- Azt én sem, uram, de akár kapcsolódhat is.

- És az még inkább elképzelhető, hogy semmi köze hozzá. Vagy félreértett valamit.

- Én biztosan nem öltem meg Gyulát - húzta ki magát Kovács Péter. - De nyilván rám fogják kenni...

- Ha rajtam múlik, nem - rázta a fejét a detektív. - Csak akkor, ha maga tette.

A fogdából nem tért vissza az irodába, belebújt a kabátjába, fejébe nyomta a kalapját, és a Mars térre indult. A Valéria téren, majd a régi Laudon, akkor már jó ideje Mikszáth Kálmán utcán keresztül a körútra jutott, amelynek túloldalán, a Mars tér déli részén terpeszkedett a laktanya.

Ezúttal Schneider hadnagy az irodájában fogadta. A magas, deresedő hajú tiszt kezét fogott a látogatójával.

- Elolvastam az ön aktáját is, nyomozó, ha nem haragszik - mutatott egy székre Schneider hadnagy. - Derekasán küzdött.

- Igyekeztem helyt állni, hadnagy úr - szerénykedett Igaz Gerő. Leült, de a kabátját magán tartotta, csak a kalapját helyezte az ölébe.

- Úgy vélem, ez sikerült is - a tiszt lapozgatott az asztalán heverő papírokban. - Dóczi és Kósa is jó katonák voltak, mindketten szereztek érdemeket, ha nem is elévülhetetleneket. Azonban semmi különösre nem bukkantam.

- Sejtettem, hogy így lesz - mondta a nyomozó. - A katonai aktákat egészen más szempontok szerint állítják össze, mint a rendőrségi nyomozati anyagokat.

- Ez, azt hiszem, így természetes.

- Igen, hadnagy úr, egyetértek. Hanem van itt valami más is.

- Mégpedig?

- Egy forrásom azt állítja, szerb katonákkal találkozott egy szegedi kocsmában. Civilben voltak, de a beszédjük elárulta őket.

- Élnek szerbek Szegeden, ha nem is nagy számban - jegyezte meg a hadnagy.

- Ezek a rendfokozatuk szerint szólították egymást. Tizedes, hadnagy...

Schneider hadnagy megdörzsölte az állát.

- A hídon szigorú őrséget tartunk fenn, ott nem jöhettek át. A vasúti hidat is gondosan figyeljük, úgy vélem, azon sem mászhat át senki. Mindazonáltal, és ezt most úgy mondom magának, mint bajtárs a bajtársnak, mindazonáltal füleltünk már le halászokat, akik embereket hoztak át a Tiszán Újszegedről

Szegedre. Biztosan nem akadályoztuk meg minden próbálkozást. És akár szerb katonák is megfizethettek egy halászt. A folyó nincs befagyva, és bár ilyenkor módfelett veszélyes, a halászok úgy ismerik, akár a tenyerüket, jó pénzért vállalhatnak kockázatot...

- De miért jönnének át szerb katonák a városba?

Schneider hadnagy föl vonta a szemöldökét.

- Fürkészni, fölmérni.

- Kémkedni?

- Akár kémkedni is. Még semmi nem dőlt el. A franciák jönnek, talán két hét múlva bevonulnak, de hogy meddig maradnak, azt senki sem tudja. A szerbek szívesen rátennék a kezüket Szegedre. Nem elég nekik Újszeged.

- És ha csak azért jöttek, hogy kirúgjanak a hámból? - vetette föl Igaz Gerő.

- Azt biztonságban megtehetik odaát, itt viszont veszélyben vannak - csóválta a fejét a hadnagy.

- Ez igaz. Azt azonban nem hiszem, hogy Nagy Gyula halálához közük lehet. Ha kémkedni jöttek, biztosan nem ölték meg egy ártalmatlan embert.

- Ha ártalmatlan volt, biztosan nem - bólogatott Schneider hadnagy. - Kérdés, az volt-e valóban.

- Talán úgy gondolja, nem tekinthetjük ártalmatlannak?

- Nem tudok arról, hogy Nagy Gyula zászlós különleges megbízatást vagy rendkívüli feladatot látott volna el. Megsebesült, szolgálatra alkalmatlanná vált, leszerelt.

- Valamiért mégis fölvetette, hogy...

- Láttam én már karón varjút, nyomozó!

- Értem. Nagyon köszönöm, hogy megosztotta velem mindezt, hadnagy úr.

- Mint bajtárs a bajtárssal, nyomozó.

- Csakis! - Igaz Gerő fölállt, önkéntelenül összeütötte a bokáját, vigyázzba vágta magát, aztán észbe kapott, a kalapját a fejébe csapta, és elköszönt. - Isten áldja, hadnagy úr!

- Viszont látásra, nyomozó!

Semmim sincs, gondolta magában a detektív, Bagdy úr annál biztosabb a dolgában. Ezen rágódott, míg visszaért az irodába. Bagdy úr akkor érkezett, amikor Igaz Gerő aznap másodszor lépett be az épületbe.

- Ha nem haragszik, Gerő, jelenttem Borbola bűnügyi kapitány úrnak - fogadta az idősebb nyomozó a fiatalabb társát.

- Természetesen jól tette, Bagdy úr - sietett a válasszal Igaz Gerő, majd elhadarta az ujjnyom-vizsgálat eredményét, és megemlítette, hogy talán szerb katonák is jelen voltak a Takács-féle kocsmában csütörtökön este.

- Rác katonák? - értetlenkedett Bagdy úr.

- Civilben - pontosított Igaz Gerő. - Schneider hadnagy nem tartja kizártnak, hogy halászok hozták át őket Újszegedről.

- Badarság! - fakadt ki Bagdy úr. - Ez nem egy detektívregény, Gerő! Én már több gyilkossággal találkoztam. Mind egyszerű volt. Vagy részegség, esetleg

féltékenység, netán bosszú okozta az emberhalált, tapasztalataim szerint. Más okkal sohasem találkoztam. Elhiheti nekem, hogy ezúttal sem lesz másként. A vörös berúgott, összeszólalkozott Naggyal, aki nem volt hajlandó elfogadni a sületlenségeit, ezért elvágta a torkát.

– Igen, Bagdy úr, de...

– Borbola kapitány úr is úgy véli, ez lehet a történetünk – zárta le a vitát Bagdy úr.

– Rendben, értem – adta meg magát Igaz Gerő. – Azt azonban engedje meg nekem, kérem, hogy utánajárjak a szerbeknek. Ha kémkedni osontak be a városba, tudnunk kell róla!

– Nem bánom, Gerő, de szigorúan csak ennek járjon utána! – adta meg az engedélyt nagylelkűen Bagdy úr. – Nagy Gyula meggyilkolásának ügyét lezárom még ma. Kértem egy gépíró kisasszonyt a városházáról, tizenegyre itt is lesz, megírjuk a jelentést, délután háromra a bűnügyi kapitány úr íróasztalán lesz.

– Jó munkát, Bagdy úr – hadarta Igaz Gerő, és már rohant is, mielőtt a másik meggondolja magát.

– Négy nap alatt negyedszer megyek ebbe a rohadt kocsmába – morogta Igaz Gerő, miközben a Kossuth Lajos sugárúton botorkált a Petresi utca felé. Amikor elindult, esni kezdett a hó. A friss, vékony hótakaró alatt alattomosan csúszott az utcaő, ezért jóval tovább tartott, míg kiért a Takács-féle italméréshez, mint korábban. Útközben egyre több embert látott, akik hamuval szórták föl a járdát, s még egy villamos is megelőzte – napok óta az első szerelvény, amellyel találkozott. Ha majd több villamos is elhúz mellette oda is, vissza is, miközben végigsétál a Kossuth Lajos sugárúton a Tisza Lajos körüttől a Rókusi pályaudvarig, akkor megint igazi béke lesz, gondolta.

Amikor meglátta belépni a nyomozót, Takács Lajos arcára kiült a düh, és nem tudta leplezni.

– Sose száll már le rólam? – kérdezte mogorván.

Igaz Gerő intett, hogy ezúttal tölthet egy szilvóriumot. Csak miután megitta, szólalt meg, rögtön a lényegre tért.

– Múlt csütörtökön nem vett észre idegeneket a kocsmájában?

– Idegeneket? Nem tudom, mire gondol. Nem ismerek mindenkit, aki hozzám jár.

– Nem magyarokat.

Takács elgondolkozott.

– Volt itt három fickó, akik sutyorogtak zárásig. Az, amelyik rendelt, kicsit furcsán beszélt, de mást nem tudok.

– Akcentussal?

– Fogalmam sincs, miről beszél.

– Úgy hangzott, mintha nem az anyanyelve volna a magyar?

- Nem esküszöm meg rá, de talán igen, talán azért tűnt furcsának.

- Még valamit tud mondani?

- Semmit.

- Biztosan?

- Nézze, nyomozó úr, inkább elmondanék mindent, amit tudok, ha tudnék bármi lényegeset is, csak hagyna már békén! Nem jó az üzletnek, hogy minden nap megjelenik, elhiheti.

- Ha nincs takargatnivalója itt senkinek, miért lenne gond, hogy egy rendőr a maga pálinkáját issza?

- Nem szeretik erre a rendőröket, már meg ne sértődjön, nyomozó úr.

- Nem szeretik azokat semerre se! - kurjantotta valaki a vendégek közül.

- Értem - nyugtázta Igaz Gerő. - Szóval lehetek itt, esetleg, szerbek, nemde? Csütörtök este.

- Lehettek, felőlem - vonogatta a vállát a kocsmáros. - Ha rendesen fizet, az iszik itt, aki akar, mindegy nekem, rác, oláh, magyar vagy tót. Felőlem akár még négus is lehet, csak állja a cechet!

Nem gondolta volna senki akkor a kocsmában, hogy alig pár hét múlva bizony nem egy, de meglehetősen sok fekete bőrű francia gyarmati katona mászkál majd Szeged utcáin, és bizony akad majd olyan is köztük, aki a Takács-kocsmába tér be egy stampedlire.

- Rendben, Takács úr - mondta a detektív. Hátat fordított a pultnak, és a kocsmánéphez intézte a szavait. - Járt itt maguk közül valaki csütörtökön este?

Senki nem felelt.

- Ha igen, észrevett-e idegeneket? Szerbeket.

- Nekem volt szerb szomszédom, járt is a Takács úrhoz sűrűn, de az nem volt idegen, viszont odaveszett a muszkáknál - szólalt meg egy szakállas, borzas üstökű férfi.

- Nem ilyenekre gondolok - legyintett Igaz Gerő, mire többen fölrohögtek.

- Én-n-n-uto-o-oljára a ny-ny-nyáron ta-ta-találkoztam szerbekkel a Gedónál - kiabált egy másik, láthatóan a korai óra ellenére tökrészeg vendég. - De-de-de azok nők v-v-voltak. Ekkora csö-cső-csöcsökkel! - és mutatta, mekkorákkal.

- A Gedó-kert, az ám a hely! - sóhajtott egy öregember a sarokban. - Tánc, muzsika, szép hölgyek, napsütés... A Gedó-kert, az már valami!

Igaz Gerő családottan vette tudomásul, hogy ezen a helyen, ezekkel az emberekkel semmit sem ér el, egyszerűen semmibe veszik. Kifizette a szilvapálinkáját, megbökte a kalapját, morgott valamit, és távozott. Keserű szájjal ballagott vissza a Rákóczi térre. Útközben egyik cigarettát szívta a másik után.

Csaknem dél volt, mire visszaért az irodába. Bagdy úr nagyban diktált egy szigorú tekintetű gépiró kisasszonynak, de amikor meglátta a kollégáját, félbeszakította a mondandóját, és foghegyről odavetette:

- A folyosón ül egy ember, magával akar beszélni sürgős ügyben, és nekem amúgy sincs időm ilyesmivel foglalkozni, hát arra kértem, várja meg. Hallgassa meg!

Igaz Gerő el sem tudta képzelni, mit akarhatnak tőle, mégis izgatott lett, a folyosóra sietett, ahol egy munkásruhás férfi üldögélt és bagót rágott. Mikor a nyomozó hozzá lépett, kiköpte a bagót a padlón álló köpőcsészébe, fölcihelődött, bemutatkozott.

– Stíber Aurél vagyok.

A nyomozó is megmondta a nevét, megmutatta a jelvényét, és az egyik üres helyiségbe kísérte a férfit, ahol Horváth úr szokott dolgozni, ám Horváth úr aznap nem jött be. Hellyel kínálta Stíbert, ő maga az asztal lapjára ült, és kérdően nézett a jövevényre.

– A téglagyárban dolgozom, ahol az édesapja, Igaz Gáspár. Fél keze van, emiatt a raktárba tették.

– Így igaz.

– Én is a raktárban vagyok, pakolom a téglát... – Stíber végigmérté Igaz Gerőt. – Nem is gondoltam, hogy ilyen úri gyerek a Gazsi fia! Már megbocsásson...

– Semmi gond, nem haragszom. Miért jött el hozzám?

– Az apja mesélte, hogy a Rókusi pályaudvarnál elkövetett gyilkosság ügyében nyomoz. Olvastam az újságban az esetről. Nem sokat tudnak, ugye?

Igaz Gerő egészen fölviillanyozódott.

– Nem, nem sokat, így igaz. Maga talán tud valamit?

– Csütörtök éjjel lekéstem a vonatot, amivel hazajárok – közölte Stíber Aurél.

– Hová haza?

– Most éppen Vásárhelyre. De laktam én már sokfelé.

– Értem. Tehát lekésté a vonatot.

– Szóval – szívta meg az orrát Stíber –, csütörtök éjjel fél tizenegykor a Vámház oldalában álltam.

– Mit keresett ott?

– Ha meg nem sértem, nyomozó úr, pisáltam. A Lippai vendéglőben mulattam az időt, talán kicsit föl is öntöttem a garatra. A Szatymazi utcába igyekeztem, de ha nem muszáj, nem mondanám meg, kihez.

– Tehát nőhöz – szúrta közbe Igaz Gerő.

– Férfiak vagyunk, nyomozó úr – tárta szét a karját Stíber Aurél.

– Nem érdekel, kihez igyekezett. Mit látott?

– Láttam, hogy egy ember mankóval botladozik a sugárúton.

– Merre tartott?

– Mintha a Búvár-tótól jött volna, a város felé igyekezett.

– És?

– Amikor befejeztem, én is arra indultam, le is előztem az atyafit, aztán amikor bekanyarodtam a Petresi utcán, hallottam, hogy kiabál. Visszanéztem, és láttam, hogy egy kövér fickóval keveredett szóváltásba.

– Nem ment oda?

– Nem – ismerte be Stíber. – Fáztam is, fáradt is voltam.

– Jöjjön velem! – pattant föl Igaz Gerő, és szinte húzta maga után Stíber Aurélt.

A fogdához vezette. Kovács Péter a priccsen feküdt, hanyatt, a mennyezetet bámulta. A nyomozó ráparancsolt, hogy álljon föl.

- Lehetett ez az ember, akit látott? - kérdezte a téglagyári munkást.

- Nem - rázta a fejét határozottan Stíber. - Sokkal kövérebb volt.

- Ne feledje, hogy akkor nyilván nagykabátot viselt!

- Akkor sem! - erősködött Stíber. - Abból az alakból két, de talán három ilyen legény is kitelne.

Igaz Gerő intett Kovácsnak, hogy visszafekhet, Stíbért pedig húzta maga után. Szinte berontott az irodába, ám ott csak a gépíró kisasszonyt találta.

- Bagdy úr? - kérdezte.

- Az imént ment el Borbola kapitány úrhoz a jelentéssel.

Igaz Gerő odavetette Stíbernek, hogy várjon.

- De igazolást ad majd, hogy itt jártam, ugye? - kiáltott az elviharzó nyomozó után a téglagyári munkás. - Kirúgnak, ha nem...

- Adok hát! - nyugtatta a detektív, s már rohant is, kabát és kalap nélkül, ki az utcára, hogy utolérje Bagdy urat.

A Mérey utca és a Tisza Lajos körút sarkán utol is érte. Nagy nehezen megmagyarázta neki, miért kereste föl a rendőrséget Stíber Aurél, és mit látott azon az éjjelen. Bagdy úr elvörösödött, amikor megértette, mi történt.

- Az Isten verje meg magát, Gerő - fakadt ki. - Olyan szépen megírtam már...!

- Ezt nem söpörhetjük a szőnyeg alá, Bagdy úr, ezt a tanút!

Az idősebbik nyomozó kihúzta magát.

- Én nem söprök a szőnyeg alá semmit, Gerő!

- Akkor visszamehetnénk? Megfagyok.

Bagdy úr tekintetén látszott, hogy egy csepp sem sajnálná, ha így történne, ennek ellenére, bár kellenlenül, de visszafordult.

Kedves Barátunk!

**Kérjük támogassa folyóiratunk megjelenését
személyi jövedelemadója 1 százalékával!**

**Nemzeti Kultúráért és Irodalomért Alapítvány
18223086-2-42**

Novák Valentin

Mocsár

A zsombékra született vadat,
a merre-indulás kételyeivel tusázót,
az ijesztő, mindent elnyelő
rettenetet sorsnak beképzelt, a
kivagy, gyenge egót kordában tartó
világöszön –
ez a mocsár.
Célja van.

A könnyű-léptű legázlókat,
ficánkoló magakellettő férgeket,
ügyes cikkanású halacskákat,
felszíni létformákat áteresztő közeg;
a hús áramlás,
a létezni *flowdium*
tolakodó bája –
ez a mocsár.
Oka van.

Sehol egy pont,
egy kiszögellés,
másik növényfonat-sziget;
csak távol a nádas
hajbókoló horizontja,
mögötte, ott nyugszanak le
kiérdemesült, jól megélt életek
napi repetícióban...

A zsombéknak
önsanyargató papja,
önura(da)lmát vesztett császára vagy.

NOVÁK VALENTIN (1969) író, költő. Budapesten él. Legújabb kötete: *A látszat szent* (novellák, e-könyv; Hunagrovox Kiadó, 2020).

A sűrű iszapmély felett
rianó gyűrűk kapják szét
arcmásodat;
ússz!-t hazudnak közönyükkel,
és ahogy a zsombék,
valahogy, szinte észrevétlen
konoksággal,

egyre közelebb férkőzik
a horizonthoz,
a maga tehetetlenségével,
szinte érzed –
neked is juthatna
kiérdemesült lenyugvás...

Az ússz az árral
erkölcstelen imperatívusza
talán már kései igazság,
mert nézni sincs erőd
a biztató közeledést...

Morogsz, magaddal perelsz,
míg elsikkad szűkülő
látókörödből
az ügyes cikkanású,
partra vetett halacskák
iszapot habzó,
céltalan farokcsapkodása,
és a zsombékban
sem reménykedő vadak
utolsó buborék-tusája...

Mert ez a mocsár
természetrajza.

Van, és veszélyes
terep.

A Bethlen Gábor Alapítvány 2020. évi díjazottjai

„Mi minden erőt, ami a haza javára akar és tud lenni,
nem eltiporni, hanem együvé fogni kívánunk.”

Rendkívüli időket élünk – 2020 tavasza óta köztünk levő világjárvány mindent viszonylagossá tesz. Alapítványunk 2020-as díjazottjainak csupán 2021. szeptember 25-én tudta átadni a jól megérdemelt elismeréseket. A Bethlen Gábor-díjas Andrásfalvy Bertalan méltatását (Bakos István), illetve a Márton Áron Emlékérmes Szövényi Zsolt laudációját (Bíró Zoltán) e lap 2021. márciusi számában már közöltük. Most Teleki Pál Érdemérmeseink – Beke István és Szőcs Zoltán (Magyary Rozália), Grezsa István (Gy. Szabó András), Gyurácz Ferenc (Petrik Béla), az Ismerős Arcok zenekar (Nagymihály Zoltán), illetve Kassai Lajos (Lezsák Sándor) –, valamint a Székelyföld Jövőjéért ösztöndíjas Onodi Henrietta (Lopohos Anna-Mária) méltatását olvashatják. A díjátadó Tevelő Arató György történész műsorvezetése és Török Tilla énekes, hegedűművész közreműködése mellett zajlott.

Szintén nem megszokott módon Alapítványunk június 4-én, a Trianon–Teleki-emléknap alkalmából adta át Bakos István művelődéskutatónak, BGA-alapító kurátornak a jól megérdemelt Bethlen Gábor-díjat. Házi Balázs méltatását is alábbi összeállításunkban közöljük.

Bethlen Gábor-díjas

Bakos István

Több szempontból is rendkívüli alkalom ez a mai. Talán már mi magunk is annyira hozzászoktunk a bezártsághoz, az otthonléthez, a közösségi összejövetelektől való távolmaradáshoz, hogy személyes jelenléttel megtartani egy díjátadót már önmagában sem szokványos. Abból a szempontból sem hagyományos, hogy június 4-én – rendes körülmények között – a Teleki Pál-érdemérmeket szoktuk átadni. Erre sajnos sem tavaly, sem idén nem keríthettünk sort. Most különös módon Bethlen Gábor-díjat adományozunk, még hozzá kurátor társunknak, ami első ránézésre szintén igen szokatlan cselekedet. Még sincs ebben semmi különös, hiszen olyan ember kapja, aki szívét-lelkét adta azért,

hogy a Bethlen Gábor Alapítvány létrejöjjön, megszerveződjön, és a nemzet javára működhessen. Magyarán olyan embert tüntetünk ki, aki nélkül elképzelhetetlen alapítványunk működése. Olyan embert, akinek lételeme a magyarságszolgálat. Így lesz a szokatlanból egy szép hagyomány folytatása: e kitüntetést mindig a magyarságért kiemelkedő szolgálatot teljesítők kapják.

Nem könnyű a feladat, hogy a lényegre fókuszálva méltassam mai díjazotunkat és munkásságát. Igen terebélyes életrajzát áttekintve is kitűnik, hogy számos tisztségében közvetlenül is lehetősége nyílt a haza javára munkálkodni. Mindegy volt számára, hogy éppen milyen pozícióban, munkahelyen állt helyt, mindig ugyanazzal a lelkesedéssel végezte a nemzetépítő munkát. Ez a lelkesedés mai világunkban csak kevesek belső sajátja, és biztosak lehetünk benne: évről évre, évtizedről évtizedre ez segítette hozzá ahhoz, hogy lankadatlan elánnal végezze munkáját. Már első találkozásaink alkalmával feltűnt számomra, hogy mindig van Bakos István tarsolyában egy gondolat, egy megvalósítandó ötlet: sosem érkezett üres kézzel. Ha csak egy kis helyeslést, fogadókészséget látott a másik fél arcán és gesztusaiban, máris a megvalósítás útját-módját kezdte latolgatni. Láttam azt is, hogy fáradtságot nem ismerve veti bele magát a munkába, az aktuális feladatba. Ennek egyik lenyomata az a kiterjedt levelezés, amit már a rendszerváltás előtt folytatott a korszak közszerelőivel, ismerőseivel, és aminek már alapszintű rendezése is komoly feladat volt számunkra, jelenlegi őrzési helyén, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívumban. A technika fejlődése nem eltántorította a levélírástól, éppen fordítva: annak előnyeit kihasználva gondolatai körlevelek formájában egyszerre jutottak el a Székelyföldre és Melbourne-be, az amerikai földrészre és Kárpátaljára.

Bár a teljes lista túl hosszú lenne, egy rövid felsorolást érdemes megejteni legfontosabb állomáshelyeiről: az Eötvös Collegium hangadója, később baráti körének szervezője, a diákbizottság vezetője az ELTE-n; a művelődési minisztérium munkatársa; a BGA kezdeményezője, elnöke, majd mostanra „egyszerű talpas kurátora”; a Magyarok Világszövetsége főtitkára; a Nemzeti Tankönyvkiadó főosztályvezetője; a Magyar Örökség-díj kuratóriumának tagja – változó kormányzatok, sőt rendszerek idején. Egy azonban sosem változott: mindig kereste a kapcsolódási pontokat azokkal, akik a magyar ügyet akarták szolgálni. Nem is kevés ilyen kapcsolódási pontot talált meg vagy alakított ki: a nemzetben gondolkodó értelmiség szinte minden képviselőjéhez talált elérhetőséget, éljenek határainkon belül vagy éppen azokon túl. Ezeket a kapcsolatokat nem is félt használni, ha olyan új és formabontó ötletek fogalmazódtak meg benne vagy jutottak el hozzá, melyek szembementek a hamis realitásokkal. A fentebb említett lelkesedés és kitartás akkor is megsegítette, amikor ötleteit – éppen ezekre a „realitásokra” hivatkozva – le akarták söpörni, el akarták lehetetleníteni. Ha hagyta volna magát, ma aligha lenne Bethlen Gábor Alapítvány, nem működne ilyen intenzitással az Eötvös Collegium Baráti Köre, nem tudta volna összefogni a világ magyarságát a Világszövetség, de talán másként alakult

volna a *Hitel* és a Magyar Demokrata Fórum sorsa is. Minden felsorolt intézményben számos segítőtje, munkatársa volt – akikről sosem felejt el megemlékezni –, de bizonyos, hogy mindegyik szegényebb lett volna, ha Bakos István nem táplálja bele működésükbe lelkesedését, és ezáltal a magyar kultúra szeretetét.

A tények rögzítése után – amely mindenkit meggyőzhetett arról, hogy a díj odaítélése ellen nem lehet kifogást emelni – hadd üssek meg személyesebb hangnemet! Az alapítvány titkáráként és személy szerint is köszönöm Neked, hogy a felsoroltakon kívül számos egyéb feladatot, szolgálatot is elláttál a köz, a haza, a nemzet érdekében. Magasztos fogalmak ezek, távolinak, elvontnak is tűnhetnek olykor, ugyanakkor nem is léteznének, ha az „aprómunkát” nem vállalnák a fáradhatatlan és a célokat mindenek fölé helyező emberek. Te ilyen ember vagy, és a hozzád hasonlókkal együtt segítesz abban, hogy értelmezhetővé, kézzelfoghatóvá váljanak számunkra és mindenki számára az elsöre túlzottan ünnepélyesnek tűnő fogalmak. Mindezeket a köz, a közösség nevében és megbízásából köszönöm Neked. Nem mehetek el szó nélkül ugyanakkor amellett sem, hogy ha Te nem teremtesz velem is kapcsolódási pontot, akkor ma ezt a méltatást sem én mondanám el. A kitüntetés természetesen ettől függetlenül is megilletne, ugyanakkor, ekkor talán eggyel kevesebb ember munkálkodna intézményesen a haza javára. Köszönöm Neked, hogy beemeltél ebbe a táborba, hogy láttál bennem fogékonyságot a közös ügy iránt! És azon sokak nevében is köszönöm, akik ma nincsenek, nem lehetnek itt, de akikre ugyanúgy hasznos, nemes feladatot bízta!

Isten áldja munkásságod, fogadd őszinte elismerésünket és az évtizedek munkájával megszolgált Bethlen Gábor-díjat!

Házi Balázs

Teleki Pál-érdemérmes

Beke István és Szőcs Zoltán

„Isten engem elvitt szeretetének iskolájába, a börtönbe, hogy ott megtanítsan igazán szeretni minden embert, tartozzék bármely nemzethez, felekezethez” – így idézi Márton Áron püspököt Szőcs Zoltán egy interjúbán (*Mandiner*, 2021. augusztus 8.).

Kemény Zsigmond már a 19. században felismerte, hogy Erdély olyan tespedésben van, amelyet ezerféle érdek feszít szét belülről. Ezen csak az változtatna, ha végre „minden ember a törvények előtt egyenlő lenne” – vélte az erdélyi báró. Azt is érzékelte, hogy a változások nem úgy működnek, hogy minden meggondolás nélkül más országok mintáit átvesszük. Jól látta, a francia vagy az angol közelet megoldásait nem lehetne átültetni az erdélyi, magyarországi viszonyokba: „Mivel pedig ily intézmények kizárólag történeti talapokon állanak meg, éppen oly bizonyos, hogy máshová sükeresen át nem

plántálhatók, mint amely kétségtelen, miként nincs két ország, melynek erkölcsei szokásai szükségai és sajátosságai tökéletesen hasonlóknak volnának” – írta. De mit vont le magának ebből az utókor? Semmit. Kemény Zsigmond ma már a feledés homályába vészett, és Kelet-Európa a rendszerváltozáskor egy emberként vallotta: elég a nyugati intézményrendszert átvenni, és itt tejfel-mézzel folyó Kánaán leszen. Harminc évvel a változások után talán nem túlzás megállapítani: nem lett, viszont igény lenne rá. És ha már semmi sem működik úgy, ahogy kellene, miért ne csinálhatnánk úgy, mintha tényleg működne? És akkor minden olyan lesz, mint egy Caragiale-vígjáték, ahol semmi sem az, aminek látszik, de különben is kit érdekel a valóság, amikor csak a látszat számít.

Emberi jogok? Fogalmunk sincs mi fán terem, de sebját, attól még elmondhatják, nekünk és a nagyvilágnak ez mennyire fontos. Kisebbségi jogok? Persze, azok is nagyon fontosak. És azzal sem kell felválni a jobb sorsra érdemes országoknak, hogy náluk holmi hebehurgya terroristák robbantgatnak!

Mert mi is történt tulajdonképpen? A messzi távolban, a Kárpát-medence legkeletibb csücskében, az egykori Kézdiszék központjában, Kézdivásárhelyen, ahol az ott élő 17 ezer emberből 15 ezer székely-magyar, két fiatalember (Beke István és Szócs Zoltán) a négy fal között, egy magánbeszélgetés során viccelődtek. Merthogy – *horribile dictu* – szoktak ilyesmit tenni a fiatalember nemcsak a Kárpát-medencében, hanem bárhol a világban.

A vicc az volt, hogy milyen jó móka lenne a román katonai parádé alatt néhány petárdát eldurrantani. Mit ad Isten, éppen lehallgatták őket. Mert ez errefelé így szokás. Ez a normális. Ez nem jelent gondot az elvek Európájában! Ez az emberi jogok szerves részét képezi. És lásd csodát: máris megjelennek a rend éber őrei, és az elvek Európájában – ez már nem a kommunizmus sötét időszaka – elindul a kálvária. Azonnal röpködni kezdenek a súlyos szavak: terrorizmus, robbantgatás, bomba. Hogy nincsenek bizonyítékok, az nem jelenthet gondot. Ilyen apróság nem fog megakasztani egy ilyen komoly ügyet. Elvégre, ami nekünk a legfontosabb itt, Európában – az elvek sztyeppéjén –, azok az emberi jogok, a jogállam, a törvény előtti egyenlőség, a kisebbség jogainak tiszteletben tartása.

Akarom mondani, úgy kell a románoknak a székely terrorizmus, mint egy falat kenyér. Mert az nem járja, hogy itt Európában szinte mindenkinek van ilyen, csak pont nekik nincs. Segíts magadon, és Isten is megsegít! Ha nincs, csak csinálni kell. De *Black Lives Matter* és Svájcban tüntetnek a leveli békák jogaiért. Így megy ez!

A látszat valósággá züllik, és a sírva-nevetős vígjátékból tragédia lesz. Mert ki adja vissza az ellopott időt? Az elmulasztott pillanatait az életnek? Mi lesz a gyógyírja az elszenvedett igazságtalanságnak?

Lukács evangéliumában kérdezi Jézus a körülötte levőktől: „Talán azt gondoljátok, hogy ezek a galileai emberek bűnösebbek voltak a többi galileainál, mivel ezeket kellett elszenvedniük? Vagy azt gondoljátok, hogy az a tizennyolc, akire rádőlt a torony Siloámban, és megölte őket, vétkesebb volt minden más

embernél, aki Jeruzsálemben lakik?” Ezekre a kérdésekre mindannyian azt a választ szeretnénk adni, hogy igen, mert másképp emberi ésszel fel nem foghatók ezek a tragédiák. Márpedig mi mindent szeretnénk racionalizálni, logikusan megmagyarázni.

Beke István és Szőcs Zoltán keresztet kapott, amelyet hordozniuk kellett és kell. Csak nekik, ezt a terhet nem lehet levenni az ő vállukról, ez csak az övék.

Amit tehetünk: le tudjuk bontani a közömbösség falait. Fel tudjuk hívni a figyelmet – ahogy most tesszük a Teleki Pál-érdemérem átadásával is –, hogy minél többen megismerjék az ő útjukat.

Magyary Rozália

Greza István

Greza István esetében is igaz a megállapítás, mely szerint az ember irányultsága, útja, megtalált küldetése legtöbbünk esetében a szülői ház miliője által meghatározott. Ezzel a megszerzett, velünk élő örökséggel sáfárkodik jól, rosszul az ember, szerencsés esetben egy láncolat láncszemeként továbbörökítve, megőrizve mindazt a jót, amit felmenőitől kapott.

Talán nem véletlen, egészen biztosan nem az, hogy a magyar sorskérdésekkel kormánybiztosi szinten foglalkozó Greza István édesapja a kiváló irodalomtörténész, Greza Ferenc volt, aki Németh László munkásságát kutatva, úgyis, mint a Németh László Társaság elnöke, nagyon sokat tett e kivételesen nagy gondolkodó életművének minél szélesebb körben történő megismertetéséért. A magyarság sorskérdései haláláig izgatták Németh Lászlót, a róla tanulmányok sokaságát író Greza Ferencet és fiát is ezek a kérdések indították el politikusi pályáján.

Persze, ő sem politikusnak indult. Az 1962-ben Hódmezővásárhelyen született Greza István általános- és középiskolai tanulmányai elvégzése után a Szegei Orvostudományi Egyetem hallgatója lesz, s a diploma megszerzését követően szülővárosában, az Erzsébet Kórház Belgyógyászati Osztályán kezdi meg orvosi munkáját. 1991-től tíz éven át körorvosként dolgozik Földeákon. Közéleti, politikusi szerepvállalása még 1988 őszére nyúlik vissza, amikor is, másokkal együtt, életre szólítja a Magyar Demokrata Fórum hódmezővásárhelyi szervezetét. Az MDF pártta alakulását követően három éven át az országos választmány tagja. 1998 óta Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város önkormányzati képviselője. 2006 és 2009 között az MDF Csongrád megyei elnöke, rá egy évre mint a Fidesz-KDNP frakció tagja vesz részt az önkormányzati munkában. 2014-ben miniszteri biztосként felügyeli és koordinálja a Kárpát-medencei kormánytámogatásokat, valamint a nemzeti és kulturális identitást erősítő kezdeményezéseket.

Ez évben lát napvilágot a kárpátaljai magyar civil szervezetek és egyházak azon nyilatkozata, mely az Ukrajnában őshonos magyar nemzetiségű lakosság

számára kér méltányos bánásmódot, a kulturális és regionális önrendelkezés jogának biztosítását. A kérés kiterjed az anyanyelvi oktatás feltételeinek megteremtésére az óvodától az egyetemig. A nyilatkozat utolsó fejezetét idézzük: „Hisszük és valljuk, hogy Isten akarata a népek, nemzetek békés egymás mellett élése, és a politika irányítóinak is, mint minden embernek, legfontosabb feladata a Mindenható akaratának keresése, teljesítése. Mi, kereszt(y)én(y) kárpátaljai magyarok, akik több mint 1100 éve itt élünk békében más nemzetségekkel együtt, szeretnénk továbbra is itt élni, békében és szeretetben gyarapodni. Imádkozzunk, és kérünk mindenkit, hogy imádkozzon és tegyen azért, hogy legyen minél hamarabb béke Ukrajnában, és a gonosz erők ne tudják a tüzet szítani az itt élő nemzetek között.”

2015-ben Grezsa István a legszegényebb térség, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja együttműködésének és összehangolt fejlesztési feladatainak kormánybiztosa lesz. 2018-ban munkája kibővül: tevékenységi körébe tartozik a Kárpát-medencei óvodafejlesztési program koordinálása is. Valamennyien felkaptuk a fejünket, amikor 2020 őszén az ukrán határőrök nem engedték be az országba a magyar kormánybiztost. Az ukrán külügyminisztérium szóvivői irodája azzal magyarázta a történeteket, hogy Grezsa István miniszteri biztos tevékenységével megsértette azon ukrán jogszabályokat, melyek tiltják, hogy külföldi személyek agitációt folytassanak bármely ukrajnai politikai erő (ez esetben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség) mellett. Ez a tevékenység az érvényben levő ukrán jogszabályok szerint ugyanis kimeríti a „bűncselekmény” fogalmát. A „bűncselekmény” nem is maradt következmény nélkül: a miniszteri biztost két és fél évre kitiltották az ország területéről.

Vajon odafigyelték-e – félek a kérdés költői és meddő – Grezsa István gondolataira, melyeket a Nemzeti Összetartozás Napja és Trianon 100. évfordulója alkalmából osztott meg velünk? Arra a kérdésre, hogy minden iszonyú múltbeli terhével és jelenbeli hozadékaival, meg lehet-e haladni Trianont, a mindmáig velünk élő traumát, ezt válaszolta: „Egy módon lehet ezt, nagy alázattal és sok munkával, és itt a Kárpát-medencében azzal a történelmi megbékéléssel, hogy mindannyiunk közös otthona, amely nemcsak egy nemzeté, nemcsak egy hatalomé, hanem minden népé, aki itt, a Kárpát-medencét alkotja manapság. S nekünk, magyaroknak a Szent István-i állameszme nyomán, bizonyos vagyok benne, hogy kovásznak kell lenni ebben a folyamatban, és akkor is békejobbot kell nyújtanunk a velünk élő népek felé, hogyha ők még türelmetlenségből, vagy éppen rossz lelkiismeretből fakadóan, képtelenek arra a megbékélésre, amelyre [...] a közös európai érték kötelez.”

Bárcsak értő, a folyamatokat felelősséggel átgondoló, a térség jövőjét távlataiban felmérő emberek sokaságához jutna el üzenete. A Bethlen Gábor Alapítvány Kuratóriuma nevében gratulálunk az érdeméremhez!

Gy. Szabó András

1988 őszén Für Lajos autóján Szombathely fele igyekeztünk, ahol Csengey Dénes csatlakozott hozzánk. A főiskola klubhelyiségében tartottuk a Bethlen Gábor Alapítvány bemutatkozását. Az estét Pete György, az *Életünk* folyóirat akkor már legendás hírű főszerkesztője meghívására közös vacsorával zártuk, ahol talán legtöbbet – sok mindent azonosan látva és értékelve – a folyóirat egy fiatal szerkesztőjével beszélgettem. Jól megjegyeztem a nevét, mert azt gondoltam, hogy érdemes lesz figyelni rá. Gyurácz Ferencnek hívták.

Körmenden született 1955-ben. Bükön nőtt fel. Az ELTE-n bölcsészdoktorátust szerzett, 1985–1989 között a *JAK-füzetek* szerkesztőbizottsági tagja volt. Bő egy évtizedig, 1987 és 1999 között Pete György főszerkesztő mellett az *Életünk* című irodalmi folyóirat munkatársa, szerkesztője, majd negyedszázadon keresztül, 1994 és 2019 között a *Vasi Szemle* főszerkesztője volt. 2004 óta „Közép-Európa legnagyobb falusi könyvkiadója”, a Magyar Nyugat Könyvkiadó igazgatója.

A rendszerváltás időszakában az MDF szombathelyi szervezetének alapító tagja, képviselőjelöltje, országos választmányának tagja volt. Bő három évtizede, 1989. március 15-én mondta el a szombathelyi Fő téren azt a rendkívüli bátorságról tanúskodó beszédét, amelyet ma is a rendszerváltás legfontosabb helyi eseményei között tartanak számon. Azon kevesek egyike, aki nem részegült meg a politika, a hatalom csábításától, s demokrata meggyőződésének megtartása mellett visszahúzódott a politikai élet mindennapjaitól, a parlamenti pad-sorokat a könyvtárak, szerkesztőségek kopott asztalaira cserélte, megőrizve alkotói autonómiáját és szuverenitását. Bár több mint fél tucat önálló kötetet jegyezhet, fontos számára, hogy olvashasson, egész életében – mint mondta – a „szolgálat etikáját” helyezte előtérbe.

1978 elején, amikor az egyetemen el kellett döntenie, hogy Pilinszky János lírájából vagy Veres Péter eszmevilágából írja diplomamunkáját, Veres Péter mellett döntött, ahogy fogalmazott: ég és föld között ingadozott. Persze tudjuk, hogy az ég és a föld a láthatáron összeér, ahogy benne is Pilinszky és Veres Péter. Mégis ez utóbbit választotta akkor, ami talán – ahogy maga fogalmazott – az életét mentette meg, „visszahúzta a hideg úrból”, s született meg 1988-ban – az akkor már több nézőpontból is „korszerűtlen”, idejétmúlt témának számító – Veres Péter magyarságtudatát elemző, hiánypótló monográfiája, amely egyúttal szerzője elkötelezettségének irányát is világosan kijelölte.

Soha nem ingott meg benne a remény, hogy újra hatni kezd a közösségben gondolkodás és a közösségért cselekvés példája, hősei ezért választottan olyan, olykor tépett, küszködő közösségi emberek, mint Németh László, Veres Péter vagy éppen Nagy Gáspár. Azon íróink sorába tartozik, akik mindenkor, így a kádárista korszakban is és ma is kiállnak a magyar szellemi élet, a magyar irodalom cselekvőisége mellett. Hittel vallja, hogy a szellem embereinek kötelességük a közösségük ügyeiért szót emelni, s tette, teszi ezt a legmagasabb szinten és minőségben.

Írásainak jelentős része ezért nem véletlenül a nemzet és demokrácia kérdésköre körül vagy éppen a népi irodalom gondolkodásában mozog. Jelzésértékű egyik első kötetének címválasztása, az 1993-ban megjelent *Egy populista följegyzései*, amellyel ironikusan, ugyanakkor szinte dacosan vállalja hovatartozását, a népi mozgalommal történő közösségvállalást, amely éppúgy táplálkozik a gyermekkori kereszténységből, mint a népi-nemzeti felelősségérzetből és az egyetemes etikai elvekből. Idetartozásának talán legfőbb oka, hogy mind a népi mozgalomnak, mind neki számos olyan mondanivalója van a nemzet organikus fejlődéséről, a környezet védelméről, a kis közösségek és lokalitások egyediségének megőrzéséről, a kultúra szerves építkezéséről, az egyén szuverenitásának és a személyiség épségének megóvásáról (Halmai Tamás), amelyek ma is aktuálisak és amelyek mindannyiunkhoz szólnak. S mert úgy véli, hogy a hagyományos erkölcsi és szellemi értékek újraépítésére a liberalizmus nem hajlik, és valószínűleg nem is képes. Ezért védelmezi rendületlen kitartással számos tanulmányában, kötetnyi, 2019-ben megjelent, *Populizmus* című könyvében a népiiséget, a populizmust a megannyi lejárattal kíséreltet és kirekesztéssel szemben. A nyolcvanas évektől kezdve, az emigrációban élő idős Borbándi Gyula mellett a fiatal Gyurác Ferenc volt az, aki tisztázta a populizmus fogalmát, s következetesen küzdött a népiségre ragasztott negatív előítéletek ellen.

De ne gondoljuk, hogy Gyurác Ferenc konzervatív elkötelezettsége miatt egy eszme cellájába zárkózna, mert éppúgy értő módon szól a modernista irodalom vonzásában született művekről és szerzőkről – Géczi Jánosról, Ladik Katalinról – is, mint a Nyugat-Dunántúl, szűkebb pátriája mestereiről – Szuzyogh Sándorról, Tábori Ottóról. Ezért olyan természetes, ha Gyurác Ferenc 2009-es *Személyes ügyeim* című kötetében együtt olvassuk Németh Lászlóról, Nagy Gáspárról, Veres Péterről és a nyugat-dunántúli irodalom hagyományairól, Pável Ágostonról, az 1920-as évek Vas vármegyei múzeum könyvtárának felvirágoztatójáról vagy Kárpáti Kelemen *Vasvármegye őstörténetéről* szóló írását. Hiánypótló leltározó munkáiban lázasan kutatja szülőföldje szülötteinek elfeledett, de nagyszerű életműveit. Mindegyikben közös a megalkuvás nélküli, azonos és magas etikai és esztétikai nézőpont, amelynek egyetlen mércéje van, a minőség és az érték. Ahogy Pete György írta, munkái nemcsak intellektuális erejükkal, de erkölcsi tisztaságukkal is megragadják olvasóit.

Gyurác azon, kevés számú értékes embereink egyike, akik megmaradtak szűkebb szülőföldjükön, ellenálltak a főváros csábításának, igazi lokálpatriótaként visszahúzódtak falujukba, ő éppen Vasszilvágyra, bizonyítva, hogy a nagy dolgok cselekvése nem áll egyenes arányban a nagyváros vonzáskörzetének közelségével. E hűségnek volt ékes bizonyítéka szülőfaluja, Bük történetének sokoldalú monografikus feldolgozása. Abba a különös, a háttérbe, a nyugati végekre visszahúzódtó tudósok, szellemi emberek sorába tartozik, akik semmitől sem zavartatva alkotják műveiket, a lármás és zajongó központi kultúrától távol. Vállalva ezzel esetlegesen az általa újra felfedezett földjei azon sorsát, hogy kortársaitól elfeledve alkosson, hogy majd talán egy távoli utód

felfedezhesse értékeit és írásai nagyságát. De hiszem, hogy e feledés nem szükségszerű!

Régóta tartoztam Gyurácz Ferenc hűséges szerkesztői, kiadó, irodalomtörténeti közösségépítő és megtartó munkássága méltatásával. Ezzel a laudációval ebből az adósságból talán valamit törleszthettem. Közösségünk is régóta tartozott már Gyurácz Ferenc rendíthetetlen, minden körülmények között kitartó magyarságszolgálatának elismerésével. A Teleki Pál-érdemem kitüntetéssel talán valamit törleszthettünk. S talán teszünk egy lépést a feledéssel szemben is!

Petrik Béla

Ismerős Arcok

„Az író dolga, hogy meséljen, de igazat írni ne féljen, igazat írni soha ne féljen...”
(*A dolog*).

Nem vagyok író, legfeljebb botcsinálta szövegfaragó – ám az Ismerős Arcok zenekar fenti figyelmeztetését magamra nézve is kötelezőnek fogadom el. Az igazat, csakis az igazat!

A most elismert zenekar elmúlt huszonnégy éve mintha véletlenek sorozataként állna meg előttünk. De vajon véletlen-e minden, ami velük és velünk mint nemzeti közösséggel történt az elmúlt több mint két évtized alatt? Helyesebb, ha úgy fogalmazunk: történhet-e bármi véletlenül? Még inkább, ahogy az Ismerős Arcok kérdezné: hogy gondolhattuk, hogy véletlen? (*Egy a hazánk*). De hiszen ha más nem, e költői kérdésből tudhatjuk: véletlenek nincsenek. Nem véletlen, hogy az együttes 1999. október 23-án alakult meg. Nem véletlen, hogy 2001-ben éppen egy erdélyi túrára indultak, ahol gyökeresen más irányt vett az életük, és minden megváltozott. Nem véletlen, hogy hiába a hét nagylemez és a készülő nyolcadik, létük és munkásságuk sokáig nem ütötte át a természetesen „szigorúan művészeti” szempontokat figyelembe vevő kereskedelmi és közszolgálati rádiók ingerküszöbét. Hiába: egyetemes értékekről, családról, barátságról, hazáról és a nemzeti közösség sorskérdéseiről énekelni nem mindig vagy inkább általában nem kecsegtet a gyors siker reményével. Mégsem véletlen az sem, hogy a közöny börtönéből (*Lehetnének mind*) kiszabadulva nyakukba vették a Kárpát-medencét, és az egyik legtöbbet koncertező zenekarként jutottak el embertől emberig, lélektől lélekig, mindenkihez, aki kíváncsi volt rájuk.

És persze nem véletlen, hogy a mesterségesen húzott kerítéseket lebontva (*Kerítést bontok*) egy a rajongókhöz írt, 2007-ben megjelent daluk a 2010-es évek közepére az egész Kárpát-medencében, de ne mérjük szűkmarkúan: a világ bármely szegletében, ahol magyar közösség él, ismertté vált. A *Nélküled* máshogy, mégis ugyanazzal a lelkiállattal szól falusi koncerteken, a dunaszerdahelyi footballstadionban vagy az új Puskás Arénában, baráti társaságokban, esküvőkön és ünnepi megemlékezéseken. Nem lehet véletlen az sem, hogy a területileg és

gondolkodásban is sokszorosán szétszabdalt magyarságot az *egy vérből valók vagyunk* (Nélküled) üzenete egyesítette. Mintha a Nélküledről és az Ismerős Arcok elmúlt két évtizedéről is szólnának az énekes-szövegíró Nyerges Attila sorai: „A szíve majd beleszakadt a csalódásba, ám ekkor furcsa dolog történt. Egyre többen és többen gyűltek köréje, és mind a szülőhazájáról kérdezték. Ugyanolyan reménnyel és bizakodással, ahogy annak idején ő kérdezte nagyapát az álomországról. És akkor megértette: mindenkinek van egy »nagyapája«, és mindenkinek van egy »álmohazája«. Határokon innen és túl – a haza mi magunk vagyunk (*Maradj még!*). Hosszú időn át maradt velük, és mesélt. [...] ők meg csak jöttek és jöttek. Némelyiknél fejsze volt, másoknál feszítővas. Aztán egyszerre csak elindultak. Nekirontottak és dönteni kezdték a kerítést, amely elválasztotta az embert az embertől. Nem is hagyták abba, míg el nem tűntették a föld színéről az utolsó métert is. Akkor kezet szorítottak, megölelték egymást, és mindenki hazament.”

Kedves Kitüntetettek! Kedves Nyerges Attila, Práder Vilmos, Tánczos István, Kovacsik Tamás, Galambos Nándor, Leczó Szilveszter! A *hazatérés* még csak álom. Dolgunk mindannyiunknak van – egyéenként a mindennapokban és közösségeinkben egyaránt. Egyre többen érezzük úgy, hogy közös dolgaink formálásához elengedhetetlen kapaszkodót jelent munkásságuk. A Bethlen Gábor Alapítvány Teleki Pál Érdemérmét annak reményében nyújtjuk most át, hogy szavaikkal, dallamaikkal és cselekedeteikkel még több, a nagyvilágban bárhol élő magyar ember gondolkodását hatják át és formálják tovább. Mert „a zenész dolga, hogy zenéljen, a szívünk mélyéig elérjen”.

Isten éltesse az Ismerős Arcokat!

Nagymihály Zoltán

Kassai Lajos

Ritmus, egyensúly, cél

Az elmúlt napokban Teleki Pál írásából, azok szövegkörnyezetéből próbáltam kiemelni egy mondatot, amelyet Kassai Lajosnak és a Kassai családnak leginkább szánok: „Nehéz ma igaz úton járni, de lehet.” Kassai Lajos a magyar igazság útját járja évtizedek óta – íjkészítő mesterként, majd a hungarikummá lett magyar lovasíjászat sport megteremtőjeként. Ő maga így fogalmazta meg a lovasíjászat lényegét: „ritmus, egyensúly, cél”. Ebben benne van az életünk maga.

A Kassai-iskola szervezeten tizennégy országban van jelen, de egyéb formákban még több helyen megtalálható. A magyarság egyik csúcsteljesítményének tekinthetjük, ezért hungarikum. Kassai Lajos egy gondolata már-már szállóigévé vált: „Nem az ősokeket kell követni, hanem azt, amit az ősök követtek.” Több mint harminc évvel ezelőtt Kassai Lajos alatt megvadult egy ló, akit

nem lehetett, de talán nem is akart visszafogni. „Vigye, ahova vinni akarja” – gondolta. Azt a kaposmérői területet, ahol a ló megállt, ma Kassai-völgynek nevezzük. 15 hektáros terület, amely elbűvölte a lovast, aki azonnal érezte: ez lesz az élete. Ehhez kellett ritmus, egyensúlyérzék, és tudni kellett hozzá a célt. Megvalósította. Tanúja vagyok, hiszen a nyolcvanas évek vége óta ismerjük egymást. Nemcsak ismerjük egymást, hiszen saját fiamat is rábíz-tam. Hiszen – Jókai Mórt idézve – „bölcs embernek ló való, mert lóvá tesz az ember, és emberré a ló”. A fiamat is emberré tette a ló. Megtanulta Kassai Lajostól azt, amit ma a Színház- és Filmművészeti Egyetem diákjai is megtanulhatnak tőle: a természetes valóságából kiszakítva nem formálódhat emberré az ember.

1993-ban Kassai Lajos volt a „hírhazó”, a lovas futár az *Atila – Isten kardja* című rockoperában. Jó érzés volt már akkor tudni azt, hogy a Kassai-völgyben alakul, formálódik egy sajátos, egyéni, személyes, ugyanakkor közösségi világ. Aki nem járt ott, és nem látta a *Lovasíjász* című filmet, az nem tudhatja, hogy Kassai Lajos hogyan tudja a fiatalokat fegyelemre, egyensúlyérzékre, célkövetésre tanítani. Aki az igazak útját járja, annak látnia kell, hogy mi történik másutt, azok belső világában, akik nagyon távol vannak tőlünk. Kassai Lajos nem is olyan régen kiválasztotta azt az embert, akit magától a legtávolabb állónak érzett – politikai nézeteiben és minden másban egyaránt. Ezért találta meg és hívta meg a Kassai-völgybe a Partizán csatorna vezetőjét, Gulyás Mártont: személyesen, nem a sajtón vagy különböző egyéb csatornákon keresztül akarta tudni, hogyan gondolkodik. Egy nagyon izgalmas beszélgetés és film kerekedett belőle – mára több mint négyszázezer nézője lett a Youtube videócsatornán. Példázat mindez arra, hogy egy gondolkodó, cselekvő, világszerte ismert és a Kárpát-medencei magyar szívekben, lelkekben kitüntetett helyen szereplő személyiség hogyan gondolkodik annak jelenlétében is, aki egészen mást gondol a világról. Példázat arra, hogy csak így tudunk rendet teremteni magunkban és a környezetünkben is. A több mint ötven perces riportfilm lehetőség arra is, hogy belehallgassunk azok gondolataiba, akikről – ha joggal és pontosan is, de – általában felületesen ítélkezünk. Márai Sándor megfogalmazása szerint: „beszélgetni igen – de barátkozni soha”. Ez is ott lüktet a filmben – és helyre teszi azokat is, akik felületesen, gyanakodva, értetlenkedve tekintenek erre a beszélgetésre.

Szívből gratulálok Kassai Lajosnak a Teleki Pál Érdeméremhez. Járja tovább az igazak útját, amely nem séta, hanem kemény küzdelem. Fizikailag (rendben tartani a Kassai-völgyet) és gondolatilag (megküzdeni a gonosz gondolatokkal, az álhírek világával) egyaránt. Megtalálni a ritmust, az egyensúlyt és a célt.

Isten éltesse sokáig!

Lezsák Sándor

Székelyföld Jövőjéért ösztöndíjas

Onodi Henrietta

Székelyföld Jövőjéért ösztöndíjra javasoltam volt diákomat, Onodi Henriettát, aki jelenleg a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem Szárazföldi és vízi ökológia szaka mesterképzésének magyar tagozatán másodéves hallgató.

Tanulmányait a csíkszentmihályi Arany János Általános Iskolában kezdte, majd a csíkszeredai Kós Károly Szakközépiskolában környezetvédelmi technikus szakon folytatta. A középiskolát kiváló tanulmányi eredményekkel végezte: évfolyamelsőként ballagott. Egyetemi tanulmányainak alapképzését a Babeş–Bolyai Tudományegyetem ökológia szakán szintén kitűnő eredményekkel zárta. Nagy örömmre szolgál, hogy a kuratórium méltónak találta Henriettát további tanulmányainak támogatására. Nyugodt szívvel mondhatom, hogy szakmai érdeklődése, elkötelezettsége, kitartása miatt megérdemli a kitüntetést, szakmai fejlődésének támogatását.

Nyolc éve, kilencedik osztályos kora óta ismerem. Négy évig tanítottam a középiskolában, szakmai fejlődését folyamatosan követtem, és követem azóta is. Rendszeresen és következetesen beszámol e-mailben, valamint személyes találkozásaink alkalmával élményeiről, nehézségeiről, szakmai sikereiről és terveiről. A szülőfalujához, a Hargita megyei Csíkborszovához mélyen kötődő Henrietta már középiskolás korában a Zöld SzékelyFöld Egyesület önkéntese volt, környezetvédelmi tevékenységekben, környezeti nevelési programokban nagy odaadással vett és vesz részt azóta is. A Zöld SzékelyFöld Egyesület támogatásával kiadta *Csíkborzsova természeti értékei* című könyvét, amelyben saját fényképek és rajzok segítségével emléket állít a népi feredőnek, a kenderáztatónak, megörökíti az erdőrészek és legelők helyneveit, valamint nagy igényességgel mutatja be a növény- és állatvilágot. Miután kilencedik osztályos korában részt vett egy nappali lepkemonitorizáló módszer bemutatásán és annak alkalmazásában Csíkdelnén, minden nyári szünetét lepkemonitorizálással töltötte. Részt vett az I. Nappali Lepkésztáborban a Királyi Nemzeti Parkban, majd a Szenétén megszervezett II. Nappali Lepkésztáborban. Utóbbi során egy kritikusán veszélyeztetett lepkefajt is megismert, és a következő évben ennek kutatásába kezdett. A narancslepke kutatása során a lepkék aktivitását befolyásoló tényezők tanulmányozása volt a cél. 2015-ben csatlakozott egy kutatáshoz, amely a különleges életmódú lepkének, a nagyfoltú hangyaboglárkának egy dézsi populációját mérte fel. A munka egy doktori dolgozat terepi részét képezte, amelynek keretén belül két mintavételezési módszert alkalmaztak. Henrietta mint tizedikes diák a kutatás során a transzekt módszerrel történő felmérést, valamint a két módszer összehasonlítását végezte el.

Kutatásainak eredményeit bemutatta a Tudományos Diákkörök Erdélyi, valamint Országos Konferenciáin, a TUDEK-en és a TUDOK-on, a KutDiák tudományos esszé pályázatokon, valamint a Magyar Tudományos Akadémián

megszervezett KutDiák tudományos poszterversenyeken, ahol valamennyi alkalommal nagyon szép eredményeket ért el.

2016-ban a rovarok ritkaságának megközelítési módjait tanulmányozta dr. Papp László mentorálása alatt, és részt vett az Aggteleki Nemzeti Parkban megszervezett II. Országos Lepkésztalálkozón. 2018-ban, a Kisvárdán megszervezett Tudományos Diákkörök Országos Konferenciáján a Gyergyói-havasokban található Sűgő-barlang denevéreinek monitorizálási eredményeit mutatta be, és nyerte el a szakmai zsűri tetszését.

Kutatás iránti elkötelezettsége az egyetemi évek alatt sem lankadt. Ennek köszönhető, hogy már ekkor tagja lett a Denevérkutatási és -védelmi Központnak. Részt vett az országos jelentőségű denevérszálláshelyek monitoringjában, eredményeit pedig a magyar, valamint a nemzetközi denevérsz konferenciákon mutatta be. Gyönyörű természetfotói által is kifejezésre jut az a végtelen természetszeretet, a részletekre való odafigyelés, az odaadás, a humorérzék, ami Henriettát jellemzi. És mindehhez nagyfokú szakmai igényesség társul. Tanárként kollégáimnak és magamnak is ilyen diákot kívánok minél többet. Henriettának pedig kitartást és sok sikert a továbbiakban.

Lopohos Anna-Mária

Összeállította: *Nagymihály Zoltán*

Népszavazás és a nyergestetői kopjafás temető

A magyarság elleni kettős merénylet emlékműve

December 5-e közeledtével a magyarországi médiák munkásai széles körben érdeklődtek, kérdezősködtek a felől, hogy a tizenhét évvel ezelőtti magyarországi népszavazás milyen hatással volt a határon kívüli magyarságra? És a határon belüliekre? Kérdezem, egy hét múltával a megemlékezés után. Hogyan éltük, éljük meg? Bántotta-e és bántja-e a magyarok egészét a magyarság elleni „magyar” szervezés gátlástalansága? Hiszen a célját elérte! A magyarság egy része – a félénk, gyáva és féltékeny, mint a hamis tanú a tárgyaló bíró előtt – a fülkében ellenünk szavazott. Maga vagy mások előtt is úgy gondolta, „hőstettet” hajtott végre. Mások pedig a „Nekem mindegy! „Engem nem érdekel!” utat választotta! Ha jól emlékszem, Dante is pokoljárása idején ezt a kategóriát büntette legjobban.

Megvallom, soha nem volt szándékom ilyen fajta témáról írni. Globális politikai elemzésekben nem vagyok jártas. Fájni fáj, ami a magyar nagy politikában történt, de rossz emlékeim közé tartoznak az ad hoc reagálások is, noha ezek törvényszerű hulladécai, apró kicsapódásai a nagy ostobaságoknak. Három ilyen hirtelen haragban lobbant, irracionális lépésre, gesztusra emlékszem vissza: Székelyudvarhelyen egy kávézóban egy-kettőre kiírták, hogy „Magyarországiakat nem szolgálunk ki!”, egy gyergyóvidéki pap az első vasárnapi misén megtiltotta a magyar himnusz eléneklését, és, hogy Csík se maradjon ki, az egyik szálloda visszamondta a magyarországi vendégeknek a szilveszteri helyfoglalást. Mostani szóhasználat, egy gyanús gócba hárman csaptak oda, büntetvényt nyulat bokrostól. Mondanom sem kell, hogy mind a hárman öngólt rúgtak, időben csendesen folklorizálódtak. Néprajzkutatói irányultságot az emberi sorsforduló szokásainak – születés, házasság, halál, nemiség – kutatása határozta meg már ötven éve. Munkásságomat a legaprólékosabb elemzéssel népünk több évszázados, évezredek szokásainak, rítusainak, ezek maradványainak szenteltem. Így a dolgok láthatatlan valóságának is, melyek lelki, szellemi életünkben munkáltak, irányítottak, tiltottak, más szóval, életünk cselekvési

BALÁZS LAJOS (1939) néprajzkutató, egyetemi docens. Utóbbi kötete: *Cérna és tű. A paraszti világ szerelmi eposza* (Csíkszereda, 2020).

programjai voltak, és sok vonatkozásban ma is azok. Ami az én munkámban azt is jelenti, hogy olyan vagyok, mint az erdőt járó székely, aki ha meglát egy-egy girbe-görbe ágat, fadarabot, kézbe veszi, megforgatja, aztán felveti a szekerére, otthon pedig feldugja a cserepek-, az eresz alá abból a megfontolásból, hogy egyszer, valamikor valamire még jó lehet.

Történt, hogy jártomban-keltemben egyre gyakrabban megakadt a szemem a nyergestetői magyar szabadságharc utolsó előtti nagy ütközetének színhelyén, az erdő ölén, alig látható, senki által nem irányított, mégis kialakult, előbb ágkeresztes, aztán lassan kopjafás temetővé változása látványán. Néhány könnyet is ejtettem. Balladáink, meséink, népdalaink is így születtek – vigasztaltam magam. Egyre gyakrabban visszatértem, kopjafáról kopjafára olvasgattam a feliratozásokat, és lassan megéreztem bennük magyarságunk sorsfordulatait. Aztán 2016–2017 nyarán, nem egyszer pirkadattól naphaladatig leírtam az összes leírhatót. Ebből és a környező falvakban végzett kutatásaimból született *Nyergestető. A lelkiismeret ágkeresztes-kopjafás temetője. A nemzeti kegyelet néprajzi földrajza* (Csíkszereda, Gutenberg, 2018). Nem történelmi munka tehát, de éppen ez a kutatási mód vezetett el 2005-höz, a temető mai arculatának kialakulásához, ahhoz, hogy a botorkálva induló emlékhely ma már közel 500 kopjafájával „profán búcsújáró hellyé” alakult. Nem rivalizál a politikai

Fotó: ifj. Szén János

retorikával – bizonyára ezért nem esett egyetlen szó sem a Hír Tv emlékező műsorában –, de térben és időben, mélységében maradandóan bizonyítja, hogy a népszavazás elleni érvágás minden eszközzel nemzetpolitikai merénylet volt aljasságában, következményeinek leghalványabb számbavétele nélkül. Trianon után hadd vessen még egy lapáttal a magyar is a magyarra! – csendesítettem magam. De hát a róka is ezt tette a szelet sajtót szájában tartó hiszékeny hollóval. Álkönyveket is szimuláltak a minden áron feltörekvő, verbális propagandával felkészített aktivisták a határokon belül maradt magyarokért, merthogy a határon kívül maradtak, szerintük, sáska módjára mindent felfalnak, minden munkahelybe beleülnek stb. Sajnálatos, hogy kerültek botfűlűek, akik nem érzékelték a hamis hírokat, csak pengették egyfelé a várható veszedelmet. A nemzetáruló, a Kárpát-medence magyarságát bitangnak, mostohának tekintő gyurcsányi politika dirigense(i) éppen ennek a magyarságnak rázta fel latens magyarságtudatát, vele együtt és utólag büntudatát is. Robbanásszerűen a nyergestői ágkeresztes temető gyújtópontja, „ultrahangja” lett egy elfojtott, halottak napi gyertyaláng helyett tüze lett a nemzeti kegyeletnek, az együvé tartozásnak, a nemzetben való gondolkodásnak és cselekvésnek.

Most jön elő a görbe fa: 2017. szeptember 15-éig, amikor befejeztem a terepmunkát, 381 sírjelet tudtam leolvasni, ebből 342 kopjafa volt. Számuk jelenleg közel 500. Az az ötletem támadt, hogy a kopjafák adatait, szövegeit időrendi grafikonra vittem, hogy lássam az állítások dinamikáját. Megdőbentem. Az első kopjafát 1988-ban állította valaki, aki legyőzte magában a félelmet, de nevét még nem adta hozzá, csak annyit, hogy *Lelkiismeret*.

A kezdetben lassan induló, 16 éven át alig mocorgó ütemben haladt a grafikon cikkcakk vonala, olyan esztendő is volt, hogy egyet sem, esetleg egyet állítottak, aztán 2005 időszintjén hirtelen megugrik 1-ről 12-re, 2006 fölött még jobban, mint a láz szokott, ha baj van a test valamelyik részén, 2009-ben eléri a 32-t. Miért, ki ösztönözte, szorgalmazta ezt?

Erre a jelenségre a magyarázatot, értelmezést a környékbeli falvakban végzett néprajzi kutatásaim hozták meg. Csaknem ugyanazt a tömör magyarázatot fogalmazta meg valamennyi adatközlőm tapintatos hipotézisként, ám mégis variációkban, melyek tükrözni képesek azt a lelki tényt, nemzeti hangulatállapotot, elhatárolódást, jóvátételi szándékot, ami a magyarországi magyarság körében mea culpázás, aztán empátia gyanánt elindult, kibontakozott: – „Mi nem azok vagyunk, akik ellenetek szavaztak 2004. decemberében.” Elindult a testvérvárosok, falvak, intézmények rendszere, a kopjafák közös állítása. (Voltak, akik két példányt faragtattak: az egyiket ide, a másikat otthonra, közhelyi felállításra.) Ki találta ki, melyik fórum döntött így és irányította eme nemzeti krízisállapot közlésének ilyen kódrendszerét, abc-jét? A népi kultúra, a folklór humánuma, közösségi jellege, hagyományozódása, variálódása jön elő ebben a helyzetben, amiért a kopjafák temető egy nemzeti kegyelet és érzület topográfiai pontjának tekinthető.

Tovább: „Ez egyféle vezeklés a leszavazásunk miatt. Utána ugrott meg a kopjafák és kereszték száma. Egyre többen akarták mondani, hogy »Mi nem azok

vagyunk, akik NEM-mel szavaztak. Mi mellettetek vagyunk! Ha el is vagyunk szakítva, egy darabunk ez által is összeköt. A határok fölött.»

„Azok, akik ránk szavaztak, azokban felerősödött egy elhatárolódás, egy *csak azért is* elven, hogy nem hagyjuk magunkat, élünk, vagyunk. S ezt, ha tagadja valaki, vagy nem, akkor is vagyunk. Minden jóézésű magyar emberben ellenszenvet váltott ki azoknak a viselkedése, akik ellenünk szavaztak.”

„Én az után a december 5-e után nem es mentem többet Magyarországra soha. Azt mondtam, kitagadtak, nincs ott mit keresni. Hányszor énekeltük, Istenem, »Magyarországról, Édes hazánkról, Ne feledkezzél el szegény magyarokról.« Valahol fáj. Mert ezer év, ezer év. Esszetartoztunk jóban rosszban véle. Mikor kint voltam egy alkalommal, úgy mutattak be, mint oláh vendéget. Szíven szúrtak vele.”

„Azért vótak, akik arra szavaztak, hogy igen, kapjunk állampolgárságot. Érzik valahol a lelkikbe, hogy a székely ha vérzett es, de a magyar hazáért vérzett, mer oda tartozott. S el-eljönnek, és vezekelnek. Olyan jólesik, amikor az ember lássa, hogy a somlyói búcsún is ott vannak Magyarországról.”

Kik állították a sírjeleket és kik az emlékezők?

Csak a számok nyelvén, a fentiek megerősítéséhez:

A kopjafák 71 százalékát Magyarország minden sarkából (könyvemben térkép is látható); 20 százalékát Erdélyből állították, 2-2,5 százalékát pedig szlovákiai, ukrainai, szerbiai, törökországi, franciaországi, ausztráliai, venezuelai magyarok. Nyolcvanféle iskolai, társadalmi, önkormányzati, politikai, értelmiségi,

Fotó: ifj. Szén János

tudományos akadémiák, kulturális, szakmai, nemzeti, mozgalmi, vallási, egyleti, családi, egyéni stb. kategóriák (legszimpatikusabb: „A makói együtt szau-názók társasága”).

Az epitáfiumok tovább erősítik a fentieket. Történelmi revízió vagy lélekben erősítő, bátorító szavak sokaságát olvassa a nyári turista áradat. Szabadpolcos könyvtár emléke jutott eszembe. Fül- és szemtanúja vagyok a „diákoknak tartott történelmi leckéknek”, műsoroknak, a Szlovákiából hozott testes kopjafaállításnak, a gondozásnak a távolságok ellenére is. A szövegek mozaikkockáiból kirakható az állítók nemzeti, politikai gondolkodásának története, nyelvezete nem ritkán indulatos, revendikáló, vádoló. Kivételt képeznek a székelységről fogalmazottak: közel százszor fordul elő a székely szó, a székelységet mindig dicsérő, becsülő, tisztelő hangon, amire nem mindig volt példa.

Egyértelműen megfogalmazhatom: a népszavazás bojkottja, vészharangja, álagitációja hozta létre, erősítette fel a nyergestetői csatára való emlékezés jelenségét, általa egy kimondottan lokális hely országok és határok fölötti eszmei („valódi” – nyugat-európai szóhasználat) helyé alakult mint megkésett DÖB-BENET és válasz a nemzet földrajzi szétszaggatottságára, annak lelki tagadására, a magyarság mégiscsak egymásra találásának bizonyítására. Ennek köszönhetően a kopjafás temető egy nemzeti mozgalom fedőneve, a nemzeti érzelmek, a magyar magyarra lelésének érzékeny regisztere lett.

Ismervén a jelenség egészét és részleteit is, kijelenthetem, hogy a kopjafás temető a becsapottak, magyarságukban megbántottak példa nélküli emlékműve. Békés és méltóságos tagadása annak, hogy a magyarországi magyarok egésze megtagadná a határok által kirekesztett magyarokat, hogy a magyarországi magyarok egyértelműen érzéketlenek, lélektelenek a kiszakított nemzetrészek magyarságának sorsa iránt.

A nyergestetői kopjafás temető az egész magyarság elleni kettős merénylet páratlan emlékműve. A nagy politika által irgalom nélkül levágott részek, a „hazai sütetű” politika által kapun kívülre „tessékelt” magyarság fájdalmában egymásra talált itt, Nyergestetőn, ahol 1849. augusztus elsején Gál Sándornak maroknyi székely katonái életüket adták a Magyar hazáért.

Csikszereda, 2021. december

Mint a fölkavart iszap

„Ízlését nem vitattam.”
(Petri György)

Lohasztó, mondta ma egy férfi. Egy másik nőről beszélt, aki szégyenkezett a melle miatt, és mentegetőzött, hamarosan felvarratja majd. Aztán arról tartott kiselőadást, hogy a nagymellűek mennyire csodálkoznak, amikor elmondja, ő a kis melleket szereti, hiszen sokkal jobb a fogása. Ezt mindenki tudja, csak nem merik kimondani.

Én nem csodálkozom. Pontosan értem.

Arról nincsenek emlékeim, milyen volt gyerekként felfedezni magamon a mellbimbót, vagy rájönni, mi mindent jelent a női mell, meg hogy én is nő vagyok, egyszer anya leszek. Arról már igen, amikor elkezdtek nőni. Akkor még spórolnunk kellett a vízzel, együtt fürödtünk a kishúgommal, rájuk mutatott, és megkérdezte, azok mik. Ugyanúgy mutatott a hónaljamra és a lábam közé is, én pedig nem tudtam válaszolni. Hetekbe telt, mire kiharcoltam, tegyünk zárat a fürdőszobaajtóra, hogy egyedül lehessek bent.

Nem indult jól a kapcsolatom velük. Pedig a saját testrészeim.

Persze volt, amivel megbékéltem. Ritkán zavart, hogy kényelmetlenek, és hogy egy idő után nehezebb súlyt cipeltem a mellkasomon, mint az emberek többsége, sőt, nagyobb, mint a nők kilencven százaléka. A futás talán kellemtelen volt, főleg, mert nagyon szoros sportmelltartóba kellett gyömöszölni őket, hogy ne mozogjanak, és ez fáj, de erről nem illett beszélni. Ettől még büszke lehettem volna, hiszen akkor is tudtam, hogy termékenységszimbólum. De ez a szimbólum ma már nem olyan, mint a Willendorfi Vénusz idejében. Tévhit, hogy a nagy mell tetszik a férfiaknak, különösen ha ez nem arányos a magassággal, én pedig alacsony vagyok. Inkább provokáció, mindenesetre sokkolóan hatott rájuk általában. Különösen az elején, amikor a korosztályomnak újfajta, még felfedezésre váró ösztönként jelent meg a szexualitás. Nyolcadikban, amikor kijöttem a tesióltözőből, a szemből érkező fiúk többnyire csak rám néztek, és azt kérdezték, miért a kezemmel nyitom ki az ajtót, egyszerűbb lett volna mellel kilökní, az közelebb van.

IZER JANKA (1996) író. Kötete: *Ezért nem alszom nálad* (2020).

Milyen az a lány, kérdezték, ha nem voltam ott. Mellesleg jó, válaszolták.

Tizedikből egy fizikaóra jut eszembe, a tanár valami kísérletet mutatott a tábla előtt, az osztály köré gyűlt, az én fülemben egy fiú sugdosott. Ha elárulom, kinek a legnagyobb a melle az osztályban, mert meg volt győződve, hogy mi is összemérjük, akkor elárulja, közülük kinek a leghosszabb, amire nem voltam kíváncsi. És nem érdekel azóta sem, nincs köze a minőséghez, de ez csak a nők véleménye. Egy másik lányt mondtam, az csak zsír, ellenkezett a fiú, és szerinte az enyém a legnagyobb, döntötte el. Elvörösödve húztam össze magam.

Görnyedten, előreesett vállal jártam, hatalmas, előnytelen pulóverekben. De így sem lehetett elrejteni.

Sokáig nem mertem kihúzni magam, hiába szólt rám a tánctanárnő, milyen ronda a tartásom, hiszen ő is megkért, hogy ha nem ér össze a rám varratott blúz rendesen, ne vegyek fel push-up melltartót fellépésre, holott nekem nincs olyan. Messziről elkerültem a ruhaboltokban azt a polcot.

„Tudod, nekem sohasem tetszettek a nagymellű lányok, de te szép vagy, rajtad megszerettem”, mondta az első pasim, én mentegetőztem, sajnálom, nem tehetek róla, hogy ilyen, hogy nem tudok normális lenni. Akkor már szorongtam, a kötőszövetek lazulása engem érint majd először, tudom, hamarabb megcsúnyulok, mint a kismellűek. Aztán megijedtem, hogy a testem azt hiszi, utálok, pedig nem, csak félek megmutatni. Mi lesz, ha meg akar szabadulni tőlük? Akkor már késő. A megcsúnyulást még el lehet hessegetni, van pár év addig, de a daganat nem halogatható, műtétet kíván, egy műanyag, új testrészt kapnék, amivel újra ki kellene békülnöm.

Egy ideje már kihúszom magam, és bár egyre kevésbé feszes, ha valaki panaszkodik, azt hazudom, majd felvarratom három év múlva. De nem akarok befeküdni a kés alá.

Esténként megvizsgálom őket, bár tudom, nem elég szakszerűen, inkább csak azért, hogy megnyugodjak. Aztán pár hete valami nem volt rendben. Keményebbnek tűnt a jobb mellem alsó részének egy darabja, szóval ilyen, ha csomót talál az ember, gondoltam, és végigfutott a hátamon a hideg. Ez a pánikroham más, mint a korábbiak, igaz a tünetek nem változtak, nehezen kaptam levegőt és tágra nyílt szemmel feküdtem. De ennek a félelemnek van valóságalapja. A nagymamám mellrákos volt, fogamzásgátlót szedek és dohányzom is.

Nem aludtam ezen az éjszakán, egy idő után sírni kezdtem, nem akartam, de kikerülhetetlen volt belegondolni, mit jelent elveszíteni őket, mielőtt bátran vennék fel nagyobb dekoltázsú ruhát, anélkül, hogy szégyenkezve összehúznám magam, ha gimis srácok összesúgnak a hátam mögött, láttad mekkora melle volt. Mielőtt megérezném, hogy nem cirkuszi majom vagyok. Mielőtt megszeretném, elfogadnám őket. Pedig ez az én testem. Újra megtapogattam a kemény területet. A félelemnek is van tapintása.

Reggelre már nem találtam meg azt a részt, az ijedelem bizonytalansággá tompult. Mindenesetre bejelentkeztem egy magánorvosi rendelőbe.

A vizsgálat egy januári szerda délutánra esett, sütött a nap, túl hideg sem volt, és kényelmes a villamos. Ebbe kapaszkodtam, meg, hogy mégsem színház a világ, Csehov fegyvere pedig csak a színdarabban jelentős, ahol mindennek, ami megjelenik, következménye van. Nekem talán van esélyem rá, hogy nem sül el a pisztoly. Itt minden akárhová vezethet.

Fél órával korábban érkeztem, úgyhogy várnom kellett, de nem tudtam olvasni és zenét hallgatni sem. A márványpadlót néztem, tükröződött benne a lámpa fénye és a plafon. Ültem egy fehér fotelben, a tükörvilág közepén, üresnek tűnt odalent és nagyon ijesztőnek.

Fehér köpenyes, kedves nő hívott be, kórelőzményt kérdezett, „panaszmentesen rákszűrést szeretne”, írta fel, „dobja le a bugyit”, mondta és a vizsgálószékre ültetett. Kenetet vett a méhnyakrák szűréshez. A méhszájam nagyon szép, dicsért meg, mutatta a képernyőn is, ennek örültem kicsit, aztán felöltözhettem. Most felül vetkőztem le, feltartott kézzel álltam elé, mintha védekeznék. Nem talált semmi rendellenességet, mammográfiai vizsgálatot javasolt, ki nyomtatta a leletet, és szabadon távozhattam.

Visszafelé a Duna-parti villamosra ültem, néztem a vizet. Szél zúg, fehér tajték sistereg, lépcsőkön a napsütötte sávig kapaszkodik a rakparton valaki, drapp kabátja alatt fehér ing világít, a Lánchíd felett szivárványt mutat az ég.

Máshogy tekinteni a testre

Beszélgetés Izer Jankával

BARÁTH TIBOR: Mindenekelőtt arra kell, hogy kérjelek, mutakozz be olvasóinknak.

IZER JANKA: Mindig el szoktam mondani, hogy Pannonhalmán nőttem fel, számomra ez mindennek az alapja. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen magyar-történelem tanári szakon végeztem. 2018 óta publikálok különböző folyóiratokban, az első kötetem 2020-ban jelent meg. Néha kitérek arra is, hogy majdnem másfél évtizede vezetek naplót, általában ez az első szűrő, ha valami nem a naplómba való vagy másokkal történt, vagy nagyobb nyilvánosság előtt szeretnék beszélni róla, azt írom meg később a novelláimban. Az első kötetemben ezt a naplóformát tudatosan kerültem el, mert hiába van nagy gyakorlatom, szépirodalmi szövegben nehéz ezt jól megcsinálni. De a készülő regényemben az egyik elbeszélői szólam már naplóformában íródik.

– Akkor ugorjunk is az utolsó kérdésemre: egy regényen dolgozol most?

– Igen, nem szeretnék túl sokat elárulni az elképzeléseimről, csupán annyit, hogy egy öngyilkosságot követő gyászfeldolgozást kísér nyomon a történet. Nem az öngyilkosságra akarom kihegyezni a művet, inkább azt mutatnám meg, hogy a sokféle kudarc és a jövőtlenség hogyan sodorja az embert ilyen döntésekbe.

– Most hogy az olvasókat említetted, meg kell kérdeznem, te milyennek érezted a bemutatkozó kötet fogadtatását? Én úgy vettem észre, csendesen szivárogtál be az irodalmi életbe.

– Az első kötetnél általában azt hiszi az ember, hogy amikor megjelenik, mindenki olvassa majd, és ünnepelni fogja őt a világ. Nekem nem voltak ilyen illúzióim. Nem vártam komoly visszajelzéseket, ennek ellenére több kritikát írtak róla, volt számos bemutatója, kaptam két debüt díjat, és meghívtak a KMI 12 tagjai közé, sőt a kötetbeli *Tihanyi ekhó* című írásom benne lesz *Az év novellái* legfrissebb válogatásában. Én ezeket nagyon nagy dolgoknak tartom, és végtelenül hálás is vagyok érte. Meglepően sokan olvasták egyébként, és majdnem mindenhol be lehet szerezni. Szerintem ez elég pazar.

– Na, meg veled indul a Hangpróba...

– Pláne!

– Talán arra is érdemes kitérni, hogy te milyen irodalmi kontextusba illesztenéd bele a köteted, mert többféle hagyományba besorolható, és különböző művekkel párbeszédbe is lép. Erre se a kritikusaidd, se az interjúk nem tértek ki, sőt a tanulmányíród is csak elvőtte érinti.

– A női témát tekintve a fő inspirációm Az üvegbura című regény volt, nagyon sok novella született úgy, hogy a fejemben pörögtek Plath gondolatai. Konkrétumokat rajta kívül nehéz említenem. Ez a téma nagyon érdekelt, így mindent elolvastam, cikkeket, szakkönyveket, színdarabokat néztem, például a Vígsházban futó A Pentheszileia Programot (Kincses Réka alkotása) külön is kiemel-ném. Akit még mondani szoktam, bár nem női író, az William Wharton és a Madárka című regénye. Én abba a szövegbe teljesen beleszerettem, minden évben újraolvasom, ő csinálta meg mintaszerűen azt, hogyan lehet két narrátori szölamot egyre jobban egymásba játszani.

– Én még Kosztolányi felől olvastam ezt az elbeszélői technikát.

– Persze, hát Kosztolányiba is szerelmes vagyok, és ha már itt tartunk, a klasz-szikusok közül akkor a Psyché, A funtinelli boszorkány és az Iszony is az előképek között van.

– Ezek a klasszikus művek talán közelebb is állnak az Ezért nem alszom náladhoz, mint a kortársaink, mert te a női test színrevitelét, meg a női problémákat szolidan és visszafogottan jeleníted meg. Minden a kapcsolatok és a szexuális viszonyok körül forog, de a szenvedélynek nyoma sincs, sőt a női testet is takarékosan feddi, vagy ellepi egy kád víz... Ezeket miért vontad ki az ábrázolás tárgyai közül?

– Szándékos volt az elhallgatás, a nő testi valójája helyett inkább a benne le-játszódó lelki folyamatokat akartam színre vinni. Egyrészt azért, mert nehéz a szenvedélyről és a testi szerelemről úgy írni, hogy ne legyen se giccses, se közönséges. Másrészt ezeket sokkal komplexebbnek, időn kívülinek tartom, például a szexuális aktus szerintem nem függ az előzményektől, sem attól, mi következik utána. A létezés egy olyan szituációja, ami a teremtéshez kapcsoló-dik, ezért megfoghatatlan és emberen túli. Később szeretnék az ilyen egyszerű, természetesnek tűnő, mégis emberfeletti pillanatokról írni, de egyelőre még nem érzem magam elég felkészültnek.

A testtel kapcsolatban sokféle problémát látok még, ami nem fért bele ebbe a kötetbe. Szerintem az emberi test önmagában szép. Sőt gyönyörű, de nehéz megfogalmazni közelebbről, mert könnyedén kapcsolunk perverzió-kat ahhoz, ha egy meztelen testet bámulunk, vagy róla olvasunk. Nézd meg a görög szobrokat: eredendően bennük van a létezők szépsége, mint egy virág-ban vagy fában, de korunkban nem lehet így nézni egy testet. Ez engem na-gyon bosszant. Hiszen mennyivel gazdagabb lehetne a világ, ha képesek lennénk a maga szépségében érzékelni. Hú, bocsi, nagyon elmentem a filo-zófia felé?

– Dehogy, sőt, egy rugóra jár az agyunk! Hasonló okokból veszítem el a lelkesedésem, ha egy-egy írónk csak tárgyként vagy eszközként tudja ábrázolni a női testet. Nem is a férfitekintet zavar, hanem a kiüresedettségek, ami a háttérükben van, mintha szürke hályog lenne a görögök szemén.

– Pont ezért nincs (leírt) teste a főhőseim többségének, mert ha megemlíted a combját, hasát, vállát, nem tudod elkerülni, hogy bekapcsolj egy olyan olvasatot, ami a „kihívó helyzet” felől közelít. Talán Thomas Mann tudta ezt utoljára jól megcsinálni.

– Ne legyünk igazságtalanok, Roland Barthes egyik legélesebb meglátása az volt, hogy ahol a ruha szétnyílik, ahol szabaddá válik a bőrfelület, az mindig felkorbácsolja a szenvedélyeket, annak mindig van erotikus töltete, szóval ez bizonyos fókusz az emberi természet része. A „görög tekintetben” is benne kell lennie.

– Igen, ezt nem vitatom, de pont ezért nehéz egy írónak úgy megjeleníteni a testet, hogy ne hívja elő a befogadóban ezt az érzést. Nekem legalábbis célom lenne, mert őszintén csodálom az ember fizikai létét. Az sem véletlen, hogy a görögök ennyire testcentrikusak voltak, mert ők még el tudtak vonatkoztatni ettől, perverziók nélkül láttak. Még sokat kell tanulnom ahhoz, hogy úgy írhaszak erről, hogy az olvasóban kettéváljon a test és a szexualitás. Úgy kéne beszélni az emberi testről, ahogy a görögök megfaragták őket, ahogy azokat szobrokba zárták.

– Ez mondjuk nem az első kötet dolga, komoly tapasztalat és gyakorlottság nélkül lehetetlen ezt jól kivitelezni. Legalábbis kevesen tudják akár több kötet után is „görögül” ábrázolni a testeket.

– Sokat számít itt az írói alázat. Első kötet után ne higgyük azt, hogy profivá váltunk. Legyen meg az igény bennünk, hogy fejlődjünk, ismerjük fel a hiányosságaink, és ne írjunk olyanokat, amihez még nem nőttünk fel.

– Ezért nem fordultál a regényforma felé az első kötetben, vagy a novella-novellafüzér volt az eredeti elképzelés?

– Ha regénynek szántam volna valamilyen szinten, akkor más sorrendben rendeztem volna az írásokat kötetbe, jobban kidomborítottam volna az első és utolsó novella közti ívet. Titokban mindig fűzérnek gondoltam, de azért hátrítom el ezt azóta, mert rengeteg olvasóm referenciálisan kezdte kezelni az írásaimat. Nem azért zavar ez, mert velem mossák össze a helyzeteket, hanem azért, mert pont ettől óvom magam – vagyis ne a saját életemet teregessem ki, hanem valami több legyen a szövegeimben – nagyon szigorúan azzal, hogy a naplómmal megsűrűm a történeteim. Nem az a célom, hogy rólam olvassatok vagy engem ismerjete meg, hanem olyan dolgokat írjak le, ami az emberek többségének ismerős, aktuális lehet. Olyan témák, amikről társadalmi szinten kellene beszélni, de a referenciális megközelítés lenyomja ezeket egy személyi szintre. Nem én vagyok az érdekes, hanem a témáim.

– Az egyes szám első személyű elbeszélő, főként hogy egy fiatal lánnyal azonosítható, nem véletlenül válthat ki referenciális befogadást, felteszem többek érdeklődését felkelti

így a szexuális aktusok gyakori megjelenítése – de miért e körül forog a cselekmény jelentős része a te olvasatodban?

– Részben azért, mert a gimnáziumi évektől a huszonéves kor elejéig a párkapcsolat- és karrierkeresés áll az élet középpontjában. Emellett azért, mert korunk aktuális kérdése, hogyan kell érzelmileg éretten viselkedni. Kevesen olyan szerencsések, hogy otthonról érzelmi érettséggel távozhatsanak, és ez olyan új téma, amiről ritkán olvashatunk, ritkán beszélünk.

– *Akkor valamennyire jól sejtettem, hogy a szereplőid generációs hovatartozásában van a kulcs.*

– A kötet írásakor éppen kilépőben voltam ebből a „korszakból”, magamon és környezetemen is azt vettem észre, hogy a kötetben megfogalmazódó kérdések nagyon meghatározók voltak, és sok esetben lezáratlanok, megválaszolatlanok maradtak, pont azért, mert nem kerültek a felszínre. Sok fiatal olvasóm jött a dedikálásokra, és nagyon örültem, hogy szerették és segít nekik.

– *Ezzel találtál egy szürke zónát, úgy értem olyan korosztályt céloztál meg, akiknek kevesen írnak, a tinédzsereknek írottak már nem, a felnőtt szépirodalom még nem nekik szól.*

– Előre nem gondoltam ebbe bele, csak a tapasztaltak döbbsentettek rá, hogy jó korban és a legjobb célközönségnek írtam a kötetet. Jó korban, mert nyitottabb a világ, rengeteg ösztöndíj van, nagyon sok képzés, egymást érik a könyvbemutatók. Rengeteg segítséget és lehetőséget kap egy pályakezdő méghozzá úgy, hogy nyíltan és komolyan lehet súlyos témákról beszélni, mint amilyen az abúzus vagy a halálfélelem, gyász. És az olvasók szintén szívesen vesznek a kezükbe ilyen műveket, nem rettennek el a komolyságtól. Most épp van súlya a dolgoknak.

– *Az általad megteremtett karakterben mit szeretsz a legjobban?*

– Hát, kiderült, hogy humoros a szövegem, és így ő is. Ez tetszik. Jó tulajdonsága, hogy egyszerre tudja félvállról és halálosan komolyan venni a dolgokat, ráadásul tudatosan dönt. És ha kimondja, ha nem, mindig őszinte.

– *Tanultál is tőle valamit – visszahatott-e rád a saját szöveged?*

– Nagyon is! Az volt a legelképesztőbb az egészben, hogy befejeztem a kötetet, és éreztem, le kell zárnom a témát, nem akarok hasonlókat átélni, nem akarok újra erről írni, ha most önsorsrontó helyzetbe kerülnék, már látnám, hogyan kell abból mihamarabb kikerülni. Mindig elgondolkodtam egy-egy jelenet közben, volt-e hasonló epizód az életemben, így írás alatt folytonos felülvizsgálat zajlott. Azzal a különbséggel, hogy most már látni vélem az összefüggéseket. Ezért sem szeretem olvasni; olyan lelki stádiumokat mutat be, amiken én már nagyon igyekszem túl lenni.

– *A férfialakok kissé felszínesen jelennek meg, inkább a hozzáállásukra vagy a magatartásukra fordítod a figyelmet. Szándékosan nem jelennek meg sokkal komplexebb figuraként?*

– Nem akartam férfiakat mélyen ábrázolni, inkább egy-egy szóval, mert a helyzetekre és kiélezett szituációkra próbáltam fókuszálni. Ezekben mindig

csak a személyiség töredékei jelennek meg: ha a helyzet úgy kívánja macsós, máskor talán teljesen korrekt; szóval tudatosan törekedtem arra, hogy ne közvetlenül férfiakat ábrázoljak, hanem csak attitűdöket. Erős hajlamom van a pszichológiai elemzésekre, remélem, hogy hitelesen adtam vissza a gondolkodásukat, de nem volt célom, hogy könnyen kategorizálhatók legyenek. Meg azt hiszem, ehhez is komolyabb írástechnikai gyakorlatra és tapasztalatra van szükség. De rajta vagyok az ügyön.

– Azt hiszem, jól működtetted a férfias lélekrészed, már amennyire a kötetben erre szükség volt. Most érdemes újra elolvasnom az itt közölt novellád ilyen szempontból is, szóval köszönöm az interjút!

Baráth Tibor

Majoros Áron Zsolt: Boxer (2018, acél, 100×25×20 cm)

BARÁTH TIBOR (1996) irodalomkritikus, doktorandusz.

Betsabé a fürdőkádban

Izer Janka első kötetének felnőttérettségi

Szinte visszhangtalan maradt Izer Janka első (és mindeztáig) egyetlen kötete az *Ezért nem alszom nálad*. Bár az író elnyerte az Irodalmi Jelen és a Magyar Írószövetség Debüt-díját, azt tapasztalhattuk, hogy a recepció figyelmen kívül hagyta a művet, csak elvétve találkozhattunk nevével, mindössze két interjú és négy kritika született bemutatkozó prózakötete kapcsán. Érdekes ez abból a szempontból, hogy az *Ezért nem alszom nálad* nem érkezett légüres térbe, több olyan befogadási stratégia és olvasási kód is markánsan jelen van kortárs irodalmunkban, melyek elősegíthetik a kötet releváns interpretációját. Befogadói oldalról jól működnek a hagyományos szövegértelmezési módok, feltételezve hogy ismerjük a női test színrevitelének különböző poétikáit vagy a szerelmi kapcsolatok visszasságait és sötét tónusát tematizáló műveket – mindkettőnek igen gazdag példatára van. Izer nem élt újszerű narratív technikákkal, a műfaji jellegzetességekkel kevésbé kezdett játékba, egyszerű és többnyire lineáris módon kezelte az időt, illetve a cselekményt. Erőssége és novuma inkább a nyelvhasználatban, a típussteremtésben és a pszichológiai érdeklődésben keresendő, jelen írás ezek mentén kívánja újból¹ bemutatni az *Ezért nem alszom nálad* szövegeit, remélve, hogy az újraolvasás már összetettebben tud foglalkozni azokkal a problémákkal, melyeket Izer debütáló kötete felvetett.

A 15 novella egy huszonéves lány emlékein és jelenbeli kalandjain keresztül tárja fel a női–férfi kapcsolatok megvalósulási formáit és ezek belső törvényszerűségeit. A visszatérő alakok és bizonyos jelenetek új formában való ismétlései, illetve a történetekben alkalmazott narrátor tudatának egységessége miatt az imént használt „novella” műfajmegjelölés nem kielégítő. Ha egymástól hermetikusan elválasztva szemléljük a 15 történetet, akkor a novella prototipikus darabjaiként állnak előttünk: tömörek, kevés szereplőt mozgatnak, térben és időben rendkívül szűkösek, és mindegyikben van fordulat, majd a történet végen

BARÁTH TIBOR (1996) irodalomkritikus, doktorandusz.

1 Újból, mert én voltam az említett négy kritikus egyike: Baráth Tibor: Egy archetípus története. Izer Janka: *Ezért nem alszom nálad*. *Bárka*, 2021/2 (29. évf.), 110–111.

csattanó. Egymás után olvasva azonban felfedezhető, milyen szoros szálak fűzik őket össze, bár a klasszikus regényformáról nem beszélhetünk, mert a háttér és eseménysor részletes ábrázolása elmarad, az így kirakható történet mellékszereplők nélkül követ végig egyetlen történetszálat – ebből a műfajból csupán a főhős jellemfejlődésének leírását örökli, és az érzelmi-gondolkodásbeli változásokra való összpontosítást. Az *Ezért nem alszom nálad* novellafüzérként való kezelése már indokoltabb: rögtön az első történet felkelti a befogadó gyanúját, hogy az egyes darabok egy doppelgänger felnöves-történetét kísérik végig, ugyanis ez az egyetlen novella, amely egyes szám harmadik személyben íródott. A novellának két főhőse van: Luca, aki „megint gyűlöli a férfiakat”,² és a bosszúálló femme fatale alakjával azonos a másik szereplő, az elbeszélő szemében. Utóbbi folyamatosan egyes szám első személyű reflexiókat fűz Luca viselkedéséhez, gondolataihoz. Jól láthatóan felnéz rá, mi több szövetségeseként nyilatkozik: „már megígértem Lucának, hogy segítek neki bosszút állni, de csak akkor, ha megtanít, hogyan legyek olyan, mint ő” (9). A következő 14 novella már egyes szám első személyben számol be Luca alakmásának (azaz a narrátornak) az ellenállhatatlan nő szerepében való helyt nem állásáról. Az *Esti Kornél* alaphelyzete idéződik fel ebben a felállásban, az alakkettőzés eszközén és a novellafűzer műfaján túl ezt húzza alá a történet ajánlása, mely Patyik Fedonnak szól (annak a Regős-hősnek, aki szintén Esti Kornél-figura), az a jellegzetesség, hogy Luca és a narrátor határai összemosódnak, illetve Kosztolányi többszöri említése a szövegekben.

A nyugatos szerző hagyományából eredeztethető a narrátor nyelvi magatartása. Az *Esti Kornél* elején van egy alku, miszerint az elbeszélői stílust egy „felezés” alapján építik fel. Izer hasonlóképpen jár el, hiszen Luca a „nők állati énjét” (12) kívánja megmutatni szókimondó és tabut nem ismerő hangon, ám a narrátor folytonos esztétikai korrekciót végez, és tompító szavakat alkalmaz. Kolozsi Orsolya említette kritikájában, hogy Izernél a „szeretkezésekhez rendelt nyelv visszafogott és decens, nem trágár és nem is naturalista”.³ Ennél összetettebb a szerző elbeszélésmódja, a szövegek nyelvi megalkotottságában ugyanis rendre az elhallgatás alakváltozatai uralkodnak, melynek három fő megjelenési formája a szenvtelen modalitás, a cselekmény bizonyos elemeinek átugrása, illetve a sugalmazás. A *Romlékony összetevők* megerőszkolási kísérletének leírását Izer szenvedélytelen hangon, tömondatokkal, világos tetteírásokkal végzi el, kerülve az érzelmi hatások tolmácsolását. „Egyre passzívabbá váltam” (20), mondja az elbeszélő, és az esemény során néhol valóban szinte bábként viselkedik, nem harcol, hanem elvisel, és a túlélésre tör; ez a modalitás

2 Izer Janka: *Ezért nem alszom nálad*. Budapest, 2020, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 7. (A főszövegben zárójelezett oldalszámok erre a kiadásra vonatkoznak.)

3 Kolozsi Orsolya: Félresiklott kapcsolatok tablója. *Irodalmi Jelen*, 2021. május 21. <https://irodalmijelen.hu/2021-maj-21-0902/felresiklott-kapcsolatok-tabloja> (megtekintve: 2022. 01. 21).

hatja át a narrátor hangját is, egészen a fiú távozásáig, amikor ismét meg-rohanják a lányt érzelmei. Az *Esemény után*ban a kihagyás eszközére találunk szép példát, amikor az aktus teljes kivonásának vagyunk tanúi: „Azt mondta, hiányoztam, sok mindent felülmúlok, milyen jó újra hozzám érni, aztán már nem beszéltünk. Amikor utána átölelt, megnyugodtam, nem volt fontos semmi” (31). A leggyakrabban alkalmazott eszköz, a sugalmazás ugyancsak a dolgok kimondatlanul hagyására épít, az el nem hangzó szót az olvasói tapasztalatnak kell kikövetkeztetnie. A kötet címadó novellájában a megvarrhatatlan nadrág, a szakadt blúz és a véres lepedő asszociációi által idéződik fel csupán az erőszaktevés emléke, a *Déd*iben a történelmi ismereteink által olvashatjuk ki a sorok közül, mire van joguk az orosz megszálló katonáknak a magyar nők felett, és az olyan félmondatokból értjük meg a gyermekbántalmazás későbbi megvalósulását, minthogy a dédi aggódva nézi a lányával játszó tisztet, indokolatlanul viszi a gyerekeket rokonokhoz, tiltja ki más gyerekeit a lakásából...

A Luca-alakmásban Izer egy olyan narrátort érvényesít, aki bár önéletrajzi hitelességre törekszik, mégis fikcióként kezeli saját történeteit. A kronotoposz egyértelműen valóságunk másolataként kezelhető, a lány történetét bevezető *Nagymamám kertészében* mégis a fikciós olvasásmód keretei válnak uralkodóvá: az alakmás önmaga is kitalációként tekint emlékeire: „egy mese szerint hogyan kerülhettem ebbe a helyzetbe” (13, kiemelés B. T.), sőt a novella végén olvasni kezdi a *Romlékony összetevők* fabuláját. Kompozíciós eljárásai szoros kohéziót hoznak ugyan létre, de elsődleges feladatuk a megírtság nyilvánvalóvá tétele, ezért számítható ki a vándormotívumok és ismétlődő cselekményelemek visszatérése, ezért átlátszóak a keretes szerkezet áthallásai (például a nagymamából dédi lesz, a pedofil kertészből orosz tiszt). Izer elbeszélőjének történeteit a tetten érhető irodalmi formálás fosztja meg attól a hitelességtől, ami az életrajzi vagy tényszerű olvasáshoz elengedhetetlen; a szemünk előtt játszódik le az a folyamat, mely során a valóság elemeitől eltávolodik az elbeszélő, és azokat fikcióvá lényegíti.

Az *Ezért nem alszom nálad* erőssége a típusteremtésben keresendő, olyan férfiak és lányok alakjait vonultatja fel, akik a (mai) tinédzser-huszonéves korosztály jellegzetes képviselőinek tekinthetők, emiatt érzi az olvasó a valósághoz közelinek az elbeszéléseket. A bibliai Sámuel könyvében található Dávid és Betsabé történetére utaló mottó mindezt jelentékeny mértékben átformálja, hiszen a megidézett jelenetsor (amelyben Dávid király meglátja tetőteraszáról a meztelen Betsabét, megkívánja és magához viteti, hogy vele hálhasson) folytonos ismétlődése által alaptípussá alakítja a királyt és az asszonyt. A novellákban szereplő férfiak voltaképpen a női test birtoklójának, Dávidnak, a Luca-alakmás pedig a meghódítandó és vágy tárgyaként kezelt Betsabénak a különböző alteregóit testesítik meg. Korunk jellegzetes figurái a bibliai kontextus tükrében a történelmen végigvonuló típusokká válnak, felszínre hozva a nő és férfi fogalmainak mélyebb jelentéseit.

A novellákban több mint egy tucat férfitípusról kapunk átfogóbb képet, lefedve ezzel a női nemről való gondolkodás széles spektrumát. A középiszkolás évekig tartó életszakaszban, a *Nagymamám kertészében* és a *Romlékony össze-tevőkben* a szexuális bántalmazás két tipikus példája játszódik le. A két novella férfiszereplőiben azonos, hogy felnőttként (középkorúként, éppen tizennyolc felettiként) élnek vissza a fiatal lány tapasztalatlanságával, csekély ellenálló képességével: előbbi nyíltan, utóbbi körmönfontan, de annál erőszakosabban közelít a kislány felé. E két novella az alakmás tudatformáló korszakát foglalja magában, valahol ezekben kell keresnünk a későbbi „sehová sem vivő kapcsolatok” (91) forrásait, és a végzet asszonyának szerepébe való kényszerű és sikertelen belehelyezkedést. A naivnak és éretlennek megismert lány valójában mit sem változik a kora huszonéves éveket felölelő novellákban, hiába írhatjuk le ezt a korszakot a szabadnak hitt én illúziójaként, az egyetemista lány tapasztalatlansága lesz csalódásai fő oka. Az itt színre lépő férfiak alapvetően komolytalanok, csupán a testiséget keresik az alakmásban, legyen szó viszonzatlan szerelemről, gerinctelen szeretőről, szűziesről vagy romantikusról: egyikük sem tud (akar) közel kerülni a lányhoz, aki egyre kiégettebbé és magányosabbá válik. Bár a *femme fatale* látszatát még képes fenntartani a lány, már az első oldalakon megfogalmazódik a belátás, miszerint a maszk nem passzol az arcra: „testápolóval, arcmosóval, arckrémmel, edzéssel, diétával és megfelelő ruhákkal el tudom hitetni, hogy én is természettől fogva csodálatos vagyok, sőt főnyeremény” (25). Mindemellett tisztában van azzal, hogy a férfiak játékszerként tekintenek rá, hogy amilyen könnyen adta magát, annyira gyenge szálakkal kötődnek hozzá, a fordulat előkészítője az eldobhatóság tapasztalata, tudata: „figyelmességnek vettem, hogy még most is óvatos, persze csak kapaszkodtam valamibe, hogy ne érezzem magam olyan egyedül” (32).

A kötet kulcsnovellája a *Tihanyi ekhó*, amely a szerkezetben betöltött szerepe (kettéosztja a kötet darabjait) és kidolgozottsága révén alapjaiban határozza meg az értelmezés lehetőségeit. Öntükröző alakzatként tárja fel azt az írástechnikai eljárást, amelyben a narrátort alakmásként alkotja meg az író, hogy az önmegértési folyamatot hozzákapcsolhassa annak alteregójához; Luca az a tükör, amelybe az elbeszélő belenéz. A *Tihanyi ekhó*ban az új alakmás, az öreg szerzetes belépésével összetettebbé válik a viszony, a Gólyakalifa-helyzetnek megfelelően a két fél tudatában van a kapcsolatnak: egymást életéről álmodnak – jobban mondva: átlépnek egymás életébe –, és gondolataik bizonyos részei azonosak. A történet előrehaladtával egyre kérdésesebb, melyikük a valódi, a két karakter egybeérésének vagyunk a tanúi, ami rámutat arra, hogy Luca alakmása talán illúzió csupán, talán Luca az, aki egyes szám első személyben önmagába tekint – akár az is elképzelhető, hogy az éneltváltoztatás eszköze a felülvizsgálatra ad lehetőséget. Az öreg szerzetes próbálja befolyásolni alakmását, gondolatainak ismeretében érzi magát a lány egyre kellemetlenebbül, egészen addig jutva, hogy gyónást intézzen egy fiatal szerzeteshez (újabb alakpárral van dolgunk), és felismerje bűnét: „a hét főbűn egyikét élem, a hatodik parancs

ellen" (56). A „ne paráználkodj” alóli feloldozást és bűnbocsánatot a lány egy vele egykorú férfitől kapja ugyan, de a változás elindítója mégis a feddhetetlen öreg belsővé váló külső szeme. Az alakmás két tapasztalattal gazdagodik útja során: egyrészt látnia kell, hogy a férfitípusok között is van olyan, aki megérdemli a szeretetét és megbecsülését, ám emellett szembesülnie kell önnön „visszhangjával”. Nem véletlen, hogy következő utazásakor egy olyan nő ül le vele szembe (az elbeszélő ismét egy tükörhelyzetet alakít ki), aki tartásáról és női tisztességéről ad tanúbizonyságot az alakmás szemében. „Elfogott az undor. Miattad jön mindenki hozzám, üzentem a tekintetemmel” (70), mondja a narrátor a *Tihanyi ekhó* utáni novellában, de ellenérzésesei valójában önmagára mutatnak vissza. Az első utazás során férfiak, a második alatt nők előtt szégyenült meg, pontosabban az általuk kiváltott önreflexiói vezettek a felülvizsgálathoz. Nem a megtérés pillanata ez, hanem egy lassú menekülés kezdete, végletes próbák arra, hogy kiszakadjon abból a spirálból, melyben mint kihasználható tárgy van jelen, és ahol csak bukások és csalódások érik. Párkapcsolati kísérletei azonban önsorsrontásként értelmezhetők továbbra is: egyéjszakás viszonyt kezdeményez egy vőlegénnyel; leválasztja magáról azt, aki valóban szereti; randevúzik idegesítő és jellegtelen férfiakkal; olyanokat tart szeretőnek, akik nem tudnak teljesíteni.

Így érkezik el az utolsó novellában az érettség határára. Elmenekülve Budapesttől, illetve a fiúktól, kik benne vannak „minden budapesti épületben, a villanyoszlopokban, a villamosban, a Dunában, a hidakon” (85), szülőhelyére visszahúzódva, ezzel párhuzamosan visszatérve a természetbe, az érettség határáig jut el. Nem lépi át, csupán lezáródik életének egy szakasza, és kezdetét veszi egy másik. „Azon gondolkodom, lehet, hogy most kezdtem el felnőni. Nem fáj annyira lezárni a sehová sem vivő kapcsolatokat” (91). A kötetet záró, *Gyermekek* című szöveg kulcsfontosságú az alakmás jellemfejlődését tekintve. Az írás egyszerre két történetet jelenít meg, és ezeket lépteti párbeszédbe, hogy a lány utolsó állapotát rögzítse, és egy teljesen eltérő jövő felé nyitva hagyja. Illeszkedve az eddigi novellákhoz, az alakmás utolsó utazását követi nyomon az elbeszélő, míg a másik szálon egy őskori asszony várja vissza férjét a vadászatból. Mindkét szálon azonos a fordulat: meghal a férfi (az alakmás számára a korábbiak, az asszony a férjét veszíti el), ám következtetésük teljesen eltérő. Az asszony tragikus módon kezeli egyedül maradottságát: „Nem tudom életben tartani őket egyedül” (102), mondja gyermekeire célozva, míg az alakmás csak a pozitív oldalát látja magányának: „Itthon vagyok [...] Végre egyedül” (102). A férfiatól való elszakadás két eltérő hatással van a nőkre: a lány valóságos újjaszületését támogatja, míg az asszonyt pusztulásba taszítja. A Luca-alakmás már él, az asszony még él. Az *Ezért nem alszom nálad* című kötet a másiktól való függés cáfolatát adja, a főhős lelkivilága csak a záró novellában válik békessé, mert ebben ismeri fel, hogy ha másokhoz köti boldogságát, akkor az velük együtt illan el, akkor válik éretté, amikor korábbi útkeresését felülvizsgálva önmagában igyekszik boldoggá válni. Az őskori asszony beékelődő szolamát

sem sötét jóslatként, hanem korszak-ellentétként kell értelmeznünk: az egyedülálló státus nem fenyegetettség, hanem az önmegtalálást, boldoggá válást elősegítő állapot.

Bár ez az olvasat pszichologizálónak vagy az irodalomterápia felől érkezőnek tűnhet, de a lélektani irányultságú analízis helytálló és szükséges eljárás a szövegek alapos feltárásához. A narráció az aktusok közvetítését legtöbbször kivonja az elbeszélés tárgyai közül, ám érvényre juttat számos szimbolikus és konkrét cselekményelemet, amelyek az egész kötetet átszöve egy pszichológiai jelentéseggyüttest működtetnek a befogadás során. Az elbeszélői fókuszban nem a „mi történt?” kérdése áll, hanem ennek hatása és következményei, az alakmással történeteket háttérbe szorítják az eseményekre adott válaszok, reakciók.

A középpontba egy komoly trauma, az abúzus kerül, ami négy különböző életszakaszban is jelen van. Mint korábban említettem, két alkalommal felnőtt elkövetők zaklatják fiatalkorú elbeszélőnket, ám arra nem tértem ki, Izer milyen precízen közvetíti az abúzus lelki hatásait. A gyermekben a büszkeség és a zsibbasztó rémület elegye munkál, azok a mondattöredékek, mint „megijesztett”, „sokkolt” „Öld meg!”, „lassan és nyugodtan eltoltam a kezét” (15), jelzik kiszolgáltatottságát és tanácstalanságát – annyira fiatal, hogy nem képes értelmezni, kezelni a történeteket. Bizonyos mértékig ez középiskolás korára sem változik, a *Romlékony összetevők* megerősztató kísérletét követően (először) irreális módon reagál: „Elszégyelltem magam. Most valami nagyon rosszat tettem vele? Kezdtém megbánni, talán túl nagy ügyet csináltam belőle. Mentem utána, hogy sajnálom és bocsásson meg, de nem hallotta meg. [...] Szörnyű büntudatom lett” (21). Ez a döbbenetes reakció alapjaiban határozza meg a lány kapcsolatait; bárkinek odaadja magát, mégsem ledér, sokkal inkább egy olyan illúziót próbál fenntartani, amiben úgy láthatja, övé a kontroll. Azért próbál a végzet asszonyának szerepébe illeszkedni, mert abban ő szerezne meg mindenkit, nem őt szerezne meg akárki. A címadó novella váltást jelez: a felvonultatott hős már képes a helyén kezelni a kapcsolaton belüli erőszakot, elég erős a mérgező viszonyból való kilépéshez, megteszi az első lépést a *Dédiben* elhangzó tanulságig: „Kell lennie olyan kapcsolatnak, amiben a két fél egyenlő és nincsenek szexuális frusztrációk sem. Legalább egy harmadik fajta férfinak muszáj léteznie” (97).

A lány ön- és helykeresési „ámokfutásának” két emocionális forrása van, a kihasználtság és az önutálat, melyeket Izer csak elvétve visz színre, de így domborodik ki igazán destruktív hatásuk. A cím jelentését is bővíti, hogy az egyedül alvó lányt pánikbetegség kínozza – mind a két roham egy-egy erkölcsi mélyponton jelentkezik, az *Esemény utáni* megrázkódtatásakor és utolsó kudarcainál, amikor önmagára mint *Lejárt termékre* tekint. Az önutálat nyomait a *Tihanyi ekhóban* fedezhetjük fel először, ha a lány érzelmeinek visszhangjaként fogjuk fel az öreg szerzetes ítéleteit: „megállíthatatlanul sülljedni a gátlástalanság mocsarába”, „züllött”, „tönkreteszi magát” (62–63). Másodszor a kötet etikai mélypontján jelentkezik, amikor a lány a vőlegénnyel kezd ki: „Az ágyra zuhanok,

bőgni kezdek. Minden annyira üres. Ez volt az utolsó” (80). Utoljára az éretté válás konkrét előzményeként olvashatjuk, amikor a *Lejárt termék*ben az énelbeszélő realizálni kezdi, hogy szerelem iránti vágyát milyen könnyen dobta oda a szeretőinek, sőt belátja, hogy nem hitt, és ezért menekült a normális kapcsolatok elől.

A sok negatív élményt és a főhős rossz közérzetét tekintve szinte magától értetődő, hogy a tisztaság iránti kényszeres vágy folyton megjelenik. Eklatáns példa erre a fürdés jelenete, ami 14 alkalommal fordul elő, átfogva az egész kötetet. A mottóban megidézett Dávid fürdés alatt látja meg Betsabét, Lucát is tisztálkodás közben láthatjuk: mindkét nőben azonos, hogy a víz hatására válnak a férfiak számára ellenállhatatlanokká: Luca őszintesége és szabadsága szinte lemosódik róla, az „ilyen vagyok” a fürdés során „ilyennek kell lennemre” cserélődik. Ezzel ellentétben az alakmás lelki eredetű megtisztuláson esik át minden fürdés alkalmával. A víz számára biztonság: későbbi zaklatójától a vízben nem tart, ezzel mossa le magáról a terhesség félelmét, és ha elmarad, akkor fizikailag is megsínyli (például nemi fertőzést kap el). A fürdés a lány számára az újjászületés eszköze, az a tér, ahol a sehová sem vivő kapcsolatok belátása megszülethet, a *Tihanyi ekhó*ban az egyik átváltozás is itt történik meg, amint a kávéhoz ér a lány háta, átkerül az öreg szerzetes tudatába és testébe. E novella kibővíti a fürdés jelentését, a vízben fogalmazódik meg később a férfiatól való függetlenség vágya, a kötet fordulatainak a belátása, hogy ki kell szakadnia a komolytalan viszonyokból: „egy órája fekszem benne, még mindig nem vagyok elég tiszta” (76). A hazatérés előkészítője egy randevú a Király Fürdőben – a termálvizek változó hőfokai miatt fázik fel a lány, és azért tér haza, mert úgy érzi, otthon képes csak a gyógyulásra. A fürdés kiegészül a ritkábban felbukkanó rendrakási késztetéssel, előbbi a lélek harmóniáját és egyensúlyát igyekszik megteremtteni, utóbbi pedig a környezetet próbálja megfelelőre szabni; mindkét cselekmény funkciója az, hogy ellenpontosza a főhős diszkomfortját, hogy rendezetté tegye a káoszt, a tisztaság illúzióját nyújtsa. És elkerülhetővé tesznek egy olyan alternatív lezárást, ami bár nem következik be, és csak pillanatokra bukkan fel az olvasóban, valójában mindvégig ott kísért az alakmás történetében. A kád vízben való megmártózás bekapcsolhatja az öngyilkosság narratíváját, a szöveg terébe vonva Sylvia Plath *Az üvegbúra* című regényét (mely mottóként szintét megjelenik) – végigtekintve a lélektani folyamatokat, világossá válik, hogy a felnőtté válás mellett ott lebegett egy komor befejezés is –, itt válik világossá, milyen pozitívan zárul Izer Janka debütáló kötete. Az alakmás önmagán túl a jövőjét is megleti a történet végére.

Az ökör, a traktor és a „gépszörnyeteg”

Agrármodernizáció a 20. századi szépirodalom és társadalomrajz tükrében

Bevezetés

„Abba az időbe még nem vót gép, de még ló is sok helyen nem vót, csak ökörrel dógóztak” – vall Móricz Zsigmond egyik hőse, Joó György ifjúkoráról és az első világháború előtti tapasztalatairól *A boldog ember* (1935) című regényében. E tanulmány e főhős nézőpontjához hasonlóan a múltra irányulva azt kívánja felidézni, hogy a 19–20. századdal kezdődő, a világháborúk között és után fokozódó agrárgépesítés jelenségei miként tűnnek fel a magyar és a világirodalomi tablón. A megjelenő „gépek” ugyanis számtalan okból foglalkoztatták mind a szépirodalmi, mind a szociográfiai alkotókat itthon és világszerte. E tünemények hol átokként, hol áldásként, hol reményként, hol fenyegetésként, hol délibábként, egyszer az újszerűség varázsának tónusával, máskor a magától értetődőség prózai árnyalataival lépnek színre. – Ám mindenképpen hangsúlyosan és a maguk meghatározó horderejével elevenednek meg eme időnként komor realizmusról, máskor az idealizálás tendenciáiról árulkodó művekben.

Egy agrártörténeti összefoglaló után a magyar népi írói mozgalom kiválóságaira történő összpontosítással tekintjük át a vonatkozó időszak agrármodernizációs-gépesítési fejleményeinek irodalmi örökségét és mintáit. Téve mindezt természetesen abban a tudatban, hogy nemcsak a szóban forgó változások valószínű visszhangja óriási, hanem azon volumen is, amelyet a vonatkozó irodalomban mindez kiszorít. Éppen ezért a vizsgált szakaszok tágabb cselekmény-összefüggéseit vagy egyéb szociográfiai horizontjait nem szándékozom tisztázni e tanulmányban, sem mélyreható elemzésekbe bocsátkozni egyéb, máskülönb fontos aspektusokat illetően. E helyen inkább villanásszerűen világítom meg e folyamatokat egy-egy alkotás egyes utalásain keresztül olyan

IVÁNYI MÁRTON PÁL (1984) a Budapesti Corvinus Egyetemen tudományos fokozatot szerzett, a digitális média társadalmi, geopolitikai, nemzetközi politikai gazdaságtani és ideológiai jellemvonásait vizsgáló kommunikációkutató. Eme interdiszciplináris vizsgálódásai mellett nyelvészeti, történelmi, vallástudományi, irodalomtörténeti és közéleti témákkal is foglalkozik.

szerzők nyomán, akik akár egész életművüket is e fejlemények testközelből történő vizsgálatának szentelték.

Az agrárgépesítési tendenciák történelmi vetülete

A magyar gazdasági és társadalmi élet alapja hagyományosan a mezőgazdaság volt. Noha túlsúlya a 19. század utolsó harmadában csökkent, az ország összlakosságának többsége az első világhéges előtti évekig az agráriumból élt. Az ágazatban fokozatosan előretörő gépesítés megindulásáról a kiegyezés körüli évektől beszélhetünk. Az 1895-ös mezőgazdasági összeírás már a gépesítés viszonylagos előrehaladását tükrözi egyes szakágak terén, aminek a háttérében az is állt, hogy a szántóterületek számottevő gyarapodásával igény támadt a mezőgazdasági munkaeszközök és gépek tökéletesítésére. Ennek megfelelően egy emberöltő alatt például faeke-vaseke eszközváltás is végbement, ráadásul ekkorra már egyes források (Kollega és mtsai 1997, 501) szerint 159 gőzekét is rendszeresítettek hazánkban.

A leglátványosabb átalakulás a cséplés munkafolyamatában ment végbe. A gőzcséplőgépek száma mintegy 9 ezerre nőtt. A lóvontatású vetőgépek és cséplőgépek állománya egyaránt 40 ezer fölött volt, míg a lóvontatású arató- és kaszálógépek száma megközelítette az 5 ezret. Igazolva egyben a móríci hős Jóó György fentebb idézett visszaemlékezését is, a lovakkal történő nyomtatást és a kézi cséplést az 1890-es évekre teljesen háttérbe szorították a cséplőgépek. A ló vontatta járgányok és gőzgépek egyre inkább a benzinmotoros traktoroknak adták át a helyüket, amelyek az igavonó állatok (lovak, bivalyok, ökrök, tehének) mellett a századelőn jelentek meg. Az első világháború kirobbanásához közeledve a cséplés 90%-át már géppel végezték (Kollega Tarsoly és mtsai 1997, 500–501; Romsics 2017, 355–356).

A cséplőgépek elterjedése az igaerő felszabadításával csökkentette a nyári és őszi munkatorlóást, s hozzájárult a nagyüzemi termelés fölényének kibontakozásához a gépek beszerzésére jóformán teljesen képtelen paraszti gazdaságokkal szemben. A közép- és nagybirtokokon a századfordulótól kezdve nagyrészt már géppel vetettek, míg a kisbirtokokon továbbra is a kézi vetés dívott (Romsics 1999, 28).

A géppark növekedésének egyik forrása részben a mezőgazdasági gépek behozatala volt, ami a század első évtizedében több mint megkétszereződött, a másik pedig a hazai gyártás. Az agrárgépesítés folytatódott az 1920-as évek második felének konszolidációja és a felvett jelzálogkölcsönök révén, és egy további műveletre is összpontosult az említett cséplésen felül, mégpedig a traktorvontatásra. A traktorállomány több mint megháromszorozódott három év leforgása alatt (1925: 1183 db és 1928: 6 ezer). A hőmotoros cséplőgépek száma 1928-ban már meghaladta a 9 ezret, és ezzel párhuzamosan megindult a múlt századi járgányos és gőzcséplők végleges leváltása nemkülönben.

A technikai fejlesztést megakasztotta a nagy gazdasági világválság a '20-as-'30-as évek fordulóján, ami a pénzügyi és hiteléletre is kiterjedt. Az ipari árindexhez viszonyított agrárárindex valamennyi európai ország közül Magyarországon volt a legalacsonyabb; ugyanannyi iparcikk a válság alatt átlag kétszer annyi mezőgazdasági termékbe került, mint előtte. A gazdasági válság nemcsak a gépbeszerzéseket vetette vissza, hanem sok gazdaságban leállították a traktorhasználatot is: míg 1929-ben 6800 traktor volt üzemben, 1934-ben csak 3600. A traktorok száma még 1938-ban is alig néhány tucattal volt több mint egy évtizeddel korábban. Jelentősen csökkent a használatban levő gézekék száma is. Az egyébként sem prosperáló mezőgazdaság ily módon rendkívül nehéz helyzetbe került, nagymértékben eladósodott, s fejlődése úgyszólván teljesen megállt (Romsics 1999, 165; Kollega Tarsoly és mtsai 1997, 500–501).

A magyar mezőgazdaság alig részesült azokból az iparszerűség kezdetét jelentő, egyebek mellett a fokozott gépesítésből vagy a műtrágyahasználatból származó előnyökből, amelyek már Nyugat-Európában és főleg az Egyesült Államokban a termelés jelentős korszerűsödését eredményezte (Buday-Sántha 2011, 62). Már itt jelzem, hogy ez a nyugati, vélt vagy valós korszerűsödés azért nem bontja ki a történet minden szálát, mint majd egyes idézett szerzőknél látni fogjuk.

Itthon mindenesetre változatlanul alacsony volt a munkagépekkel való ellátottság. Nemcsak az ekék száma maradt el a kívánatostól, de boronát és kultivátort is inkább csak a nagyobb birtokokon alkalmaztak. A 100 kh-nál nagyobb gazdaságokban levő aratógépek a kalászos gabonák területének mindössze 15 százalékán tették lehetővé a gépi aratást. Tehergépkocsi még alig volt található a mezőgazdaságban. A vonóerő 94 százalékát az igásállatok szolgáltatták. A mezőgazdasági munkanélküliek nagy száma és az alacsony napszám-bérek szükségtelessé tették a technika jelentősebb modernizálását, ami leginkább az aratógépek elterjedését gátolta. Ugyanis a túlkínálatban levő olcsó munkaerő mellett nem volt érdemes gépeket alkalmazni. Ennek szépirodalmi reflexeire még terjedelmesen visszatérünk a későbbiekben. A válság megakadályozta a '20-as években beinduló műszaki fejlődésnek a kibontakozását, és ebben fordulat csak az 1938-as évtől következett be, melynek eredményeit a II. világháború elsöpörte (Kollega Tarsoly és mtsai 1997, 500–501; Buday-Sántha 2011, 60).

A „boldog kortól” a traktorig

Kodolányi János jóformán teljes munkásságát végigkíséri sajátos, komor realizmusa a vidéki élet viszontagságait illetően. Időnként egyes műveiben a gépek

1 E „boldogkor” megfogalmazás, amely eredeti összefüggésében némi iróniával csendül fel, Illyés Gyula (1978, 74) szóhasználatát a *Puszták népe* szociográfiából.

is szimbolikus jelentőségre tesznek szert. Érzékletes, hogy 1924-ben írt *Börtön* című regénye egyik jelenetében a következőt mondja Varga Juli egyik családtagjának: „Azér, mer te gimnáziumot jártál, most mindég: villany, szántógép, orvos... Nem te fizetöd!” Nem is a konfliktus résztvevői, illetve a perpatvar konkrét tárgya a fontos ezúttal, hanem az, hogy e szembenállás egyik mozzanatában mintegy luxustárgyként jelenik meg a szántógép. Vagyis annak állítólagosan irreális elvárását hányják egymás szemére a karakterek.

Kodolányinak a rákövetkező évben befejezett *Kántor József megdicsőülése* című regényében az egyik szereplő, Vilonyai géplakatos „már elképzelte a műhely fekvését, berendezését, a cséplőgépek számára emelt félszert... Elképzelte, hogy mekkora úr lesz ott ő, a magáéban, a biztosban, végre, végre markában érezte élete és házassága eredményét, a gyümölcsöt.” Mígnem egy napon valóra válik Vinyolai e vágyálma, viszont az végül végzetes veszélyt hordozó, sorsfordító tragikummal járó történések előidézője is lesz a főszereplő számára, miután „nagyobb fia lihegve, izzadtan, kormosan és olajosan”, illetve kétségbeesetten hozza a többiek tudomására, hogy „– Ég a cséplőgép! Ég a cséplőgép! Körtépusztán kigyulladt az asztag!” Ezt követően „A géplakatos azonban hiába rohant, hiába, hiába, messziről látta a gomolygó füstfellegről, a felszálló pernyéről és szikráról, az egész borzalmas máglyáról, amely feketén és vörösen rajzolódott az égbe, hogy az ő legdrágább kincse, a cséplőgép, mellyel nyaranként egész kis vagytonokat rostálgatott össze, menthetetlen.” Itt a cséplőgép a maga szimbolikus súlyával jelenik meg, ezen túlmenően az egyik olyan tényezőként, amely a géplakatos morális megsemmisülését fémjelzi.

Móricz Zsigmond *Pillangójának* (1925) nyitójelenetében Zsuzsika „fején is sárga kendő volt, kerekre kötve a kontya vele, hogy a gép pora be ne lepje a haját”, miközben „a tüzes gép zúgott-csattogott, az etető dobja fel-felbúgott, mintha jajgatott volna, ahányszor beletömtek egy-egy kévét, a cséplőgép végén egyre ömlött a szalma, s a kerekei közt gyúlt a pelyva”. Ugyanő a könyv egy másik pontján egy őskori fogra bukkanva eltöpreng azon, hogy „furcsa lehetett az a régi világ, mikor még ezen a földön nem cséplőgép búgott”.

A prózaíró Babits Mihály 1927-ben megjelent *Halálfiái* című könyvének *A gádorosi danaidák* című részében nem is kifejezetten a mezőgazdasági gépek, hanem inkább a sokrétű változások okozta általános letargia mutatkozik meg az első világháború előestéjének következő élet- és tájképén: „A hegy megváltozott körötte; csak ő nem változott. Cenci emlékek között járt: hol voltak a régi, vidám tanyák? Hol voltak a régi, vidám szüretetek, nótáikkal, híres mulatságaikkal? A mulatós gazdák elhaltak; kedvetlen utódok vették át elhanyagolt szőlőkertjeiket, se pénzük, sem idejük sokat gondolni rá.” Mindenesetre az *Ó, vidám kamaszkor!* szerkezeti egység 7–8. fejezete során ugyanő lelkesen indul meg a környékre, hogy „permetező masinát” vásároljon. Az *Élet és irodalom* szakasz negyedik fejezetében a szőlő növényegészségügyi és társadalmi kockázatot (Iványi 2021) régóta hordozó ellenségeivel szemben már a permetezés hatásai egészítik ki az emberi tényezőt és akaratot: „a filoxéra számlálatlan milliói, le-

győzött hadseregként, bevonultak a Történelembe, a peronoszpórával állt még a küzdelem, igazi állóharc, úgyszintén a liztharmattal is; működtek a finom permetezők, a gálicos lé azúrjával hintve meg a csipkés leveleket”.

Illyés Gyula *Pusztulás – Uti jegyzetekben* (1933) az „egykezés” és egyéb demográfiai kihívások árnyékában, illetve az urbanizáció összefüggésében jelennek meg a gépek, felvonultatva az első fejezetünkben is taglalt történelmi folyamatokat is: „Az emberi munkaerőt egyre nagyobb mértékben helyettesíti a gép, itt ez a fejlődés útja. A háború előtti aratósztrájk-mozgalmak és zsellér-lázongások még elriaszthatták a nagybirtokosokat az aratógépek üzembe helyezésétől (az egész országban nincs tán húsz aratógép), de a külföldi búzaverseny és a »köz-biztosság« további megerősödése előbb-utóbb visszahozza őket.”

Szintén Illyés Gyula *Puszták népe* (1978 [1936]) című kiváló szociográfiájában tágabb társadalom- és politikai gazdaságtani kritika kontextusába helyezi az agrárgépesítést: „A termelés mindjobban leveti feudális és a feudalizmus ráncai közt ilyen alakban itt-ott fennmaradó patriarkális formáját, és a kapitalizmusba öltözködik. A hűbéri földeken megjelennek a szántógépek és a racionális gazdálkodás újkori, művelt alkalmazottai, akik a cselédek magázzák, de úgy kezelik őket, oly ridegen, könyörtelenül, akár a gépeket, akár a gyári munkásokat. A pusztá üzemmé változik. A mocsarakat lecsapolják, az erdőket ki-tépik. A léleknek azonban mélyebbek a gyökerei, az még ellenáll” (1978, 41).

Érzékeltetve az új eszközök jelentőségét csakúgy, mint társadalmi presztízsét, feleleveníti továbbá, hogy édesapja „Bámulta a gépeket, áhítattal ténfergett körülöttük, de azokhoz csak vizsgázott gépkezelők nyúlhattak. Irigyelte őket, a világ legelőkelőbb népeinek tartotta ezeket a gépkezelőket” (1978, 45).

A pusztán a modernizáció egyik kísérőjelensége az agrárgépesítés: „De a bol-dog kor is véget ért egyszer. Jött a vasút, már nemcsak a lábon járó marhát, hanem a búzát is el lehetett szállítani oda, ahol pénzt adtak érte. Jött a tengeren-túli versenytől még mentes jó búzaár és vele a még nagyobb nyereségre való termelés. A legelőket felszántották, jöttek a gépek. Közben a parasztek előtt is kezdett világosodni, hogy a szabadságnak veszélyes járulékaik vannak, rájuk a szabad verseny jött. A robot után évtizedekig ők szántották az uradalom föld-jeit, ők arattak, ők nyomtattak legtöbb helyen egészen karácsonyig a hatalmas nyomtató csűrőkben. Most gőzekék kezdték hasítani a földet. A paraszti dülők egyre kisebb részekre darabolódtak, az utódok közül egyre többen szorultak a zsellérsorra vagy a pusztákra” (1978, 74).

Könyve későbbi szakaszán Illyés összehasonlítja a korabeli tapasztalatokat a régiekkel, érvelését társadalmi szintű következtetésekre futtatva ki: „Az ura-dalmak a szántást mindenütt szántógéppel végeztetik, a vetést vetőgéppel, a gabona cséplése is gépekkel folyik; az aratás azonban országszerte ma is kézi erővel, kaszával és sarlóval történik, akár századokkal ezelőtt. Ez a magyar földműves mozgalmak egyetlen eredménye.

A múlt század végén nálunk is feltűntek az aratógépek; ezek éppúgy gaz-daságosabban, gyorsabban, alaposabban végzik a munkát, akár a többi mező-

gazdasági gép. Egyetlen aratógép egy egész aratóbanda dolgát megcsinálja, feleannyi idő alatt... Az uradalmak természetesen ezeket is rögtön beszerezték; kitűnően beváltak. Egyik nyárról a másikra az ország egész földműves-arató munkássága feleslegessé vált. A lehető legrosszabb időben.

A híres aratósztrájkok kora volt ez [...] A mozgalom terjedt. S hogyan terjedt volna az aratógépek alkalmazása folytán a munkanélküli tömegekben, amelyeket mégsem lehetett egyik napról a másikra Amerikába átköltetni? Úgy látszik, voltak, akik el tudták ezt képzelni. Az aratógépek eltűntek úgy, ahogy jöttek. Nem tudom, van-e rá törvény, de dacolva a fejlődés parancsával Magyarországon, azt hiszem, ma egyetlen gabona-aratógép sincs üzemben. Gyermekkoromban a rácegresi gépszérűben még láttam egy párat, rozsdában fetrengve. A részes aratók morogva kerülgették a gépeket, s pusztulásukat siettetve titkon beléjük rúgtak. Rúghattak volna nyíltan is, ócskavasnak tekintette az uradalom valamennyit” (1978, 208–209).

Végül, könyve vége felé, a puszták jövőjét illetően kitekint a nemzetközi térre, miközben a *Pusztulás – Uti Jegyzetek*ben már megjelenített baljós víziók foglalkoztatják, részint éppenséggel az agrárgépesítéshez fűződő, korántsem derülő viszonyulásából adódóan: „Kanadában egy tagban álló, százezer holdas területeket kellő felszereléssel egy-két tucat mérnök bevet és learat. Cseléd ott egyáltalában nem kell. Ez a jövő vár a magyar parasztokra is? Ha az az elv diadalmaskodik, amely nem az embert, hanem a termelés gazdaságos voltát nézi, a magyar puszták is kiürülnek [...] Vannak uradalmak, amelyek feladva az elavult kizárólagos szemtermelést, belterjes gazdálkodásra térnek át, tehenészetet, sertéshizlalót rendeznek be. Ehhez több alkalmazott kell, mint az előbbihez? Kezdetben tán igen. Mindaddig, míg e munkák olcsóbb, gyorsabb és tökéletesebb elvégzésére is majd meg nem felelnek a gépek. Mindaddig, amíg a gépek nem segítői, hanem versenytársai lesznek a munkásnak; amíg valóban a »hasznat« szolgálik, és nem a »fejlődést«” (1978, 223–224).

A vidéki életforma egységes képe Veres Péter *Az alföld parasztsága* című, 1936-os szociográfiájában közzétett álláspontja szerint „az utóbbi időben meglehetősen felbomlott és megzavarodott”. E népi író is, hasonlóan Illyés Gyulához, mindezt az általános tőkés berendezkedés működési elveiből és strukturális sajátosságaiból eredezteti. Igaz, ő mindenekelőtt inkább a modernizáció általános hatásairól ír, nem kifejezetten a gépesítéséről, ám fontos az első fejezet történeti áttekintéséhez kapcsolódóan azon differenciált, társadalmi és térségi megközelítés, amellyel él: „a kapitalizmus és a vele járó termelési változások átalakították az eredetileg majdnem egységes parasztságot. A kiscsászár vidékek, amelyek esetleg jó helyen, nagy utakhoz és a városokhoz közel voltak, előrehaladtak a polgárosodás és az osztálytagozódás útján. Más helyek, különösen az istenhátamegetti helyek, és főleg a nagybirtok-vidékek egészen hátramaradtak” (1936, 21–22).

Továbbmenve a szociográfiai munkák vonalán, Féja Géza *Viharsarok – Az Alsó Tiszavidék földje és népe* (1937) című monumentális művének *A jobbágyrendszer*

folytatódása című fejezetében érinti az uradalmi profitmaximalizációs stratégiához illeszkedő gépesítést, és ennek következményeként az egzisztenciális kiszolgáltatottságot (vö. Kollega Tarsoly és mtsai 1997, 500–501; Buday-Sántha 2011, 60): „Később pedig a gazdasági gépek korszakában, a nagybirtok kapitalizálása idején, egyre kevésbé szorult rá az emberi kéz munkájára s arra törekedett, hogy a birtokára települt bérlő parasztságtól mielőbb megszabaduljon, mert a gépek révén jövedelmezőbb lett a házi kezelés.”

Ugyanezen könyvnek *A kispáldáról* szóló fejezete röviden érinti az Illyés és Veres munkáiból is ismert politikai gazdaságtani színteret és mindennek a Kodolányi és Németh László munkáiban megelevenített kockázatait: „a paraszt gépeket, traktort, új földpántlikákat vásárolt hitelbe, tenyészállatokat szerzett be, házat, istállót, tanyát és gazdasági épületeket épített. A tőke majdnem minden esetben uzsorakamat útján jutott a kezéhez.”

Végül a *Békés, a tiszántúli zsúfoltság* nevet viselő szakaszában Féja megállapítja a helyi lakosság vagyoni és demográfiai helyzete összefüggéseiben egyebek mellett azt is, hogy: „1934–35-ben a cséplőgépnél az egész részesek reggel 3-tól este 8-ig dolgoztak s mégsem kerestek többet napi 15–20 kg búzánál”.

Itt egy szó erejéig tisztáznám, hogy mi a szóban forgó részesgép, egy rövid exkurzus által némileg elvonatkoztatva az eddigi idővonalunktól. A Bibó István által szerkesztett, Szegedi Alföldkutató Társaság által kiadott közérdekű folyóirat, a *Népünk és életünk* 1931-es, III. évfolyamában a ceglédi vidék kiváló ismerője, Túri Károly nyújt támpontot mindennek a cséplőgépre összpontosuló munkamegosztási vetületéhez: „A géptulajdonos fogad egy megbízható embert, hogy állítson ki egy bandát. Ez lesz a bandagazda vagy gépes gazda. A bandagazda jóra való, dolgos emberekből szedi össze a bandáját. Egy bandában 17 egész és 7 félrészes van. Az egész részesek emberek, vagy emberszámba menő gyerekek, akik bírják a zsákot; a félrészesek, gyerekek, lányok és asszonyok szoktak lenni” (1931, 52).

Már a világot ismételten felforgató második nagy háború alatt jelenik meg Szabó Pál *Lakodalom – Keresztelő – Bölcső* (1998 [1941; 1942; 1943]), később *Talpalatnyi föld* címmel is közismertté váló trilógiája. Az első, *Lakodalom* kötet egyik jelenetében egy mellékszereplő, bizonyos Ferke „éppen egy újfajta szakekének a tulajdonságait magyarázza Jámbor Lajosnak, hogy szakítja a hantot, miegymás”. Majd így mutatja be a nemzedékváltásban levő szerszámot: „Ez az eke, tudod, testvér, nem úgy hasítja a földet, mint teszem azt, a régi fajta. Ennek egy kicsit, de csak hajszálnyival jobban földnek áll a fej, de azért úgy csúszik a csúsztató, hogy fényes utána a barázda feneke. Meg után a csoroszlya se úgy hasít, hanem csak pedzi...” (1998, 114). Itt még pusztán a kézi vezérlésen belüli generációváltásról van szó a Körös-vidék bihari részén, hiszen, noha már nem fából, hanem vasból készül, ám az eszköz továbbra sem automatizált.

A gépek közeledése és fokozatos elterjedése mellett is, a főszereplő Piros Góz egyik oldalán változatlanul „roppant mezők, kondák, gulyák, s tragédiákon nyikorgó talicskák, béres házak, kastélyok s rengő búzatáblák”. Eközben a másik

oldalon „ő áll az örök szélben, örök napsütésben, s amaz mind azon van, hogy mennél mélyebbre és mennél gyorsabban nyomja a földbe ásóját. Hozzá meg mennél kevesebbért. De minden mozdulat, minden ásónyomás harc, ellenállás. Minden ereje minden mozdulatában betétben van. Egy elvetélt lépés, henyélés, henye mozdulat, nyomban odavan a betétje. Elveszítette a harcot” (1998, 163).

A következő, *Keresztelő* című kötetben is jobbára a nélkülözés, a nehéz fizikai munka, a természetnek való általános kiszolgáltatottság naturalista képei tárnak elénk, a termelés ilyenformán az emberi erőn – és időnként annak tehetetlenségén! – nyugszik: „Az ember elvégzi a maga dolgát”, tegyük hozzá: még inkább kézzel, mint géppel, „a többit rábízza az Istenre s az időre”. A gazdák egyik rétege pedig – „akik a legkorábban kelnek, legkésőbbben fekusznak s úgy levágják kicsi földjeiken a búzát, mintha beretválták volna” – szintén javarészt pusztá kezére hagyatkozik. Amennyiben: „Nagy kívét kötnek, a tallót felgereblyélik annyira, hogy aztán nem lakik jól a madár se. Szemenként szedik fel a kipergett paszulyt vagy borsószemet” (1998, 211–214).

Ezalatt az „Akadémián élőlő búzával kísérleteztek, meg avval, hogy mit jelent a gép a nagyüzemű gazdálkodásban az emberi erő mellett”. Vagyis, noha általában „szédítő léptékben változik a világ”, a gépesítés még valahol távol késlekedik a határban. Noha már az éppenséggel a láthatáron van, vagy akár már közismertségnek is örvend, nem övezi azt bizalom, vagy történetesen nem váltja be a hozzáfűzött reményeket. Hiszen a főszereplő Piros Góz „hiába hajszolta az aratással a keresetet, távolról sem keresett úgy, mint a kubikon. [...] Nem bízott a részesgépben, ez alól kibújt, hanem a vármegyétől kötörést vállalt a kövesúton” (1998, 211–212).

Továbbmenve Szabó trilógiájának zárókötetére, az 1943-as *Bölcső*ben is, összhangban a cselekményi előzményekkel és Piros Góz „apoteózisával”, a hangsúly az emberi ágencián marad: „Minden talpalatnyi hely be van rakva, be van ültetve, ki is kelt, s most folyton-folyvást kapálja, piszkálgatja. Lehetetlen, hogy ennyi munka, ennyi akarat cserbenhagyná az embert [...] Az ember teljesen egyedül van növénnel, földdel, éggel, ha bármi nem sikerül, nincs senki, akit felelősségre lehetne vonni”. Továbbra sem „lehet az időnek nekiugrani, mint a számtartónak. Az ember itt van a mezőben pőrén, s jöhet a szombat, hiába tartja a markát [...] Ahogy hanyatlik a nap, azon módon gyorsabban megy a munka. Kiérni még ezen az egy soron, lekaszálni még ezt a kis lucernát, vagy kerülni még egyet a lókapával”, ugyanis „a jövő évi termelésnek a mai esztendő az alapja. Éppen úgy, ahogy egyik évben vet, másik évben arat az ember.” A tevékenységet, legalábbis az uradalom által megrendelt csatornaásás kontextusában, azonban időnként gépek is támogatják: „gépek dúrják ott, ahol kemény a föld, nincs már semmi baj” (1998, 356–366).

Máskor fenyegetést jelentenek e műszaki változások, ha nem is kifejezetten az agrárgépek, hanem az autós gázolások képében: „Lehet az, hogy az ember befogja a jószágot reggel, megindul a határra nagy csendességgel, és soha nem

érkezik meg oda. Lehetnek emberek, sofőrök vagy kik, akik szinte szánt-szándékkal, beléakaszkodnak tehénbe, szekérbe, hogy pillanat alatt váljon semmivé, ronccsá, döggé egész családnak, embernek minden igyekezete, terve, munkája, célja?” (1998, 387–388)

Az autóktól lényegesen komolyabb társadalmi-politikai fenyegetések árnyékában keletkezik George Orwell második világégés alatt szerzett, eredetileg 1945-ben megjelent *Állatfarmja*, hogy egy hazánkon és Európán kívüli exkurzussal az agrárgépesítés külföldi tapasztalatait is érzékeltesük. Noha a mű, mint a mesék általában, időtlen és nélkülözi a nyílt történelmi referenciákat, csakis feltételezhetjük, hogy a két világháború közötti években járunk. Az mindazonáltal konkrét megállapítást nyer, hogy az állatok ámulva hallgatják Hóglyó vízióját egy villamos árammal működtetett gazdaságról, hiszen „ilyesmikről soha még csak nem is hallottak azelőtt”, mert „régí típusú farm volt ez, épp csak a legkezdetlegesebb szerkezetekkel felszerelve” (2021, 45). Ez a környezet megváltozik az erőltetett és igazságtalanságok sora által kísért modernizáció eredményeként (a kommunizmus gyakorlati megvalósulásának tanmeséjéről, allegóriájáról van szó), hiszen a történet végére „a szélmalmot végül is sikerült megépíteniük, és a farmnak most volt saját cséplőgépe és szénalevátora” is (109).

Folytatva a magyar nép írók fentebb megkezdett sorát, Németh Lászlónak az *Iszony* (1947) című lélektani regényében a narrátor-főszereplő Kárász Nelli és „kényszerházastársa”, Takaró Sanyi kibontakozó és végül tragédiába torkolló konfliktusának egyik katalizátorává nem más, mint a mindinkább teret nyerő traktor válik: „Itthon itt volt bozótnak a modern gazdálkodás; a főiskolán fölcsípett gondolatok: magborsót termelni, traktorral szántani, kupeckedni. Én mindebben csak nagyszájú dologkerülést láttam” – Nelli e baljós távolságtartása nemcsak férje, hanem általában is az agrármodernizáció iránt baljós és sötét következményeket vetít előre. „A traktor nem úgy vált be, ahogy Sanyi sok gazdász-műszóval fünek-fának megjósolta. A cséplés még csak hozott valamit – bár ott is több üzemanyag fogyott, mint gondolta –, bérszántás azonban nem volt; a kommenciós gépész a magunkét meg a Kertész nagybácsiét szántogatta. Sanyi is megunta a játékszerét addigra. Eleinte fogadkozott, hogy csak ezen az egy nyáron lesz neki fizetett gépésze; őszre a traktor minden csínjabinja a kisujjában van már; maga lesz rajta a Kis gépész inasával. Amikor azonban ősszel kinn az Érben elromlott a gép, két nap sem nézett felé. Rádadásul a gépész is hazament Fehérvárra, ott állt a drága szerszám az eső s az emberek kényére.” Természetesen e cselekményi mozzanat csupán egy szeletét képezi a pár nézeteltérési pályafutásának, mindenesetre megvilágítja az egyik, Nelli ellenszenvét tápláló aspektust csakúgy, mint általában az agrárgépesítés zökkenőit.

Engedtessek meg, hogy e ponton egy szó erejéig egy (újabb) tengerentúli kitérőt is tegyünk, megvilágítva a traktor más értelemben vett problematikus jellegét. Említettem egy szó erejéig a két világháború között „nyíló ollót” és

a nyugati fölényt a korszerűsödés terén. Ez azonban nem jelenti, hogy az agrár-gépesítéssel is fémjelzett folyamatok teljesen súrlódásmentesen játszódtak volna arrafelé le. Az alábbiakban az amerikai szerző John Steinbeck nyomán ismertetem a modernizáció ottani árnyoldalát, vagyis a fejlődési pályafutás azon szálait, amelyekkel teljes a történet.

Az *Érik a gyümölcs* (1957) címmel eredetileg 1939-ben megjelent világhírű regényben a traktor és a termőterületek fölszántása Kodolányi munkáihoz hasonlóan földcsuszamlásszerű folyamatokat jelképez. Igaz, a magyar szerző egy-egy család drámájára fókuszáló elbeszéléseitől, amelyekben epizód szerep hárul a gépekre, Steinbecknél az emberek százezreinek sorsát pecsételi meg, amennyiben a korszerű technológiával tönkreteszi megélhetésüket, tömeges nyugatra való vándorlást generálva: „– Negyvenholdas gazda, s még nem tette tönkre a por, és nem kergették el a traktorok?” – kérdezi utasát, Tom Joadot egy sofőr Oklahomában. Majd így folytatja: „A gazdákkal gyorsan végeznek most – mondotta. – Egy traktor tíz családot kiszánt a helyéből. Traktor, mindenütt traktor. Betör és kiszántja helyéből a gazdát” (Steinbeck 1957, 11). E komor jóslat beteljesülése nem sokat várta magára, egyben ahhoz is hozzásegítve az embert, hogy megértse a traktor szimbolikáját Steinbeck könyvében, és azon „kiszántást”, ami nemcsak a földre, hanem emberekre is irányul:

„A traktorok megjöttek az úton, s nekiálltak a földnek; nagy csúszó-mászó rovar módjára mozogtak, a rovar hihetetlen erejével. Csúsztak-másztak a földön, lerakták láncalpukat, végiggördültek rajta, és fölszedték újra. Diesel-traktorok voltak, pöfögtek, amíg tétlenül álltak, mennydörögtek, amikor megindultak, aztán hangjuk egyenletesen zúgó dübörgéssé sűrűsödött [...] A traktor mögött forogtak a fénylő tányérok, élükkel felvágva a földet – nem szántás volt ez, hanem sebészeti műtét –, a felvágott földet jobbra nyomták, s ott aztán a második sor tányér újra föl vágta és balra nyomta; a tányérok metsző éle csillogott, mert a felvágott föld kifényesítette. A tányérok mögött vonszolódó borona vasfogakkal fésülte a földet, az apró rögök összemorzsolódtak, a föld elsimult.” A traktor „módszeresen, szenvedély nélkül becstele-nítette meg a földet, módszeresen, szeretet nélkül szórta a magot a földbe. A vezető ott ült a vasülésén, s büszke volt az egyenes barázdákra, amelyeket nem a maga akaratából húzott, büszke a traktorra, amely nem az övé, s amelyet nem is szeretett, büszke volt az erőre, amelynek nem parancsolt. S amikor a vetés megérett és learatták, senki sem morzsolt el egy forró rögöt, ujjbegyei közt lepörgetve a szétporlott földet. Senki nem nyúlt hozzá a maghoz, nem kívánta kisarjadását. Az emberek nem a maguk termését ették, semmi közülük nem volt a kenyérhez. Vas termékenyítette meg a földet, s lassan-lassan meg is ölte a vas; mert a földet nem szerette és nem gyűlölte senki; nem hallott sem imát, sem káromkodást. [...] Egy idő múlva a bérlő, aki nem tudott elköltözni, kijött s lekuszt az árnyékban, a traktor mellett. – Hiszen te Joe Davis fia vagy... – Az bizony – mondta a vezető. – Hát akkor miért vállaltad ezt a munkát, a magad fajtája ellen?

– Három dollárt kapok egy napra. Meguntam már, hogy kunyeráljak az ebédemért, s még úgyse kapjam meg. Feleségem és gyermekeim vannak. En-nünk kell. Három dollár egy napra, s mindennap megvan. – Ez igaz – mondta a bérlő. – De a te napi három dollárod miatt tizenöt-húsz családnak nincs mit ennie. Vagy száz ember kénytelen elmenni innét s az országutat róni, a te napi három dollárodért. Igazság ez?” E bérlő által feltett kérdésre a traktor vezetője, aki látszólag nem ismeri a földet, ahhoz nem is kötődik igazán, szintén ismer-teti a maga ösztönzőit és a környező politikai gazdaságtani realitásokat: „Hát nem tudod, hogy megváltozott a világ? A földből csak akkor lehet megélni, ha két, öt, tízezer holdad van meg egy traktorod. A szántóföld most már nem a ma-gunkfajta kis embernek való...” (1957, 35–37).

A könyv egyik későbbi jelenete a vezetőhöz hasonlóan felvillantja a gépesítés mögötti, egyszerre racionális és „lelketlen”, steril motívumokat: „Könnyű és ered-ményes így a munka. Oly könnyű, hogy a csoda kivesz belőle, oly eredményes, hogy semmi csoda nincs többé a földben és föld művelésében, s a csodával együtt elvész a föld megértése, a földdel való kapcsolat is” (1957, 112).

Steinbeck művének további összegzésétől ezúttal eltekintünk, az autó-kereskedőtől származó idézettel zárva, amiben megjelenik a haszonállat és a gép azon kontrasztja is, amelyről a későbbiekben még a közép-kelet-euró-pai szerzők kapcsán szót ejtünk: „nem hallotta még senkitől, hogy a gépek korában élünk? Az öszvér már csak arra jó, hogy enyvét főzzenek a csontjából” (1957, 63).

Azt azonban, hogy az állati tényezőt nem egyik napról a másikra szorítja ki a gépi, érzékelteti Josef Škvorecký cseh szerző *Az emberi lélek mérnökei* regénye főhősének, Dannynak a visszaemlékezése is. Az 1977-ben közzétett mű nemcsak a történelmi visszatekintés rétegeit sorakoztatja fel, hanem annak egyik jelene-tében a vidék tablója együttesen vonultatja fel a hagyományos életformát és a gépesítés tapasztalatait: „néztem az ablakból a tovasuhanó alkonyi tájat, a fa-sorral szegélyezett országutat, a háború előtt gyártott, szép nyugodtan pöfögő aprócska autókat, a létrás szekérbe fogott két, elcsigázott ökröt, a mezőről haza-felé hajtó, elkésett parasztot” (1998, II, 44).

Škvorecký e jelenetével már a második világháborút követő benyomásoknál járunk. Az 1939–1945 közötti világégés utáni első években radikális átalaku-lások játszódtak le. Ennek a lefolyása az agrártörténeti szakirodalomban jól ismert, e helyen nem részleteznénk a maga összetettségében, inkább csupán mindennek a témánkkal való konkrét összefüggéseire szorítkoznánk. A terme-lés fő nehézsége eleinte, közvetlenül a világháború után a vonóerőhiány volt. A szántásra alkalmas traktorállomány 1945-ben alig érte el a háború előtti-nek a felét. A háború előtti állati vonóerőnek pedig több mint a fele hiányzott, amit nem pótoltt azon traktorállomány sem, amelyet üzemanyaghiány miatt ráadásul rosszul is használtak ki. A munkagépek terén is hiány mutatkozott, amihez hozzájárult a meglevő gépállomány avulása és a felújítás elmaradása (Kollega Tarsoly és mtsai 1997, 501).

A környezet-gazdaságtan előjáró képviselője, Buday-Sántha Attila agrár-mérnök összegzése szerint „eszköz és vonóerő hiányában csak nagy nehézségek árán, a paraszti réteg önfeláldozó munkájával indult el a termelés”. 1948-tól a politikai és gazdasági terror időszaka köszönt be, aminek részeként és következményeként 1956-ig a magyar mezőgazdaság egyik legválságosabb korszakát éli át, „amely ideológiai és téves gazdasági indokokból (a mezőgazdaság az ipar fejlesztésének tökeforrása) megnyomorította az agrárnépesség egészét és különösen annak a színvonalasan gazdálkodó rétegét”. A kommunista hatalom ugyanis minden eszközt megragadott a földnek mint a termelés színterének „a társadalmi tulajdonba vétele” végett. „Az irreális beadási követelményeket nem teljesítők vagyontárgyait elárverezték, több százezer ember ellen indult kreált indokkal per, nagyon sok parasztembert bebörtönöztek és többet közülük kis végeztek” (2011, 65–67).

Később megváltozott a gépállomások szerepe: központból gazdálkodó vállallattá kezdtek átalakulni. Elsődlegesen a talaj-előkészítés, vetés és növényápolás munkagépei és a vontatásukhoz szükséges könnyű erőgépek kerültek a munka helyszínére. 1957-ben engedélyezték a szövetkezetek korlátozott gépvásárlását, megtörve ezzel a mezőgazdasági gépek tulajdonának állami monopóliumát (Kollega Tarsoly és mtsai 1997, 501).

1960 után a mezőgazdaság átszervezése komplex fejlesztéssel járt, „amely kiterjedt a szakemberek tömeges képzésére (traktorostól a mérnökiig), a világon fellelhető legkorszerűbb technológiák (pl. Shaver, Lohmann, Clay, John Deer stb.) és azok részét képező fajták, gépek, kemikáliák, tartási és takarmányozási rendszerek meghonosítására, tömeges elterjesztésére”, továbbá a vízszintes és függőleges integrációs formák gyors megszervezésére (Buday-Sántha 2011, 71).

1961-ben még 235 gépállomás működött az országban, amiből 1964 elejéig 143 maradt fenn. Az évtized végéig azután a gépállomási hálózat teljesen megszűnt. Egy részük gépjavító állomássá alakult át, saját géppark nélkül. A traktorok száma 1948-ra elérte a háború előtti szintet, az 1950-es évek elején már csaknem kétszer annyi traktor működött (13 ezer) az országban, mint 1935-ben. 1970-ben számuk elérte a 67 ezret, ami azután számszerűen már nem is nőtt tovább. A nagyüzemek traktorállománya mindjobban fogyott, kapacitásuk azonban fokozódott. A kistermelők traktortartását az 1970-es évekig tiltották, később azonban lehetővé tették erőgépek használatát. Részben új gépeket vásároltak, részben pedig átvették a nagyüzemek nullára leírt, de még használható gépeit. A gépi vonóerő az összes vonóerőből több mint 80 százalékot jelentett 1960-ban, 1980-ban pedig 97 százalék felett volt (Kollega Tarsoly és mtsai 1997, 501–502).

E ponton a későbbi évtizedek, sőt, lassacskán már a jelen viszonyok áttekintése is kínálkozik, ami azonban már messze-messze túlmutat a szépirodalomra összpontosító tanulmány keretein.

Fontosabb számunkra ezúttal, hogy Csoóri Sándor *Tudósítás a toronyból* (1963) szociográfiája testközelből szemléli éppen e változásokat, egyszerre elevenítve

meg a „régí világot”, a társadalmi, termelési és ezekkel összefüggésben az életformát illető változásokat, beleértve a gépesítés és a szövetkezetesítés terén jelentkezőket is, a maga szorongásaival és traumáival: „Fönről nem látni, de elképzelem, a fészkerben nyilván egymás hegyén-hátán ott porosodnak a régi világ eszközei, kellékei. Faeke, túskeboronák, vendégoldalak s kerekék. Kerekék, melyek oly lassan és nyögve vitték előre a paraszti világot, hogy már ötven éve félre kellett volna őket hányni az útból. Kerekék, melyek azonban alkonyat felé különös kalandba keveredve oly titokzatos árnyakat vetítettek dűlőutak és árokpártok oldalára [...] a kerekék történelme, szimbolikussá növekedve, az én életembe még folyton belenyikordul. De azt hiszem, a halott S. János huszonkét éves unokája, aki most lép ki a konyhaajtón, s motorjával kezd babrálni, már csak nagyon halványan érti. Traktorista” (1964, 113–114).

Majd Csoóri, illetve egyik karaktere, Antal bácsi a következőképp érzékelteti tapasztalatait a 20. század során immár sokadjára átalakuló világról, egy-szersmind a korszakok eltéréseit is: „A háború előtt ezek a nagygazda porták is zsúfoltak voltak, elevenek. Teli voltak kazlakkal, baromfival. Libák? Csak úgy fehéredtek etetéskor, akárcsak nagymosáskor az a rengeteg alsószoknya, mert akkor még dudossan jártak errefelé az asszonyok, hiszen emlékszik rá. Gyolcsingek, gyolcsgatyák! A háború után ezek az udvarok lassan elszíntelenedtek, megkoptak. Zajtalanabbak lettek a reggeli itatások meg a csordakiverések” (1963, 114–115).

Itt a „keleti blokk” egy másik országába lépnénk át, a számos társadalomtörténeti párhuzamot kínáló Csehország, illetve akkoriban Csehszlovákia tapasztalataira a világhírű szerző, Milan Kundera nyomán. *A lét elviselhetetlen könnyűsége* (2014) címmel 1984-ben, már a francia emigráció éveiben megjelent könyv is beszámol a kortárs Csoórihoz és másokhoz hasonlóan a falu és a falusi közösség végéről az államszocialista idők súlyos örökségeként: „Tereza váratlanul felfedezte, hogy egy kép él benne a faluról, amit olvasmányai vagy az ősei hagytak benne: közösségi világ, melyben mindnyájan valamiféle nagy családot alkotnak, amit a közös érdekek és szokások tartanak össze [...] A kommunizmusban azonban a falu már nem hasonlít ehhez az ősrégi képhez [...] Mindenki arról álmodozott, hogy a városba költözik. A falu semmi olyat nem nyújtott nekik, ami akár csak halványan emlékeztetett volna az érdekes életre. Talán éppen azért, mert itt senki sem akart gyökeret verni, az állam mindinkább elvesztette hatalmát a falu fölött. A paraszt, akinek a föld már nem tulajdona, ő maga pedig szántóföldön dolgozó munkás, nem ragaszkodik többé sem a tájhoz, sem a munkájához; nincs, amit elveszítsen, nincs, amitől féljen” (2014, 364–365). Eme elgyökértelenedés, ha belegondolunk, teljesen elképzelhetetlenként hatna még például Szabó Pál világának mindennapjai során pár évtizeddel korábban. Kundera így folytatja, a haszonállathoz fűződő viszony átalakulásának példájával érzékeltetve a változásokat: „Hajdanán, bizonyára negyven évnél is régebben, ebben a faluban minden tehénnek volt neve [...] a falukból később nagy, szövetkezeti üzemeket csináltak, és a tehenek egész életüket két

négyszetméteren tengették az istállóban. Azóta nincs nevük, „machinaeanimatae”-k váltak belőlük” (2014, 373).

E képpel vissza is (t)érünk Csoóri Sándor magyar tapasztalataihoz és társadalomrajzához, amelyeket Antal bácsi oszt meg a narrátorral és az olvasóval a *Tudósítás a toronyból* című műben: „Nézzé csak, milyen szépen ide látszik az új falurész [...] Istálló egyik udvarban sincs már. Azt mondják, ha szükségük van tejre, hoznak a téeszől. Így persze jóval kevesebb jut a városba. Tehénnel már csak a régi gazdák vesződnek. A jelek azt mutatják, hogy az egykori nincstelenek, kik kevesebb szállal kötődtek a régi paraszti életformához – épp szegénységük következtében –, most sokkal szabadabbak és mozgékonyabbak. Ők lennének a korszerű parasztság előfutárai? [...] Azokban a régi parasztokban is tartanám a lelket, akik még az árokparti fűvet is lekaszálják azért, hogy tehenet tarthassanak. Ezek az utóbbiak a hagyományörzők. Megtartó erejükre, azt hiszem, még hosszú-hosszú ideig szükség lesz” (Csoóri 1963, 117–118). A haszonállathoz való időtlen kötődés és a korszakonként változó életformák mulandóságának paradoxona később is megjelenik e műben a beszolgáltatások idején a tanácselnöki iránymutatással szöges ellentétben fedezettett lovak utódaival történtek, vagyis a szociológiai állatorvosi lova alakzatában: „a tagságnak ez a két kis állat eleven érve volt az elnöki ridegséggel szemben, sőt talán még más is volt, valami névtelen elégtétel mindazért, ami hidegen és kimérten zuhant rájuk. Ficánkolásuk s gyöngé patájuk zaja haszontalanságával együtt kedvesebb volt sokszor, mint a gépeké, melyek arattak helyettük, és gyorsan, a lovaknál is gyorsabban, hordták-vitték őket a határba” (Csoóri 1963, 139).

Sántha Ferenc *Húsz óra* című regényében (1964) nemcsak az agrárgépesítés szemléleti („kell az a [Zetor] gép, mint egy falat kenyér”, 200. o.), disztribúciós és finanszírozási kérdései, valamint a munkanélküliség baljóslatához kapcsolódó dilemmák jelennek meg. Hanem e könyv egyúttal azért is elgondolkodtató, mert elbeszélője az „új” világ munkazajáról még a „régí”, illetve réti állatvilág idilljére asszociál. Hiszen, miközben „kaszát fennek valamerre”, immár „távolról traktor pöfög, vontató húz át a közeli úton. Távolabb még jár a cséplő, szüntelen zümmögését összetéveszti néha a fül a méhek, darazsak, legyek dongásával” (265).

A „jósághoz” való hagyományos kötődés helyetti elidegenedés, az állandóság és mulandóság e szembeállíthatóságának a haszonállat által megjelenített fenti, Csoóri-féle képe egy másik cseh szerzőhöz, az esszéíró, későbbi államfő Václav Havelhez és *A kiszolgáltatottak hatalma* (1991) című esszéfűzéséhez visz, ahol a paraszti gazdaságok organikus és fenntartható működése szintén az államszocializmus környezetromboló hatásainak árnyékában jelenik meg: „Az európai mezőgazdaság alapegységének évszázadokon át a parasztbirtokot tartották. Mifelénk »grund« volt a neve, ami etimológiai szempontból is érdekes: ez a német nyelvből átvett szó voltaképpen »alapot« jelent, s a cseh nyelvben különleges szemantikai árnyalata van: a cseh alap (s egyben birtok) szó

szinonimájaként az »alap alapvető lényegét« emeli ki, annak kétségtelen, hagyományos és a priori spekulatív módon adott becsét és hitelét. Igaz, a parasztgazdaságok számtalan, a legkülönbébb és az idők folyamán vitathatatlanul egyre mélyebb szociális ellentétek forrásává váltak, egyvalamit azonban semmiképpen sem lehet megtagadni tőlük: nevezetesen egy bizonyos arányos, harmonikus, évszázadok hagyományai (parasztok emberöltői) által személyesen kipróbált és személyesen (gazdálkodásuk eredményeivel) szavatolt, annak a helynek a jellegében való meggyökerezettségét, ahol a birtok elterült, továbbá – a birtok kiterjedése és minősége szerinti – bizonyos optimális, kölcsönös arányosságot mindabban, ami a birtokhoz tartozott: a mezők, rétek, mezsgyék, erdők, a lábasjóság, a háziállatok, az ivóvíz, az utak stb. tekintetében. Mindez – anélkül, hogy az évszázadok során egyetlen parasztember is tudományosan bíbelődött volna vele – egészen megnyugtatóan működő gazdasági és ökológiai rendszert alkotott, amelyet a kölcsönös összefüggések és ésszerű egymásrautaltságok ezer szála szőtt át, biztosítva a rendszer szilárd egyensúlyát [...]. (Többek között: a hagyományos grund – a mai »mezőgazdasági nagyüzemi gazdálkodástól« eltérően – az erőforrások terén önellátó volt.) [...] A modern mezőgazdasági és társadalomtudomány alkalmazásának hatására kétségkívül száz meg száz dolog tökéletesebben működhet a mezőgazdaságban: emelkedhet a termelékenység, csökkenhet az emberi munka, megoldódhatnak a legkirívóbb szociális ellentétek.” Majd Havel rátér a történelmi alternatíva árnyoldalára is: „ez volt az, amit »kollektivizálásnak« neveztek. Ez volt az a pusztító fergeteg, amely harminc esztendeje úgy söpört végig a csehszlovák falusi tájon, hogy nyomában kő kövön nem maradt. Eredménye egyfelől a boldogabb jövőről szőtt tudományos utópiáknak feláldozott, megnyomorított életek tízezrei voltak, másfelől az a tény, hogy a falu életében valóban csökkentek a szociális ellentétek és a keserves gürcölés, és mennyiségi szempontból a termelés valóban megnövekedett [...] harminc esztendővel az említett fergeteg után, amely elsöpörte a föld színéről a hagyományos »grund« rendjét [...] hála a felszántott mezsgyéknek és a feldúlt fészekrakó helyeknek, kipusztult a mezei madárvilág [...] a súlyos gépszörnyetek rendre lesúlykolják és ezáltal levegő felvételére alkalmatlanná, tehát termőképtelenné teszik a talajt; a hatalmas tehénistállókba zsúfolt tehenek idegrendszere leromlik, csökken a tejhozamuk; a mezőgazdaság egyre több erőforrást von el az ipartól (gépgyárak, műtrágyagyártás, az adott helyszín szakosítása következtében egyre növekvő szállítási költségek növekedése által) és így tovább. Tömören: az előrejelzések ijesztőek, és senki sem tudja, milyen további meglepetéseket készítenek számunkra az elkövetkező évek és évtizedek” (1991, 244–247).

E helyen az arculatot váltó faluból kiérve olyan jelen- és jövőérvényű fenntarthatósági kérdésekhez érünk, amelyek talán más munkákra, de mindenképpen összetett vizsgálódásokra várnak és tartoznak. A szépirodalom és a társadalomrajz idővel ezen utóbbi folyamatoknak is tükröt tart, ahogyan azt a nagy vonalakban áttekintett hosszú évszázad során is tette.

Befejezés

Az agrárgépesítés realitása akár említésszerűen, akár központi helyen jelenve meg, fontos része a múlt századi írástudók hagyatékának. E művekben e folyamatokat egyesek magától értetődően veszik tudomásul, mint Móricz egyes karakterei, másoknak az megélhetési előnyt jelent, mint Illyés Gyula vagy Féja Géza társadalomrajzaiban. Megint másoknak, így John Steinbeck oklahomai százezreinek egzisztenciális kiszolgáltatottságot vagy valami idegent és taszítót, mint Németh László Kárász Nellijének. Más helyeken a mindezzel egyszerűen érvényben levő társadalmi rétegződés folytán elérhetetlen és emiatt érdektelen tárgyakat és fogalmakat is megtestesíthet (Illyés, Veres), vagy épp ez alig-alig kap szerepet elérhetetlensége vagy marginalitása folytán (Szabó Pál). Sokak számára a régi társadalom hagyományos szövetét széttépő folyamatok kísérőjelenségéről van szó (Csoóri Sándor, Milan Kundera, Václav Havel), amely skálának a végpontjainál a korszerűséget és szükségszerűséget, illetve a fenntarthatatlanságot és a fenyegetést találjuk. Egy biztos: az agrárgépesítés jelentős visszhangra lelt, és a legváltozatosabb megvilágításokba került.

E tanulmányban a teljesség igénye nélkül kísértem végig a vidék és a világ útját a Joó György, illetve Móricz ökrétől Csoóri traktoráig, azokon túl csak érintőlegesen tekintettem, evidenciaként könyvelve el az agrárgépesítés realitásának több szempontból vett jelentőségét. Már csak azért is, mert a kérdés hallatlanul értékes irodalmi és szociográfiai munkáknak biztosított témát és szellemi ihletet.

BIBLIOGRÁFIA

- Csoóri Sándor: *Tudósítás a toronyból*. Budapest, 1963, Magvető Könyvkiadó.
- Féja Géza: *Viharsarok*. Az Alsó Tiszavidék földje és népe. Budapest, 1937, Athenaeum. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérhető online: <https://mek.oszk.hu/05000/05017/html/>
- Václav Havel: *A kiszolgáltatottak hatalma*. Pozsony, 1991 [1985], Európa.
- Illyés Gyula (1933) Pusztulás. Úti jegyzetek. (Sz. Babits Mihály – Gellért Oszkár: *Nyugat*, 26 (17–18) 189–205.
- Illyés Gyula: *A Puszták népe*. Budapest, 1978 [1936], Móra Könyvkiadó.
- Iványi Márton: A filoxéra mint társadalmi, növényegészségügyi és borágazati kihívás. *Valóság*, 2021, 63 (2), o. n.
- Kodolányi János: *Börtön. Kántor József megdicsőülése*. 1926. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérhető online: <https://mek.oszk.hu/01600/01657/01657.pdf>
- Kollega Tarsoly István – Püski Levente – Barta Róbert – Gyarmati György: *Magyarország a XX. században*. II. Szekszárd, 1997, Babits Kiadó.
- Milan Kundera: *A lét elviselhetetlen könnyűsége*. Budapest, 2014 [1984], Európa.
- Móricz Zsigmond: *A boldog ember*. 1935. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérhető online: <https://mek.oszk.hu/00900/00988/00988.htm>
- Móricz Zsigmond: *Pillangó*. 1925. Magyar Elektronikus Könyvtár. Elérhető online: <https://mek.oszk.hu/04400/04417/04417.pdf>
- Orwell, George: *Állatfarm*. Budapest, 2021, Helikon.

Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999, Osiris.
 Romsics Ignác: *Magyarország története*. Budapest, 2017, Kossuth Kiadó.
 Sánta Ferenc: *Húsz óra*. Budapest, 1964, Magvető.
 Josef Škvorecký: *Az emberi lélek mérnöke, I–II*. Ford. V. Detre Zsuzsa. Pozsony, 1998 [1977], Kalligram.
 John Steinbeck: *Érik a gyümölcs*. Budapest, 1957 [1939], Kossuth Kiadó.
 Szabó Pál: *Lakodalom / Keresztelő / Bölcső (Talpalatnyi föld, 1–3)*. Budapest, 1998, Püski.
 Túri Károly: Cséplés Cegléden. In: (sz.) Bibó István: *Népünk és nyelvünk*. 1931, (3) 52–65.
 Veres Péter: *Az Alföld parasztsága*. Budapest, 1936, Oravetz.

Majörös Áron Zsolt: Ültető (2015, acél, 128×50×56 cm)

Illyés Gyula és Zilahy Lajos barátsága

1.

Illyés Gyula szerteágazó kapcsolatrendszerét csaknem teljes részletességgel feltárta az irodalomtörténet-írás, de a Zilahy Lajossal való baráti kapcsolata mégis homályban maradt, holott az több volt, mint ideiglenes egymás mellé sodródás a Gömbös Gyulával történt találkozó alkalmával.

Zilahy, a konzervatív politikai és társadalmi tényezők támogatását élvező sikeres író 1919-ben, bécsi emigrációja heteiben elnyerte többek között Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Kozma Miklós stb. barátságát¹ (továbbá közismert volt, hogy a meggyilkolt Tisza Istvánnak ő szerzett érckoporsót), kezdetben nem folytatott aktív politikai tevékenységet, ám az 1930-as évek elején erre is rászánta magát. Felismerte, hogy az országnak társadalmi szerkezetmódosításra van szüksége, természetesen nem forradalom, hanem reformok által. Megmaradt kapcsolati tőkéje lehetővé tette, hogy elnézzék az angolszász és a francia polgári demokrácia mintájára támaszkodó óvatos ellenzékiességét, ébredező felelősségérzetét a magyar nép, különösen a parasztság sorsa iránt.

A lektűrírónak elkönyvelt Zilahy író társakat keresett reformeszméi gyakorlati alkalmazásához, előbb Móricz Zsigmondra számított, majd rátalált a vezető népi írókra.² Gellért Oszkár írja: Zilahy Lajos megkérte őt, írjon Móricz Zsigmondnak Hévízre, hogy „tömörüljenek az írók politikailag is a magyar polgári liberalizmus megszilárdítása és a parasztság kulturális felemelkedése érdekében”. Móricz 1932. július 1-jei kelettel elutasította a kezdeményezést: „Kedves

BAKÓ ENDRE (1938) dolgozott tanárként, népművelőként, újságíróként. 1990–1999 között a Hajdú-Bihar megyei *Napló* főszerkesztője, korábban az *Alföld* című folyóirat rovatvezetője volt. Utóbbi kötete: *Várad műhely* (válogatott tanulmányok, 2021).

- 1 Különösen Kozma Miklóssal ápolt szoros barátságot, erről ő maga számol be: Zilahy Lajos krónikája – Kozma Miklós emlékének. *Híd*, 1941. dec. 23., 4–6.
- 2 Illyés Gyula írja, hogy ezer pengőt adott át nekik (Szabó Lőrinc, Tamási Áron, Illyés), amit a *Válaszra* is fordíthatnak: *Naplójegyzetek, 1929–1945*. Bp., 1986, Szépirodalmi Könyvkiadó, 97. Az összeg sorsáról nincs tudomásunk.

Oszkárom, nagyon szerencsétlennek találok a Zilahy Lajos ideáját. Elégszer kitapasztaltuk már, hogy az írókban nincs politikai érzék. [...] de Zilahynak politikai ambíciói vannak, ez nyilvánvaló [...] Írókra ne támaszkodjon, mert mi nem tudunk neki segítségére lenni. [...] Még Zilahynak is meggondolandónak tartom, hogy érdemes-e neki politikai pályára lépni. [...] Én semmiféle politikai nyilatkozatot nem írok alá.”³

Meglehet, Illyés is el-eljárt a Zilahy-villába, ahol az író „hetenként minden haladó szellemű író vendégül látott, s ott főként a nemzetközi helyzetről beszélgettek”.⁴ Ismeretségük pontos idejét és körülményeit nem ismerjük, de 1934 nyarán már baráti, mondhatjuk bizalmas kapcsolat szövődött köztük. Amikor Zilahy 1934. február 1-jén átvette a *Magyarország* című lapot, az egység felé rendeződő népi tábor elitgárdája előtt is megnyitotta az újság hasábjait, Szabó Lőrincet olvasószerkesztőnek, Kodolányi Jánost munkatársnak alkalmazta, teret adott Németh László, Féja Géza, Illyés Gyula és mások írásainak. Konzervatív liberális eszmeiségű szerkesztői koncepciójába belefért, hogy Illyés Gyulát előleggel segítse, hogy kijusson Oroszországba, cserébe hangulatképeket kért tőle. Erről Illyés így emlékezett: „Oroszországról kezdetben nem volt szándékom könyvet írni; a kérdés megoldását – hogy elfogulatlant írjak – lehetetlennek éreztem az akkori Magyarországon. Indulásom előtt csak néhány hangulatkép megírását ígértem meg Zilahynak, annak az előlegnek a fejében, amely nélkül útnak sem tudtam volna indulni. Ott künn ezekre gondolva gyűjtöttem jegyzeteket. Visszatérve azonban beláttam, hogy hangulatképekkel nem lehet ilyen komoly mondanivalóhoz nyúlni. Zilahyhoz az első szavam az volt, mentsen fel ígéretem alól, az előleget inkább részletenként készpénzben adom vissza. Hallani sem akart róla. Kezdd csak írni a cikkeket úgy, mintha Franciaországban írnál, majd én elintézem.”⁵ Két ellentétes oldalról várható volt a támadás. „Az egyik nem nyilvánult, nem nyilvánulhatott meg. Annál inkábbba másik; sajtótámadásban, személyes rágalmozásig és fenyegetésig menő politikai indulatban. És természetesen cenzori, illetve sajtóirodai beavatkozásban. A tollnak, amely mégis ki akarta fejezni a magáét, napról napra meg kellett vívnia, körbe forogva szinte, valami új akadállyal.”⁶ Azonban Zilahy, Illyéssel együtt, állta a sarat!

Gömbös Gyula miniszterelnök (1932–1935) 95 pontos programja (Nemzeti Munkaterv) nemzeti egységet hirdetett és reformigéreteket tartalmazott, ezzel várakozást ébresztett a középosztály bizonyos rétegeiben. Zilahy, a középosztály par excellence szellemi képviselője, elképzelhetőnek tartotta a népi írók és a kormányzat együttműködését egy Új Szellemi Front keretében. Erről több alkalommal baráti beszélgetést folytatott Gömbössel, aki felismerte az irodalom

3 Gellért Oszkár: *Kortársaim*. Bp., 1954, Művelt Nép Könyvkiadó, 156–157.

4 Gellért Oszkár: i. h. 158.

5 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek, 1929–1945*. Bp., 1986, Szépirodalmi Könyvkiadó, 91.

6 Illyés Gyula: *Szíves kalauz*. Második kiadás. Bp., 1990, Szépirodalmi Könyvkiadó, 7.

politikai-ideológiai mozgósító erejét. „Szeretnék megismerkedni a barátaiddal. De ne hozd fel őket a miniszterelnökségre. Hívjál meg bennünket teára. Ne legyünk többen, csak hatan-nyolcan”⁷ – kérte Gömbös. 1935. április 12-én létrejött a sokat emlegetett találkozó Zilahy Lajos lakásán. A kudarcba fulladt eszmecserének hatalmas korabeli visszhangja, majd történelmi utóirodalma támadt, többen megírták emlékezésüket kisebb-nagyobb eltérésekkel, az emigrációban egy Zilahy-interjú kapcsán még 1959-ben is vitatkoztak róla.⁸ Nem célunk és feladatunk a vitát érdemben ismertetni, csak Illyés Gyula szemszögéből – naplójegyzeteiből – idézzük fel. E feljegyzések arról tanúskodnak, hogy a két író abban az időben szinte naponta találkozott.

Az első naplójegyzet 1935. január 29-én reprodukálja az előkészületek kezdetét, ekkor a Déli vasút kávéházban találkoztak négyen, s megvitatták az ifjúság kiáltványát: „Németh és Zilahy konceptusaiból Lőrinc és én összeállítottunk egy újat.”⁹ Ezt követően Illyés Gyula ez időszakot felölelő naplójegyzetei májusig – mindegyikre nem térünk ki, bár nem lényegtelenek – három-négy naponta a reform-előkészületekkel foglalkoznak, amelynek főszereplője a már említett négy író Zilahyval az élén. Illyés február 19-én hosszan beszélgetett vele, s azzal váltak el, hogy meggyőződése szerint reform nem lesz, teljesen ellenzékinak kell maradniuk, támadni kell Gömböst.¹⁰ Rövidesen sor kerül a Magyar Rádió Sándor utcai székházában a Kozma Miklóssal való találkozásra: „Valóban, Kozma arra kért, vállaljak mandátumot. Szeretne behozni négy-öt fiatalembert, »élükön véled«, aki alkalmas vagy erre mindenképpen. Visszautasítom. [...] Végül azt válaszoltam, ha egy általam összeállítandó, tíztagú írócsoport mandátumot kap: vállalom. Ezek között ott legyen elsősorban Móricz Zsigmond, Babits, aztán Zilahy, Szabó Lőrinc, Németh László, Sárközi stb. [...]”¹¹ Néhány nap múlva rádöbbsent, hogy ezt sem vállalhatja.

Illyés bizonytalankodásában bizonyára közrejátszott a Laczkó Miklós által jelzett általános válsághelyzet, benne a baloldal válsága.¹² „Mit hozhat a jövő? Vagy reform, vagy hitlerizmus, mert olyan mag van az irányzatban. Zilahy ideája, hogy a társaságnak szava van, tehát hallatni kell a reformok mellett.”¹³ Április 8-án már eldöntött kérdés volt, hogy találkoznak Gömbössel. Egy „főpróba” (ki mit mondjon?) után végül április 12-én létrejött a találkozó. Ezt Illyés így rögzíti:

7 Benedek István: Éjszakai beszélgetés Zilahy Lajossal. *Új Látóhatár*, 1959, 241–263.

8 I. h.

9 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek, 1929–1945*, 69.

10 I. h. 74.

11 I. h. 77.

12 Laczkó Miklós: Az Új Szellemi front történetéhez. In *Válságok-választások*. Bp., 1975, Gondolat, 54.

13 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek*, i. h. 80.

„Délután találkozás Gömbössel. [...] Zilahy előadja az ő új szellemi társaságának tervét, melyet én nem helyeslek. [...] Zilahy külpolitikáról beszél, majd egy olasz levelet olvas fel. Ismét szóba kerül az új tudóstársaság, melybe minden ágazatból, mérnökökből, közgazdászokból is tíz igazi tehetség foglalna helyet, tekintet nélkül arra, kicsoda az illető, csak a magyarság megmentésében értsen egyet.”¹⁴ Zilahy emlékezete szerint „Illyés Gyula egyszer olyat mondott Gömbös előtt, hogy én mint házigazda attól félttem, hogy a miniszterelnök szó nélkül ránc csapja az ajtót.” A kínos helyzetet Gömbös nevetése oldotta fel.¹⁵

Lám, Móricz Zsigmond korábban hallani sem akart aktív politizálásról, nem kívánt Zilahyhoz csatlakozni, Illyés előre látta a megbeszélés kudarcát, Németh László deklarálta: „A magyar reformnak két nagy akadályja van: egyik a nagybirtok, a másik a banktőke.”¹⁶ Nincs perdöntő adat, bizonyíték, hogy végül miért vállalkoztak mégis a tanácskozásban való részvételre? Mi győzte meg őket? Csak feltételezni tudjuk, hogy a világnézetileg és főleg a politikai stratégiát illetően nem teljesen homogén felfogású társaság tagjainak vállalkozásában szerepet játszott a szolidaritás is: egymás kedvéért mentek bele a találkozásra, nem akarták Zilahyt magára hagyni. Ő az emigrációban is azt állította: „Mindenkinek halálosan meg volt sértődve, aki joggal érezte magát írónak, s nem volt meghíva. A megsértettek között ott volt öreg barátom, Schöpfung Aladár, és szegény József Attila, akinek már ragyogott a tehetsége, de írói rangja még nem nagy volt.” Szerinte a találkozó jelentőségét nem lehetett tagadni.¹⁷ Ezt azonban a történelmi fejlemények nem igazolták.¹⁸ A kudarc után a szocialisták is követték az urbánus írókat és szembefordultak a népi mozgalommal. Erre eklatáns példák József Attila cikkei.¹⁹ A támadásokkal szemben határozottan a találkozó védelmére kelt a négyesfogatból Szabó Lőrinc és Zilahy Lajos. Németh László ugyan megvédte, de elismerte, hogy az efféle alku veszélyeket is rejt.²⁰ Illyés Gyula szövege sem nyíltan önkritikus, de mentes az illúzióktól: „jelszavaink jórészt a kormány hivatalos programjában láttuk viszont. A programban, mely körül politikai harc indul, a politika szokásos fegyvereivel. Ezek a fegyverek nem a mi fegyvereink. Írói állásainkat adnánk fel, ha ebbe a harcba belekeverednénk. A mi igényeinket és követeléseinket valóban semmiféle politika nem tudja kielégíteni, mert egy kormány sem valósíthat meg annyit, aminek mi még

14 I. h. 82.

15 Zilahy Lajos krónikája. *Híd*, 1941. dec. 23., 4.

16 Németh László: Lesz-e reform? *Magyarország*, 1934. dec. 25., 13; illetve *Tanú*, 1934. 10. sz., 285–288.

17 Benedek, i. m. 252.

18 Abban igaza van Bata Imrének, hogy „ez a szövetség – dicséretére mondván a szóban forgó nemzedéknek – nem hajthat Gömbösnek sem hasznát”. A Válasz indulása. In *Ívelő pályák*. Budapest, 1964, Szépirodalmi Könyvkiadó, 101.

19 Például: József Attila: Új szellemi front. In *Irodalom és szocializmus*. Bp., 1967, Kossuth Könyvkiadó, 70–74.

20 Németh László: Író és hatalom. *Magyarország*, 1935. május 4.; *Tanú*, 1935, 5–6. sz., 237–238.

többet ne kívánnánk. [...] Ahogy nem hederíthettünk annakidején a gáncsra, úgy nem állhatunk meg az esetleges helyeslésre sem. Mindkettő csak arra buzdíthat bennünket, hogy folytassuk azt, amit nem is mi kezdtünk, hanem maga a magyar irodalom.”²¹

A következő évek mindkettőjük számára bővelkedtek fontos személyes eseményekben és új kihívásokban, ezért szoros kapcsolat nem dokumentálható. Zilahy Lajos 1936 áprilisában lemondott főszerkesztői állásáról, mert az igazgatóság részéről politikai bizalmatlanságot tapasztalt. Többek között így indokolta távozási szándékát: „A közvélemény felé e pillanatban úgy hat a dolog, hogy a *Magyarország* hasábjain kialakult írói frontot teljesen szétszórták, s a lap feladta annak a szellemi mozgalomnak az irányítását, amelynek jegyében két évvel ezelőtt átvettem.”²² 1939-ben Pegazus néven filmvállalatot alapított, s nem kis szerepet töltött be a magyar filmgyártásban. 1940-ben megindította a *Híd* című képes irodalmi magazint, amiben Illyés nem vállalt szerepet, mint Móricz Zsigmond, Németh László, Kodolányi János vagy Tamási Áron. Csupán néhány műfordítása és egyetlen verse jelent meg a lap négy évfolyamában (nem számítva néhány soros Móricz-nekrológját a nagy írói nekrológcsokorban). A műfordítások is másodközlések *A francia irodalom kincsesháza* című kötetből.²³ Meglehet, Zilahy Illyés megkérdezése nélkül hozta őket. Kis remekműként méltatta Illyés Gyula *Csizma az asztalon* című könyvét, felerősítve a parasztoknak küldött aktivitásra biztató intelmeit.²⁴ Gesztusértékű az is, hogy a képes magazin 1941. február 13-ai számának a 14–15. oldalán fényképes tudósítást közöl a Kisfaludy Társaság üléséről az új tagok portréjával (Illyés Gyula, Halasy Nagy József, Farkas Zoltán, Tamási Áron).²⁵

Illyést egyre jobban lekötötte a *Nyugat*, majd a *Magyar Csillag* szerkesztése, ám figyelme tovább terjedt. Igen melegen gratulált Zilahynak a *Csendes élet* című könyvéhez: „Szívből gratulálok könyvedhez. Nem tudnám megmondani, mikor volt utoljára ily tiszta, ily nemes irodalmi élményben részem. Bocsáss meg, ha így mondom: ámulva olvastam: ilyet is tudsz? A legjobb nyugatiak magaslatán áll. Szinte helyetted voltam büszke feléjük.”²⁶ Örülne, ha Zilahy novellát küldene a *Magyar Csillag*ba. Zilahy nyilván cserébe írást kért tőle a *Híd* számára, amire Illyés ezt válaszolta: „Én nem írhatok a te lapodba, mert helytelennek, tévesnek tartom, annak a te utadat is; szóval erősen neheztelek rád, de az

21 Illyés Gyula: Reform és irodalom. Hozzászólás az új szellemi front vitájához. *Magyarország*, 1935. ápr. 24. 3.

22 Levele Salusinszky Imrének. In Budayné Mosonyi Klára: Zilahy Lajos levelezéséből. *It.* 1979, 392.

23 Jehan Regnier: *Ballada* (1942. nov. 1., 21); Colin Musset: *Hegedültem*; Bertran de Born: *Tetszik nekem* (1942, dec. 15., 7).

24 Zilahy Lajos krónikája. *Híd*, 1941. jún. 17., 4.

25 Illyés a társaság 1942. december 6-ai ülésén tartotta meg székfoglalóját, amint azt a *Székfoglaló* című költeménye alatt olvasható dátum is tanúsítja. Pintér Jenőről emlékezett meg, majd öt verset olvasott fel.

26 Budayné Mosonyi Klára: Zilahy Lajos levelezéséből. *It.* 1979, 393–404.

irodalomtörténetnek és hazád szellemiségének tartozom azzal, hogy kihúzzam, munkára fogjam azt a remek novellistát, aki épp benned lakik.” A *Magyar Csillag* 1943. május 15-ei számában jelent meg az *Együttes vallomás*, amelyet Illés Endre, Illyés Gyula, Kodolányi János, Márai Sándor, Tamási Áron, Veres Péter és Zilahy Lajos írt alá. Ebben a magyar író a nemzet lelkiismeretének, az egyetemes érdekek képviselőjének nevezik, s fegyelmezettségre és a nemzeti sors iránti felelősségre szólítanak fel. Aligha kétséges, hogy Zilahy neve Illyés intenciójára került a felhívás szövege alá, hiszen nem volt a *Nyugat* rendszeres munkatársa, a *Magyar Csillag*ban egy verse látott napvilágot (*Búcsú a fáktól*). Ez a hosszú, rímtelen, szakozatlan, szabálytalan szótagszámú sorokból álló költemény Zilahy búcsúja 1942. szeptember 5-én szovjet bombatalálatot kapott rózsadombi villájának kertjétől.²⁷ Később Illyés Gyula versben állított emléket a nevezetes épületnek, melyben megannyi szép ötlet, gondolat fogant:

KOPONYA

(Egy bombasújtott házra)

[...]

Rámvicsorog a koponya
(ott járok el a ház előtt
munkából jövet éjszaka)
gúnyolja múltját, az időt,
midőn a szél s holdfény helyett
mi jártunk bolt-csontja alatt,
mi: lelkes, ifjú ötletek,
egy raj zsidongó gondolat.

„Haza”, „szabadság”, „magyarok”,
mily szikrázó volt itt a szó,
mily férfias, hogy „akarok”
s mily szívbéli: „úgy volna jó”.

[...]

A ház, ki mertük mondani,
egy eszmélő nép feje volt.

[...]

Haza, szabadság... bombamód
szállt az is, a kis társaság –
Az erkélyen ültünk, amott
hol semmit kocol most az ág.

[...]

(*Híd*, 1944. 1. sz., 7.)

27 A Zilahy-villa pusztulása nyomán nagy vitát kiváltott helyzet nem lényeges dolgozatunk szempontjából.

A német megszállás Illyést rejtőzésre kényszeríti, mivel neve szerepelt a gestapó listáján. Előbb Felsőgödön bujkált Németh Lászlóval. A nyilas uralom (1944. október 15.) után a Balaton környékén rejtőzött, majd decemberben viszontagságos körülmények között visszatért Budapestre, az ostromot Budán, a József-hegy utcai házban élte át egy népes menekültsoporttal együtt. Zilahy, nem kis mértékben közismert németellenessége, többek között *Fatornyok* című drámája miatt kénytelen volt szobi birtokára húzódni, ahol Vantsa Sándor zongorahangoló álnév alatt vegetált, majd az ostromot Budapesten a Károlyi-palotában vészelte át, de már 1945. január 18-án küldöttség vitte a Kommunista Párt főhadiszállására, s azzal bízták meg, hogy írjon vezércikket a *Szabadság* című lapba. Rövidesen magas szovjet politikai, katonai támogatást élvezett, még Vorosilov marsallal is személyes kapcsolatba került. Módjában állt tehát, hogy barátainak, például Illyéseknek, apróbb segítséget nyújtson, ami akkor fontosnak bizonyult, hiszen Illyések éheztek. „A múlt héten Zilahy és Szent-Györgyi autón feljöttek a hegyre, tegnapelőtt Illés Béla és Kárpáti: az írószövetség elnöksége. De, amitől kifakadt a könnyem: Zilahy két kiló lisztet, egy fél kiló lekvárt és tojást hozott Ikusnak, Illés egy csomag cukrot.”²⁸ Később is visszatért a nevezetes látogatásra: „Megállt egy nyitott terepjáró gépkocsi a ház előtt. A fegyveres vezető mellől megviselt kucsmában kilépő férfi szétrakott lépéssel tartott a kapuhoz. Bokáig érő lengyel bundáját közönséges kötél szorította a derekához, helyettesítette a letépett gombokat. Fellelegeztünk. Zilahy emelte fel karját, áldóan, vagyis tréfásan, akasztófahumorrallyal. Az ő találmánya volt a gombtalan, gallértalan zsiszbásári köntös, ezt nem vettették le róla a marodeurök sem. A hátsó ülésből Szent-Györgyi Albert és Illés Béla jöttek be kigombolkozni, helyzetet ismertetni egy kicsit. De én nem mehettem el Debrecenbe.”²⁹

1946-ban mindketten folyóirat szerkesztésére vállalkoztak: Illyés Gyula a *Választ* újította fel, Zilahy az *Irodalom – Tudomány* irodalmi részének szerkesztője, ebben kezdte *Ararát* című regényének közlését. Nem írtak egymás lapjába, de a baráti kapcsolat élt. Kodolányi János írja, hogy 1946 kora nyarán Pécsen Kanyar Józseféknél lakott, s ott egy napon megjelent Zilahy Lajos Illyés Gyula kíséretében. A találkozás felelevenítéséből dolgozatunk számára a Kodolányi-Zilahy-vita most mellékes, dokumentumértékű viszont, hogy Zilahy, mint a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság elnöke, előadást tartott a városban, amelyre Illyés elkísérte. Minden bizonnyal barátilag, nem hivatalosan.³⁰ Erre más példák is utalnak: „Volt hívő korszakom. A háború után Zilahy kiment Amerikába, próbára, már tért is vissza néhány hét után. Férfikorára rajongó technokrata lett, s most a megváltás Jóhírét hozta; tüzetes, világalakító evangéliumot. [...]”

28 *Naplójegyzetek, 1929–1945*, 349.

29 *Naplójegyzetek, 1981–1983*. Bp., 1995, Osiris Kiadó, 98.

30 Kodolányi János: Elvetélt reformer. In *Visszapillantó tükrök*. Bp., 1968, Magvető, 392–393.

Hozott egy kisüveg kitűnő, bár szabvány gyártmányú whiskyt is. Sima vízzel hörpintgettük a még romos lakásban. Gyerekkoromban a gyónás és áldozás közti órákban volt olyan üdvözületem, mint most, amíg ki nem fogyott a más-képp átpártolt tömény sanctusspiritus művelt barátomból és a szép címkéjű palackból.”³¹

Mindketten támogatták egy *Új Szellemi Front* létrehozását, melyet a Magyar Kommunista Párt kezdeményezett, hangoztatva, hogy nem taktikai manőverről van szó. Az akció kiadványában – jóllehet többen barátságtalan hangon emlékeznek a korábbi szellemi frontra (Kállai Gyula a fasiszta oldalon jelöli ki helyét!) – Zilahy és Illyés egyként szerepet vállalt. Zilahy egyetért Darvas Józseffel abban, hogy a magyar értelmiség körül zavaros köd bolyongott, ám „ha büntudat nélkül is, de marcangoló önváddal állunk valamennyien a magyar Marianne ítélőszéke előtt, de lélekben nem összetörve, mert akkori harcaink, legalább szándékaikban, mégsem voltak egészen dicstelenek”. Illyés is támogatja az új szellemi front gondolatát, mert, „a romok alá temetődött népnek nincs hangja”, de sok nehézségtől tart, ami az eszmék nyugodt kifejtését és kicserélését hátráltatni fogja. A helyzet türelmet és bátor óvatosságot igényel, ne vádaskodással foglalkozzunk – írja –, hanem akin „a karcolás ellenére is rajta van az érték és a tisztesség próbája”, az, ha vállalja, használni tud.

Zilahy azonban rövidesen rádöbbsent naivitására, és 1948-ban elhagyta az országot. Úgy tűnik, Illyés tudott szándékáról, legalább is erre utal *Verses levél Zillhay Lajoshoz* című költeményének egy találkozásra való utalása („merthogy indultál éppen tengerentúl”). Hogy a következő években tudtak-e egymásnak hírt adni, erről nincs tudomásunk. De Zilahy 1962-ban verssel üdvözölte barátját.³²

[...]
Én Benned most először is
Elvesztett anyanyelvemet köszöntöm,
A „Mérőföldre kacsintó kaszát”,
„Mihály haját, mit hűvös szél dobált” –
Vonaton című versed most is bennem zakatol,
Az a kis, papucsos, napsütött barna asszony,
Ahogy kinéz a forró ozorai tájra,
S gömbölyödő hasa rejti a magyar jövőt –
Szebb verset nem is írhat magyar penna,
Ilyen igénytelenül remeket.
[...]

(Vers libre)

31 *Naplójegyzetek, 1979–1980.* Bp., 1994, Századvég Kiadó, 177.

32 A vers a Londonban megjelenő *Népszavában* látott napvilágot, és sajtóper lett belőle, mert a nyilas szellemű *Szabadság* és az *Amerikai Magyar Népszava* rágalmozó cikket közölt Zilahyról. Siklós János: *Zilahy Lajos utolsó évei.* Bp., 1986, Népszava Kiadó, 49–50.

Erre válaszolt Illyés említett költeményével, mely 1962 karácsonyán elhangzott a Magyar Rádió *Szülőföldünk* amerikai magyarokhoz szóló műsorában.

Hogy is vagyunk mi most egymással, magyarok:
– kintiek, bentiek?
Köszönöm Lajos, megrázott a leveled.
[...]
Hogy is vagyunk hát egymással, mi, magyarok?
Tizenhárom-tizennégy millió – ennyi, szerintem,
ha nem tizenöt,
aki tán két rádióhír között
azzal mond népszámlálási igen-t,
hogy lábizmában érez örömet, mert
egy magyar labda megint bement;
kinek szinte itten hagyott, személyes barátja Hány,
és Lúdas Matyi, a sose volt Csicsóné lányai,
a kondorosi ménes, s aki megáll,
– így tölt ki rovatot –
azt hallván a Cityben vagy Citében
vagy Szingapur vagy Tokio szívében
valaki azt mondta: jó napot!
[...]

(Verses levél Zilahy Lajoshoz)

3.

Zilahy Lajos már 1952-ben Jugoszláviába látogatott *Ararát* című regénye kiadásának ügyében. Juhász Géza, a Fórum Könyvkiadó egykori főszerkesztője, majd igazgatója koronatanúja Zilahy későbbi jugoszláviai működésének. „Az 1960-as évek második felében igen sokat tartózkodott az író Jugoszláviában, Belgrádban, ahol kiváló és igen sikeres műfordítónőjénél, Sonja Perovicnál volt állandó szállása. Persze, igen gyakran megfordult Újvidéken is, és ilyenkor sosem került el a Forum Könyvkiadót. Egyszer például ezzel a hírrel érkezett: »tizenkét év után először találkoztam kedves barátommal és író társammal, Illyés Gyulával és a feleségével Bledben (Szlovénia), a PEN-kongresszuson, s holnap estére meghívtam őket a Szonyához, Belgrádba.³³ Ők négyen lesznek, mert egy párizsi házaspárral jönnek.«” Juhász cáfolja Moldova Györgyöt: honnan veszi, hogy Zilahy Jugoszláviából tizenhatszor látogatott a szülőházájába, fogalmam sincs.”³⁴

33 A PEN Klub bledi kongresszusa 1963-ban volt.

34 Juhász Géza: De hol a fény? Jegyzetek egy Moldova György-könyvről Zilahy Lajos kapcsán. *Élet és Irodalom*, 2002. okt. 4., 12.

1966-ban Illyés Amerikában járt. Erről természetesen megemlékezik naplójában is, interjúban is. „Elsősorban a kint élő magyarokat szerettem volna közelebből megismerni. Erre alkalmam is volt New Yorkban, és több egyesült államokbeli városban volt felolvasásunk Weöres Sándorral együtt. Ide gyűltek össze magyarok. Én meglehetősen pesszimistán néztem – Zilahy híres regénye címe után, hogy a „Lélek kialszik” –, hogy a külföldre került magyarok elveszítik anyanyelvület. Véletlenül éppen Zilahyéknál laktunk New Yorkban, tehát vele is tudtam erről a témáról beszélni.”³⁵ Élıszóban megható epizódokat is idéz: „Érdekes találkozásaim voltak Amerikában élő magyarokkal. [...] Zilahy New York kellős közepén éppen Pázmányt olvassa. »Kenyeres barátom...« – ennél a két szónál akadt meg. S mi azon vitatkoztunk, hogy a könyörületes jelző nem abból származik-e, hogy »aki kenyeret ad?« Másnap azt kérde tőlem: »látál-e már nyugót?« Persze, hogy láttam. Dupla kötésű kötél a ló első vagy hátsó lábán, hogy el ne futhasson...”³⁶

Zilahy Illyés iránti barátságot külső jellel is deklarálta: „A szoba falán szinte egyetlen díszként egy fénykép: Zilahy Lajos Illyés Gyula és Déry Tibor társaságában, egy legutóbbi találkozás képbe örökített emléke.”³⁷ (Déryvel 1944 késő őszen egy pár éjszakán át egy közös barátjuk együtt bújtatta őket öt- vagy hatszobás lakásán Szent-Györgyi Alberttel és más neves személyiségekkel együtt.)³⁸

Zilahy haláláról az író unokaöccse, Buday Zoltán értesítette. Információi alapján Illyés leírja Zilahy utolsó napjait, többek között, hogy tíz napja még Pesten volt titkokban...”³⁹ De a temetésre nem ment el, mert előtte való éjszaka rosszul volt, lépni is nehezen tudott, feküdni kívánt. „Csak Flóra megy ki, miután majd telefonál Piroskának.”⁴⁰ Az író halála után a hazatelepült Zilahynéval is tartotta a kapcsolatot levélben és személyesen is. Ennek több helyen nyoma van naplóiban.

A jövőben újabb dokumentumok kerülhetnek elő, melyek a két író kapcsolatát erősítik. Úgy véljük azonban, ennyi is elég bizonyíték arra, hogy ez a kapcsolat baráti, egy időben szoros volt, noha Illyés Zilahyt Németh László, Márai Sándor, Hevesi András, Zsolt Béla, Féja Géza, Herczeg Ferenc társaságában a szerepkeresők közé sorolja, akiket „nem a kenyérkereset” tett grafománná.⁴¹

35 *Naplójegyzetek, 1961–1972.* Bp. 1989, Szépirodalmi Könyvkiadó, 192, 220.

36 Gách Marianne: Illyés Gyulával New York és Párizs után. *Film Színház Muzsika*, 1966. aug. 12., 10.

37 Kovács N. József: Zilahy Lajosnál New Yorkban. *Kritika*, 1975/1, 15.

38 Déry Tibor: *Emlékeim az alvilágból.* Bp. 1955, Békebizottságok Kiskönyvtára, 61.

39 *Naplójegyzetek, 1973–1974.* Bp. 1990, Szépirodalmi Könyvkiadó, 374.

40 I. h. 412.

41 *Naplójegyzetek, 1961–1972.* 286.

A megmaradás esélyei – a próza nyelvén

Farkas Árpád: *Nem ilyen lovat akartam*

Aki Farkas Árpád publicisztikai munkásságára kíváncsi, de nem igényli a kritikai kiadások teljességét és filológiai pontosságát; aki főképpen azt szeretné megérteni, hogy milyen szemléleti, szellemi, esetleg tematikai viszonyban, kapcsolatban állnak egymással a líra, a költészet és a mindennapok eseményeinek gyorsreagálású, *közírré tevő* műfajai, a *publicare*, a publicisztika formaváltozatai; továbbá, hogy szerves része-e Farkas Árpád félévszázados újságírói munkája ennek az életműnek: a minderre kíváncsi olvasó két könyvet vehet kézbe, válaszok után kutatva. Ellenben, aki a közel teljes, legalábbis (még) teljesebb képet óhajtana látni, annak e könyvek mellett a korabeli, tehát az ezerkilencszázhatvanas évek végétől a kétezres esztendőig terjedő időszak jó néhány romániai magyar napi- és hetilapja, folyóirata (és néhány hazai folyóirat) táján is szét kellene néznie. A kolozsvári *Utunk*, a rendszerváltozás utáni nevén *Helikon*; a *Korunk*, a marosvásárhelyi *Igaz Szó*, majd a jogutódjaként megszületett *Látó* archívumait is célszerű volna szemügyre vennie, legfőképpen pedig a sepsiszentgyörgyi *Megyei Tükör*, az 1990 után új névvel megjelenő *Háromszék* lapjain található riportok, tárcák, glosszák, jegyzetek, interjúk, kisesszék, cikkek, vezércikkek, tudósítások tucatjai között volna ajánlatos még búvárkodnia. (Ám, köszönhetően az internetnek, ez munka már nem azonos – feltétlenül – poros szerkesztőségi archívumok összekötözött lapszámainak szétszálazásával.)

Érték és hiány

Mert a két kötet, az 1983-as *Asszonyidő* és az impozáns terjedelmű, könyvészetileg is elegáns megjelenésű, Farkas Árpádot (talán már a közelgő vég tudatában is) e méltó ajándékkal megtisztelő, 2020-as *Nem ilyen lovat akartam* erős szerzői (vagy erre ösztönző szerkesztői?) rostálás, válogatás nyomait is mutatja. Részben

CS. NAGY IBOLYA (1946) Debrecenben élő irodalomtörténész. A Debreceni Egyetemi Kiadó volt vezetője. Utóbbi kötete: *Király László* (monográfia, 2019).

okkal és érthetően: a publicisztikának természetes módon vannak hullékony, az idővel jelentőségüket veszítő, ugyanakkor persze kortükröző alakzatai is. A 2020-as, több mint ötszáz oldalas könyv amúgy pedig a prózai életmű kiváló összefoglalója. Hiszen magában foglalja az első, már alig hozzáférhető, s egyértelműen a költő által, versszünetben, „versaszályban” (Gálfalvi György) összeállított *Asszonyidő* anyagát: annak néhány írását mellőzve, néhány fontos írással viszont bővítve. Majd a kilencvenes-kétezres évek publicisztikájából válogatott írásokat csokorba kötve, egy új fejezettel is megtoldva az eddig ismert prózai életművet; végül pedig egy terjedelmes részben a Farkas Árpáddal készült, az egész életműre kaput nyitó s (dicséretes módon) az ismertebb, régi beszélgetések mellett új, az olvasói nagyközönség előtt föltehetően kevésbé ismert interjúkat, s a kötet címre is magyarázatot adó önvallomást is tartalmaz. (A címadás története sugallatosan szép: Farkas Árpád egy kisgyermekkorai, műtermi fotója, meg az ajándékba kapott hintaló adta az ötletét: az előbbin is hintalovon ül, az utóbbinak le akarta fűrészelni a talpát, mert nem állhatta az egyhelyben való ringatózást. Finom distinkció az emlékező szövegben: nem a maga száguldás-vágyáról beszél, hanem a lóról: az a ló „bizonyára lépni akart, ügetni, nyargalni, világgá száguldani az ő legényével”. Erre a metaforikus képre gondoljon az olvasó, s feledje a két világháború közötti kuplévilág minduntalan előtolakodó, ikonikus nótájának refrénjét!)

Igen gazdagnak kell tehát mondanunk az olvasók elé tárt publicisztikai életművet, de a kérdés mégiscsak kérdés marad: nekivág-e valaki még egyszer hasonló összeállításnak, csökkentve (inkább csak a szakmai) olvasói hiányérzetet? Például a publicisztikai gyűjtemények esetében szokatlan, de mindkét kötetre jellemző, dokumentációs könnyedség, vagyis az írások időben-térben elhelyezésének a hiánya miatt. Mert ezen írások közül jó néhányan a megjelenési hely, de főképpen a dátum, vagyis a korhátter, a csak a szövegből nem pontosan, nem mindig értelmezhető talpazat, a társadalmi-politikai helyzetet konkrétabban megmutató időtámaszték nélkül, számosan valamely ünnepi alkalomra újraközölt formájukban, kissé lebegnek az évtizedekben, s filológiai káosz okozói. (Csupán az interjúk s *A Fekete Doboz* című, a rendszerváltozás első hónapjaiban, évében, a marosvásárhelyi *Látó* hasábjain megjelent néhány írás mutatja a megjelenés idejét-helyét.)

Az *Asszonyidő* 1983-as kiadásának illetően, azért korántsem főbenjáró filológiai ősbűne legyen, maradjon immár csak a szerzőé: így, e csonka megoldás mellett döntött egykoron. Kivált bocsánatos vétke (volt) ez Farkas Árpádnak, aki bevallotta (*Látó*, 1990, 10): „Telis-tele egy hatalmas fiók negyven-egynéhány esztendő forgószele ideverte kacatjaival”, képekkel és „szanaszét heverő kéziratokkal”, értenünk illett ezt úgy: hiába várt volna tőle bárki, bármikor önadminisztrációs igyekezetet, csak egyberostálta, amit könyvbe valónak gondolt. Volt jogosultsága ennek a megoldásnak is. Mert könyvbe valónak leginkább a szépirodalom és a publicisztika határmezsgyéjén, a tényekre, a valóságképekre alapozó, akár szociografikus látófelületet fölmutató meg az irodalom elvonatkoztató

nyelvének, látásmódjának, teremtett világának együttlétéből született írásokat gondolta: kisesszéket, a lírai próza, a metaforikus költői beszéd révén a konkrétumoktól távolabbra, kozmikusabb régiókba is suhintó tárcariportokat, több esetben a szabadvers poézisébe forduló életképeket, tájleírásokat. Másfelől: nem ugyanazok a – természetesen íratlan! – politikai szabályok vonatkoztak egy-egy újságbeli megjelenésre, mint amilyen kiadói korlátokkal zárták le az írások könyvbe kerülése előtti utakat a hetvenes-nyolcvanas évek Romániájában. (S hogy mi minden törhetett át e cenzori kerítés 1989 decemberében meg-lazult résein, már mutatják az új kötet *Hermafrodita idő* című, a romániai forradalom – Sütő András azért inkább csak „diktátordöntésnek” hívta, Farkas Árpád „álrevolúciónak” – utáni esztendőik legfontosabb publicisztikáját begyűjtött fejezet írásai.)

A „versaszályban” született Asszonyidő

Nem volt könnyedén megtalált, de elbizonytalanítóan tekervényes sem az út, amely az ifjú költőt az egyetemről a *Megyei Tükör* szerkesztőségéig, a hírlapírói pályáig, azután első prózakötetéig vezette. A laphoz, melynek kezdettől – kis kitérőkkel is – nyugdíjba vonulásáig alapítója, szerzője, szerkesztője s 1993-tól, a már *Háromszék* néven tovább élő napilapnak a főszerkesztője. (A közbeni években részben az *Igaz Szó*, részben a *Látó* hol teljes állású, hol „félnormás” munkatársa.) S mely elvezette egyúttal a városhoz, Sepsiszentgyörgyhöz, melynek élete végéig lakója maradt. Farkas Árpád, az 1966-os, kolozsvári magyartanári diploma átvétele után kiszakad a kolozsvári írói-intellektuális társaságból, s az álláshoz jutás sem történt azért egyik napról a másikra. Egyetemista kori vét-sége, a Nagy István-affér miatt reménytelen volt a lapoknál, szerkesztőségben való elhelyezkedése. (A Gaál Gábor-körbe invitált, volt egyetemi tanár, rektor, amúgy tisztos szakmája szerint bútorasztalos kommunista író, politikus szereplése, találkozója kemény kirohanássá vált az „Írófejedelem ellen, amiért a stadionok szotyolázóiról cikkezik nemzeti sorskérdések helyett...”¹ – s az eset fölkeltette az amúgy is éber securitate figyelmét. Igazuk volt azoknak, írja Farkas Árpád, akik úgy vélekedtek, „az ötvenhatosok (Páskándiék, Páll Lajosék, Dávid Gyuláék) szabadon engedése után az egyetemi ifjúság megfélemlítése volt a cél”. Össze is verbuválták a nagy diákgyűlést, ötüket: Apáthy Gézát (fiatalon meghalt), Király Lászlót, Magyar Lajost, Molnos Lajost s Farkas Árpádot „nacionalista jellegű és államellenes szándékú magatartással” vádolták, a „kollégák közül némelyekkel elítéltettek, de akadt román kolléga, aki védelmébe vett, a KISZ-tagokat szankcionálták, engem, mert nem volt szerencsém e szervezethez, azzal *sújtottak*, hogy immáron nem is lesz. De legfőképp: egy évre megvonják a sajtóban való közlési jogunkat, közölték.”

1 Kéziratból idézve: CS. N. I.: *Farkas Árpád*. Monográfia. Budapest, 2015, MMA kiadó.

A tanári pálya azonban, kis segítséggel, nyitott volt: elvben legalábbis. A kézdi rajoni tanfelügyelőség vezetője, Sylvester Lajos, maga is író-alkotó ember, később a sepsiszentgyörgyi színház igazgatója, Kovásznán, a gimnázium üres vagy üressé tett francia „katedráját” adta Simó Erzsébetnek, Farkas Árpád társának, a városkához tartozó, vajnafalvi, vegyes tannyelvű általános iskolában pedig volt, lett egy magyar szakos tanári állás az ő számára is. A mindössze másfél esztendő, másfél tanévnyi tanári munka azonban nem lett Farkas Árpád életének meghatározó szakasza. Az 1968-as közigazgatási átszervezéskor, erős lakossági nyomásra, önálló közigazgatási egységként születhetett meg Kovászna megye, Király Károly,² az új megye első politikai vezetője 1968. február 18-án kezdte el a munkáját. A hatvanas évek végén az enyhület-szigor hullámzásaként észlelhető politikai viharszünetnek az intézményekben, magyar lapokban is több jele volt: ekkor alakult meg Sepsiszentgyörgyön a *Megyei Tükör*, s lett Farkas Árpádnak, a Kolozsváron maradt szellemi társak helyett új, kivételes tehetségű-képességű fiatalokból verbuválódott munkatársi „szabadcsapata” (Csiki László, Vári Attila, Bogdán László, Tömöry Péter, Czegő Zoltán, Magyarai Lajos, Veress Dániel: zömük ekkor már kötetes költő, író).

Farkas Árpád pedig az új lap első, február 24-ei számának vezércikkírójaként tűnik fel a kissé meglepő: *Kapard meg a havat* című írással. Népi mondást, tapasztalati bölcsességet idéz: kapard meg a havat februárban, s megmondom, milyen lesz az idei kenyér! A „provincia” közigazgatásilag megszűnt, be kell engedni a világot, „új gondok, töprengések és cselekvések idejét” élük, sugallta a cikk: a remény, a lapalapító öröm idejét. Az 1970-es évek közepéig átnyúló időszak (a valóban megszűlő magyar intézmények, újságok, a könyvkiadás új lehetőségei) a lassanként azért inkább már csak belső szabadságként megélt *szabadságérzet* jeleit is megmutatta. Farkas Árpád éppen ebben az évtizedben ismerkedhetett meg személyesen – Európával. „Az utazás gyönyörű megmártózás volt egy olyan világban, ahová kirándulni jó, de élni nem nekem való. Annak kapcsán, hogy annyira hangsúlyoztam vidéki, sőt falusi kötöttségemet, sőt a Székelyföldre való kötöttségemet, el kell mondanom, világot azért jártam.”³ 1969-ben Ausztriában jár, Bécs, Graz, az Őrség, Salzburg, Innsbruck, „katartikus élmény”, az ausztriai út emlékét a *Jegenyekör* két verse is őrzi (*Hó az Alpokban, Idegenben*). A *Megyei Tükör* novemberi (II. évfolyam, 100.) számában számol be (*Végvárak tartománya. Ausztriai úti jegyzet*) az útról, de az *Asszonyidő*-be nem válogatja majd be az írást. Az *Egy kulacsból* című könyvfjezet úti jegyzetein a dalmát tengerpart, Velence, Dubrovnik, Hollandia, Párizs emlékei,

2 Király Károly 2021. novemberében hunyt el Budapesten. Az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács 2013-ban tüntette ki a Kós Károly-díjjal. A laudációban olvasható: Király Károly „az autonómiagondolat egyik első frontembere” volt.

3 *Jelentés a völgyből*. Ködöböcz Gábor beszélgetése Farkas Árpáddal. *Magyar Napló*, 2005. augusztus.

írószövetségi kirándulások tűnnek elő. 1973-ban Észak-Amerikában, Kana-
dában jár: erről sem ír „különösebb” útirajzot, mert „annyiféle magyar élt ott,
hogy aki beszélni mert róluk, mindig akadt két másik, aki cserébe kötéllel kí-
nált”. A hetvenes években utazza be, hivatalos utakon, meghívásokra Magyar-
ország nagyobb városait is: Budapest, Szeged, Debrecen, Kecskemét. *Nemcsak
nézett, látott is*: így összegzi az utak tanulságait. Nem a nyugati „kultúrfölelénnyel”
kávéházi tüneteire volt kíváncsi, tapasztalatai azt az öntudatot erősítették ben-
ne: „nem vagyok Székelyföld szívébe zárt kis amulett, nem csak onnan villogok
kifele”.

Az *Asszonyidő* írásaiból azonban épp a *Székelyföld* szívének röntgenképe villog
kifele.⁴

A középser *lakomája* című első fejezetének első mondata: „Milyen lehetett
a világ, mielőtt megsüketült volna...?”, s Farkas Árpád azt közli az olvasóval:
bármilyen volt, most fogyatékos, korcsult világban él s ír, az igazi megértés és
megértetés aligreményével. Máshol, hasonlóan erős felütéssel: „néhánykor
olyanfajta érzésem is támadt, mintha az emberek elfeledték volna a minden-
napi, természetes beszédet” (*Hordószónok*); a „szavak devalválódásának száza-
dát éljük” (*A vasárnapi parasztok*). A telefonról szerzett, „technikai” óda pedig
mintha csak azért született volna, hogy a költő leírhasse: a távbeszélő „meg-
s lehallgat”, s hogy „a drótokon surranó hang útjai kiszámíthatatlanok”. A *Meg-
maradás esélyei* című zárófejezet s a címadó lírai kisesszé (akár prózaversnek is
nevezhetjük), egy nép, a kisebbségi magyarság „föf-fölocsudó Főnix-ragyogá-
sában” élő Reményéről beszél, a pusztulás apokaliptikus örvényeiről, *kémlélő,
sunyi szelekről, lehallgatásról és besúgásról*. „Ugye elég erős kötés még az erkölcs”,
kérdézi, s állítja: „okos dac, túlélő szenvedély otthonosabbá lakja honát, óvván
tíz körömmel a megmaradás esélyeit”. A könyvkezdet komor, deprimáló, ag-
gasztó létrajza a zárlatban dacos reménységű tájképpé szelídül. Az *Asszonyidő*
kötetcímet adó írás központi képeleme a munkába induló, vonzóló asszo-
nyok látványa, a hajnalonkénti vonulás, amelynek mintha égi párja, tükörképe
volna az eget borító, asszony formájú fellegek sora: a szöveg a metaforikus
próza legszebb kötetbeli példajaként olvasható. De jelzése annak is: felfordult
korban élnek, egy új, kénytelen matriarchátusban, ahol az asszonyok a „defen-
zívába szorult lét muszáj-napszámos cselédjeiként”, a semmi ágára kényszerült,
önmagukat szégyellő, gyűlésekre zavart, az „ülésezgetésekben meghidegült”,
elférfiatlanított férfiakban is tartják a lelket: közös bizodalmukat az eljövendő
„felemelt homlokú Férfiidő”-ben.

Az *Asszonyidő* írásai még mutatják a túlélő szenvedélyt, az írás esélynövelő
reményét. Döntően (bizonyos ideig) egyazon időszakban születtek a versek
s a prózai írások, s ugyanez a szorongás, a kisebbségi sorshelyzet által igazolható
keserűség sötétítette a *Jegenyekör*, az *Alagutak a hóban* verseit is. A „líraszünet-
ben” (ez a költő vívódásának, a fölerősödött hiábavalóság érzetének, a majdnem

4 Az alábbiak bővebben: i. m.: Cs. N. I.: *Farkas Árpád*. Monográfia.

elhallgatásnak nyomasztó időszaka), az *Alagutak a hóban* utáni pauzában összeállított publicisztikai kötet a versalkotás legsajátabb jegyeit menti át a kisesszék, tárcák műfaji keretei közé: a látomássá emelkedő, reális létmozzanatok, a távlatossá épített tapasztalati életjelenségek stilsztikája jellemzi a Farkas Árpád-i prózanyelvet is.

Talán ennek a kötetnek is köszönhető, hogy a csalódásaival, a kirekesztettség-érzettel, az egyre fogyatkozó szabadságélménnyel viaskodó költő nem veszítette el végleg az irodalom mint megsemmisíthetetlen cselekvési lehetőség létezésébe vetett hitét. Mert minden falujáró út, minden, akár apró tapasztalati élmény alkalmas számára ahhoz, hogy életigazsággá rendezze-emelje; s minden részletben feltűnik előtte a nem egyszer tipikusnak tekinthető egész. Ugyanakkor arány és mérték jellemzi a látásmódját, messze áll tőle a demagóg általánosítás, az esetenkénti morális csonkulás látványa nem készíti annak kimondására, hogy morálisan devalválódik általában az ember. A kötet fejezet-címei is beszédesek: *A középszer lakomája*; *Csöpp fényesség a szülőföld felett*; *Öregember méltósága*; *Cserfa-sors*; *Egy kulacsból*; *A megmaradás esélyei*.

A legszemélyesebb hangú a szülőföldet megidéző ciklus (*Csöpp fényesség a szülőföld felett*). „Hangulatok, illatok, hangok idézik” föl számára a gyermekkor színhelyeit, a fölnevelő kisvárost például, Székelyudvarhelyt, ahol a Szarkakő volt az ő nagy hegye, a Himalájája. A nosztalgia „meg-meglibbenő fodrai alól” (*Fölnevelő kisoárosok*) fölbukkan a város „hársfaillatú főutcájával”, „mályvaillatú hangulattal”, „sárgaréz-ragyogással”: érzékek kavalkádjában tűnik elő a múlt. Az *elsőház elfoglalása* című írás a néptelenedő falvak, a fogyatkozó falusiak elleni apelláta, a „düledező épületek” látványa szorongatja, s „belesajdul az ember”, hogy a vének kihaltával olcsó építőanyaggá válnak az egykor nemes házak. Az az elemi létezésélmény, ami Farkas Árpád verseiben jellegadó módon ki-fejeződik, prózaszövegeiben is ott van.

A *Cserfa-sors* című fejezet megidézett írói-művészemberei közül nem egy szellemi vagy valóságos kolozsvári társ, barát: Tamási Áron, Tompa László, a festő Nagy Imre, Balog Edgár, Szabó Gyula, Lászlóffy Aladár, Bajor Andor, Bodor Pál, Huszár Sándor, Szilágyi István, Király László, Sütő András. Szilágyi Istvánról szólva (*Szilágyi István bajusza*) réges-régi kolozsvári fehér éjszakákra emlékszik, az albérleti felolvasásokra, de a zárlat ismét több mint emlékidézés: egy „véget nem érő-rázkódású utazásról” beszél már, egymásra szikrázó tekintetéről és elmaradozó társakról. Sütő Andrásról pályaképet ír (*Pusztakamarási körtevirág*), de személyes hangút, az emlékező epika történeteivel dúsítva. A korai Sütő-novellák ifjú hőseiben „nemzetiségi létük gyerekkorára” lát, korán észleli az író anyanyelvféltő, anyanyelvi iskolázásra buzdító igyekezetét. A *Perzsák* című esszét (a majdani, 1981-es *A szuzai menyegző* című dráma előképét) az anyanyelvet pusztítani akaró hatalom, az erőszakos asszimiláció csak a metaforák nyelvén elmondható nyelvvédelmi traktátumát (Olasz Sándor kifejezése) Sütő írásművészete addigi „legmagasabb csúcsának” véli, „műfajok fölé kerekedő irodalomnak”.

Csoda, hogy átcúsúzott a cenzúrán, sőt, írószövetségi díjat is kapott az *Asszonyidő* című könyv, írta Sütő András (*Heródes napjai*, 1994). Önarcképnek, önvallo-másnak is olvasható a publicisztikai kötet, „zaklatott lélektana sem érdektelen. Kiviláglik, miért és hogyan lesz jó ellensúlya a szociográfiai mélységnek a költői emelkedettség, a száraz szakszerűségnek a pátosz, a kisszerűségnek a líraiság, a »számok (bürokratizált) nyelvének« a nemegyszer szónoki stílus. Ez a publicisztikai stílus, nyilvánvalóan, ugyancsak tudatosan választott, kimunkált eszköz: archaizmusával súlyt, stílromantikájával őszinte hevületet, népiségével színt akar adni mondanivalójának.”⁵

A *Nem ilyen lovat akartam* – fönt említetten – több írással kiegészítette (némi- leg át is rendezte) az eredeti mű fejezeteit. Fontos, súlyos írások kerültek az *Asszonyidő* cím alá: de épp ez a megoldás mutatja a legtöbb filológiai buktatót. Az új kötet a filológiai fehér foltokat színesítendő, nagy fejezetei élére már összefoglaló dátumokat tett. Ezek szerint (ez amúgy is tudható volt a kötetről) az *Asszonyidő* az 1968–1983 között született írások gyűjtőhelye. S ez az eredeti kiadás esetében igaz is, de nem egészen érvényes az új kötetben olvasható változatra. Mert az utólagos, fontos cikkbővítmények, az ide helyezett, pótlólagosan beválogatott írások között akad nem is egy, roppant megtévesztő című-alcímű mű is. Nem mélyedve el a filológia útvesztőiben, egyben elismerve, hogy a könyv tematikai gazdagságán mindez nem változtat semmit, de néhány írás kibillen a neki szánt szerkesztői időkeretből. Megjegyzendő például, hogy a *Száz éve született Illyés Gyula, A magánszorgalmú kuttyák című vers költője* ezzel a címmel semmiképpen nem íródhatott meg 2002 előtt, s kerülhetett volna az 1983-al záródó fejezetbe. Mint ahogy a *Csillag a máglyán. A hatvanöt éves Sütő Andrásról* alcímű sem lehet így 1992-nél korábbi (a *Látó* közölte a decemberi számban). A *Két magyar történelem. Beszélgetés László Gyula régészprofesszorral* a cikkvégi jelzés szerint 1992-es keltezésű interjú, s a *Hitel* 2020 decemberi számában látott napvilágot; a *Lerogyni nem szabad élve. Vallomás Nagy Lászlóról* című nagyesszé a *Tiszatáj* 1985 decemberi számában olvasható. A *bunkók árnyékában* című írást 2012 júniusában a *Háromszék* közölte, sokkal korábban így nem is közölhette volna, hiszen ebben a Nyirő József porainak hazahozatala, hamvasztása, romániai újratemetése körüli politikai perpatvart taglalja Farkas Árpád. Miként ez a lap hozta (2013. május 4-én) a *Jékely Zoltán kalapja* című, a költő százéves születésnapjára közölt naplójegyzetet is. Vagy – de mindez csak néhány példa – ha a *Magunk Rodostója – Röppe beszélgetés Nagy Gáspár József Attila-díjas költővel a zágoni tölgyek alatt* című írásban Mikes-szimpoziumról, ex-libris kiállításról, zágoni, templomi ünnepségről esik szó, akkor ez a Mikes Kelemen háromszázadik születésnapjára rendezett, igen nagyszabású emlékünnepe volt 1990. szeptember 21–24. között (a *Háromszék* több napon át közölte a pontos programot). És hát, ha a *Gazdáné, Olosz Ella csodaszőnyegei* című szép írás úgy kezdődik, hogy „Olosz Ella nem is olyan régen úgy lebbent el közülünk...”, s ez a túlvilági utazás 1993-ban

5 Luczai András: *Az őszinte póz lovagja. Utunk*, 1983. augusztus 26.

kezdődött, akkor itt is túllépte a szerkesztői (vagy talán még a szerzői?) akarat a fejezet írásainak záró dátumát.

Értetni véljük, hogy ezeket az írásokat inkább a tematikai azonosság helyezte egyazon keretbe, fejezetbe, s ez is alkalmas megoldás: egybehúzni a Farkas Árpád számára meghatározó szellemiségű, a „cserfa-sors” jelképezte alkotók portréit. Akik, a költő szép metaforája szerint olyanok, mint az erdők cserfái: „lombhullástól levélíg” szolgálatban állnak. De egy kötetvégi forráslista nem lett volna kárára az amúgy hiánypótló könyvnek.

Merenghetnénk azon is, de ez is csupán tétova olvasói tűnődés, a *mi lett volna, ha...?* fölöslegességével, s ahhoz, ami már *van*, megszületett, örömkre *könyvvé lett*, nincs köze. Annak jelesül, hogy jó döntés volt-e az erősen öncsonkító szelektálás, a publicisztikai termés komoly kiszemezgetése: de a költő-író erre a kérdésre már nem adhat választ. Veszteségnek érezhetjük például, hogy Farkas Árpád egyik, különösen a pályakezdés idején, az első évtizedben igen kedvelt és gyakran művelt műfajából, az irodalmi nagyriportból alig-alig olvasható néhány egyik s másik kötetben. A költő már igen korán kacérkodott ezzel a műfajjal, a *Megyei Tükör* lapjain több tucat, olykor teljes oldalas riportban beszélt mindig fontos és kényes ügyekről, tudósított nehéz életutakról, élethelyzetekről: ezek, kiemelve a feledésre ítélt újságok lapjairól, talán egy új, kézbe valóbb riportkötetben ma is életre galvanizálhatók volnának. Csak válogatva: *Fényképezőgéppel Kovásznán* (1968. március 2.); *Lélekkarambol. Egy asszony kálváriája* (1968. május 25.); *Függőségek* (1968. július 6.); *Gábor Áron unokái* (1968. július 27.); *Jó szerencsét!* (1968. augusztus 10.); *Lábujjhegyen – Orbán Balázs nyomában* (1969. június 28.). Az újságírói pálya első esztendejének szeptemberétől több részes riportban traumatikus témáról, bírósági ügyekről számol be (*Délelőttök a törvényszéken*).

Az *Igazság szomjazásában* (1969. május 24.) pedig az újságírás erkölcsi parancsait is megfogalmazza: „elítéltetik, kárhoztatik minden szentképfaragó, az igazságot körülbadogó publicista, ki a legfelsőbb: legbensőbb parancsot megszegi: igazat mondani, írni, nyúni az igazat újabb igazságokig, orrvérzésig, haláláig”. Farkas Árpád az írás tisztességének és minőségének kérlelhetetlen igényességű művelője. Tudja, ismeri a „valóságot művészetté emelő realizmusnak a becsületét, értékét”, publicisztikája a „túlnyomórészt zord létezésélmény számbavétele után, illúzióttalan szembesülésben is képes a megmaradás esélyét vallani. Az emberi méltóság és a nemzetiségi távlat vonatkozásában egyaránt. Ez a reménysége egyrészt az omlásokkal szembeállított értékővő és értékteremtő emberi küzdelmek példáiból táplálkozik, másrészt – s talán egyre erősebben – már inkább csak az emberi létezés mélyebb értelmét tudó személyiség kiolthatatlan igényéből.”⁶

6 Görömbei András: *Asszonyidő*. Farkas Árpád új könyvéről. *Tiszatáj*, 1984, 3.

A rendszerváltás utáni publicisztika: *Hermafrodita idő* (1990–2018)

Vajon más közelítési módra, másféle újságírói nyelvezetre, más, az igazságot körülbadagoló publicista erkölcs nyomaira lelünk a szabadabb szólásnak kétségtelenül tágasabb teret kínáló 1990 utáni időszak írásaiban? A megírandó gondok, jelenségek, problémák mások, de a legbelsőbb parancs a régi: „igazat mondani, írni, nyúni az igazat újabb igazságokig, orrvérzésig, halálig”. Persze, az újságírói beszéd nyíltabb, konkrétabb, célratörőbb. A fogalmazás grammatikája, stílus-eszközei – kivált a rendszerváltás (vagy választhatunk a Sütő- és a Farkas Árpád-féle meghatározások közül) kezdeti hónapjainak publicisztikáját olvasva – kevésbé mutatják a korábbi, esszéisztikus nyelvezet poétikai eszköztárát. Ezek az írások zömmel a változó idő lázában születtek: a közéletiségre, a jelenre, határozottan a politikai élet eseményeire reflektáló, azokat magyarázó, értelmező, minősítő szándékkal. Nem egyszer a keserű szarkazmust súroló hangnemben: véleménycikkek, politikusok ízekre szedett beszédei, érvekként sorolt citátumok, kemény bírálatok, a hang élesen kritikus, éber az újságírói figyelem, Farkas Árpád nem tűri szó nélkül a közélet új hazugságait, a félrevezetést.

Vagyis – mert hamar csillapult a remény, a közösségi láz – azt a politikai és ideológiai, főképpen pedig kisebbségpolitikai állapotot nem hagyja megnevezetlenül, mely elemeiben, mozzanataiban alig egy esztendő leforgása alatt visszaépülni látszott eredeti, „álrevolúció” előtti formájára. Azt veszi észre Farkas Árpád Sepsiszentgyörgyön, amit Sütő András Marosvásárhelyen, s mindketten általánosan is érvényes példákkal igazolva, mint országos jelenséget írnak le: valóságismeretük megtéveszthetetlenül erős, gondolkodásuk logikáját és erkölcsét semmiféle sunyi kétszínűség nem rezdíti meg. Azt rögzítik, s teszik közhírré mindketten, hogy a pártapparátus, a diktátorpár megdöbbenően barbár, a televízióban élőben közvetített kivégzését követően azonnal elszelelt, a másodvonal emberei pedig zökkenőmentesen átálltak a forradalmi oldalra. Ezt a rapid metamorfózist Sütő András már 1989 decemberében látta: a *Visszapillantás* (*Szemet szóért*, 1993) című, hosszú naplófejezet számol be ennek a távlataiban is aggasztó jelenségnek a meglétéről. December 22-én, a marosvásárhelyi városháza erkélyéről, a fiatalok kérésére a tömeghez készült szólni: azaz, állta a sort a beszédre várók egyre növekvő seregében. „A terem [...] tele volt ismeretlen forradalmárokkal, szónoklás végett sorban álló férfiakkal..., égből potytyant, vagy tán föld alól kikerült »ellenzékiekkel«. Néhányat ismertem közülük. Az elmenekült városi és megyei pártvezérek kegyencei voltak. Intézmények vezetői, a diktátor tegnapi éltetői, előléptetésre vágyó, párthű személyek. Egy-más sarkát tapodva tülekedtek az ablakhoz, hogy örömeiket elszónokolják. Hökkenten nézelődtem.” S mit mond kicsit odébb, keletebbre a költő? Előbb, talán néhány napig, a reményt említi: elhagyták a metaforák, s „hagyogatom el magam is őket a közvetlen beszédet óhajtó időkben”, mert „karácsony óta friss szavak sorsa a gondom”. Ám a kiábrándító, szinte azonnali diagnózis, a társadalmi-politikai látlet: „a tegnapi tollnok-lakájok új kalamárisba mártván tolluk,

fénylenek újra”, s visszatérnek a metaforák is (*A mi hosszúra nyúlt Szent Bertalan-éjszakánk*). Másutt (*Karácsony, mely mennyből jött, de elvitte az ördög*) a „szárnya támadt reménykedőt” arra döbbsenti rá a valóság: „hirtelen tele támadt ellenállóval a világ”. Új barátok jönnek, bukkannak fel a semmiből, újra gyávaság, óvatosság a szerkesztőségekben, s a csalódások sorozata olyan megrendítő Farkas Árpád számára, hogy azt a néhány napig lobogó „lelkesültségét” sem tudja „megbocsátani” magának. 1991-ben pedig már „egyesztendő fóbíája” lett a magyar kisebbség a többségi románságnak, arról „zenélnek”, hogy a „székelyföldi magyarság elüldözi ősei földjéről az itt élő románokat”. A *magyar mumus* című cikk példák tucatjait is sorolja. Hogy parlamenti bizottság alakult az e tárgykörben született névtelen bejelentők vádjainak kivizsgálására. Hogy a hadsereg, mely „nem volt hajlandó megvédeni a márciusi Marosvásárhely vérben úszó népét”, a részeges, a saját hívei által elüldözött ortodox pópát, mintha a magyarok haragja elől kellene, televíziós kísérettel hazamenekítette Aranyosgyéresre, a falujába. A parlamentben „arról deklamál a Nemzet egyik szónoka, hogy magyarok vernek román embereket a csíkszeredai állomáson, s ismét oda Erdély” – valójában a hites férj agyabulálta el asszonyát, tetejében mindketten románok.

A rendszerváltó idők cikkei már két héttel a „forradalom győzelme” után arról is beszélnek: a „szétszalasztott sereg most visszaszivárogni óhajt életünk meghatározójává” (*Ne engedjük visszaszivárogni őket*). A március 15-ei beszédre felkért, kovásznai Fábián Ernő ablakát kövel betörik; s hogy ismét működhessenek a régi lehallgató készülékek (*Ismét dolgoznak...?*). A Reményik Sándor verscímét (*Eredj, ha tudsz*) parafrázáló *Maradj, ha tudsz* riasztó képet fest: „még csak dél van, de már három ismerőssel találkoztam, kik a Marosvásárhelyen történetek hatására pakolnak, távozásra készülve az országból”. Félelem? Önfeladás is, sugallja Farkas Árpád, fölös „szófogadás”: mert ne legyen elég az exodus, ha egy „borízú hang elrikkantja” magát Marosvásárhelyen: „magyar vért akarunk inni”, vagy: „magyarok, vissza Ázsiába!”. S még akkor sem, ha a legnagyobb példányszámú román lapban „Romulus Vulpescu úr ily megindító szavakkal medítál sorsunkról”: „A romániai magyarok, amiként ez normális, román állampolgárok, következésképpen kötelező számukra annak az országnak a törvényeit tiszteletben tartaniuk, amelyben élnek”, ha ez nem tetszik nekik, mondanak le az állampolgárságukról, s ha ezt mégsem teszik, „arra kényszerítenek, hogy lemondjunk róluk”. Mondja ezt megfelelően arról, hogy „épp a diszkriminációs törvénytelenések ellen is lázadt a magyarság december 22-én”, akkor még együtt a románokkal.

Farkas Árpád következtetése, a személyes sorsát illető kurta önvallomása egyértelmű: „útilaput köthettem volna százszor is az elmúlt évtized során [...], de ha igazán kedvem volt valaha maradni, akkor most maradok”. Félreérthetetlen a Reményik-versre, de a *Látó* 1991. januári számában megjelent Bajor Andor-vers (*Marasztaló*) azonos nyitó sorára is (*Maradj ha tudsz...*) utaló gondolat, s nyomatékként ott vannak a *feltámadt* poétai ambíció, kedv, a kis időre ugyan, de a költői csöndet megtörő poézis vallomások, ugyanakkor felszólító erejű,

közösségi hevű versei. A *Gyertyák Erdélyben* például Mikes néniének maszkjában üzeni, hogy: „újólag lepeg a / Nagy Födő, s nem csak a gőz száll: futnak alóla a népek inukszakadtan / ezüstös vályúra, fútt-arany ólba, sur- / rannak, zúdulnak Új Rodostóba”; a *Nyitott égbolt*-ban szarkasztikus-keserű önmitizálással a költő „Roden pózában” ül „félszázada a honi klozeton”, s „rettegjetek, én még maradok”. A *Jómadárdal* is ennek az új, önkéntes exodusnak a fanyar gúnyrajza: „Lenne-e rés átkelni itt / Erdélyből Mindenséginek? / Hát nem, hát nem –”. Olyan időszakot él át Farkas Árpád, melyben a próza, a publicisztika és a líra is egyazon élmény szorításában próbálgatja a megörökítés műnemi-műfaji lehetőségeit. Az *Esti lázak*, a *Tajték – Tőkés Lászlónak*, az *Integető* a dátum szerint mind 1989. december 22-én született meg. A *Fekete karácsony* 1990 karácsonyán, és az egy évvel azelőtti véres napokra emlékezik: „A tavalyi véres karácsony heve, színe-fehére / odalett március lefutó vizeivel, felitta / június heve, s itt áll térdig-derékig adventben / egy becsapott nép, üres tenyérrel!”

S amihez túl kevés vagy túl sok a líra árnyalatosabb, metaforikus kódokat is rejtő, képekből építkező nyelvezete, az az élmény, tanulság, diagnózis és prognózis megszületik a *publicare* műfaji keretei közé fogva. Csak ily módon tudja elmondani Farkas Árpád (*Fehér karszalagok*), hogy a tömegkommunikációs eszközök „hazug információáradata” újra ellepi, „magyarelleses gyűlölködésbe borítja az országot”, s a képernyőn „örjög a nekivadult tömeg”: „Erdélyt nem adjuk!” Ki kérte itt Erdélyt? – kérdezi Farkas Árpád, s Szűrös Mátyás (az akkori, 1989. október 23-a és 1990. május 2-a közötti, ideiglenes magyar köztársasági elnök) szavait idézi: „Erdély legalább annyira ősi magyar föld is, mint amennyire ősi román föld. A magyaroknak itt teljes joguk van élni, dolgozni és küzdeni, tehát nemcsak kérhetnek, hanem követelhetik is a jogukat a földhöz, és mindezzel együtt azt, ami a nemzetiségeknek kijár egyéni és kollektív jogokban”. A *Kell-e nekem Erdély?* című közéleti tárcáját pedig így zárja az író: „Sírom is itt legyen, mert kell nekem, s meg is illet ez a föld. Punktum.”

Igen figyelemreméltó a *Kikkel pendülünk majd egy húron?* című írás is: Farkas Árpád sorra veszi az RMDSZ, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség jelöltlistájának neveit, indulóit, s kertelés, finom mellébeszélés nélkül jellemzi mindahányukat, kimondva azt is: valóban kikkel pendülne egy húron. „Habozás nélkül” csupán egyikőjükkel, s nem rest, nem fél leírni, hogy a saját lapfőszerkesztőjét sem tudja „kissé foltos múltja” miatt teljes szívvel támogatni. Egy terjedelmes riport is mutatja a megpendült vidékjáró kedvet, az igazságkutató, problémafölvető igényt: a múltból már jól ismert Maksa község új életét veszi szemügyre, s látja a teljes ellehetetlenülés, a községi-közösségi vagyon eladásának, mások általi megszerzésének stációit. Ironikus, gunyoros vagy éppenséggel csípősen, élesen lényegre törő, már a kétezres éveket is szemmel tartó rövid tárcáiból, cikkeiből, nagyobb csokornyit is találunk a fejezetben (*Zászló; Egy fogatlan felhő; Lóvátétel; Egy márciusi pillanat: többség a kisebbség mellett; Lesznek-e magyar irodalmi lapjaink; Szócsata helyett dokumentumok; A budifedő; Ismét veszélyben egy iskolánk; Többé nem nyalunk?; Lóvátévők* stb.) Ez utóbbi, nagyobb cikk arról az

RMDSZ-es kudarcról beszél, hogy *tizennégy esztendő múltán* sem „jött még el az ideje” annak, hogy az autonómia-statútumot, melyen éveken át dolgoztak, elfogadható formában a nyilvánosság elé tárják. Megmaradt választási szlogennek „mit nemzeti önvédelmünk legközvetlenebb célpontjaként határoztunk meg”. Következtetése lesújtó: „személyi presztízsek, bársonyszékek, változó kormányokkal váltott mézescsókok kedvéért” feladták a már 1990-ben fölmerülő kisebbségi igények, célok okos, megvalósítható formára csiszolását.

Vallomások, interjúk: *Jelentés a völgyből* (1977–2018)

A kötetben olvasható interjúk között – kiváló ötlet volt közzé tenni a beszélgetéseket – több is akad, melyekben Farkas Árpád kora ifjúsága, a pályakezdő évek, az újságírói munka élményeiről, a líra s a publicisztika mögöttes tereiben zajló alkotás-lélektani állapotokról beszél. Különösnek is tarthatjuk, hogy *élete legszebb éveit* nem verseskönyvei megszületési dátumaival jelöli; hogy nem a poézis, a költőlet, a műteremtés, a megalkotott mű örömét említi az alkotói boldogság forrásaiként. Arról mesél például Sylvester Lajosnak (*Apáink arcán*. A portréfilm 1994 novemberében a Duna Televízió részére készült), hogy újságíróként „végigportyázták” a vidéket, hatalmas örömmel vetették bele magukat a „hétköznapi újságírás porába”. „Csodálatosnak találtuk újra felfedezni a már gyermekkorban megismert világot. Hívásra mentünk, olvastuk a verseinket öreg anyókáknak, a falvakat »végigkosaraztuk«, ahogy a legeltető juhász kosarazza a legelőjét. Végigjártuk az egész Székelyföldet. Együtt. [...] Tulajdonképpen négy évet éltem: ’68-tól ’72-ig. Ez természetesen igaz is, meg nem is.” Annyira tehát nem is olyan különös ez az alkotás-lélektani vallomás, kivált a folytatás ismeretében: Farkas Árpád sohasem akarta, így mondja, „olyan komolyan és igényesen kezelni a költészetet”, hogy a versei, az „én dadogásom-makogásom ne jusson el azokhoz, akikhez képzeletben szólok. Semmiféle nagy magyar búbanat, semmiféle túlkelt, nagy nemzeti kovász nem akarok lenni. Egyszerűen azok közé tartozónak szeretném tudni magam, akik értéket teremtenek, és értéket életben tartanak.” A *Korunk* 1968/8-as számában is közölt korai irodalmi riportja (*Szeszélyes utazás – Kék hegyek alján Berecktől Bodzafordulóig*) ennek a portyázásnak egyik megkapó, igazoló példája. A költő akkor is gyalog vág neki az útnak, Brassó felé halad, s már a riport bevezetőjében érezzük, mint telítődik meg a pillanatnyi, látott, valóságghú életkép a nehéz sorsú emberek élethelyzetének általános, nyomasztó másíthatatlanságképzetével: „Bandukolok lefele a serpentineken, s nagyon érzem, hogy csönd van a Kárpátok alatt. Olyan csönd, amelyből kihallani az itt élők gyökereinek reccsenéseit...” Görömbei Andrásnak is arról a hajdani boldog felfedezőéletről vall (*Értékeket óvó bűvöletben. Forrás*, 1980, 9): „A szenvedély, amellyel mi akkorjában lapot írtunk, olyannyira feltöltött, hogy gyakorta ma is abból élek.” Mert a valósággal való eleven kapcsolat „végre igazán nem maradt szófia beszéd, kor s társadalom, megörvénylett

élet színtereinek minden zegzugába beláttam [...]. Elszántak, bátrak, igazság-féltők voltunk nagyon. [...] Égő talpam tanított újságíró-etikára [...]. Verseim sem tejfehér ködökből merítkeztek, szigorúan megélt világot működtetett tovább minden metaforájuk [...]"

Az interjúk némelyike a versíró legbensőbb gondjairól is vall.

Farkas Árpád szűkszavú költő. Azonban az olykori csöndnek, a teljesen azért soha el nem apadó benső versíró váagnak és igénynek (melyről különös szépségű, önironikus és bölcseleti hangokat egyaránt megzendítő kései őszikéi, s épp a rendszerváltozás ellentmondásainak felkavaró élményeit, a „megörvénylett élet” minden zegzugát földeríteni akaró, közösségi érdekű versei tanúskodnak), az általa mondott annyira igaz, amennyire nem indokot csak az egyik okként említhetjük meg: azt is több kéttel, mint meggyőződéssel. Mert Farkas Árpád poézise éppen komolyan vett és igényes versbeszéd: csupán a rendszerváltással együtt felmorajló, paradigmaváltó irodalomelméleti kizárólagosság és szelektáló arrogancia heves, leegyszerűsítő érték-átrendezési igyekezete próbálta megkérdőjelezni a jelképek és metaforák nélküli, sugallatos-sugalmazó, továbbá a nemzeti-közösségi szemléletű, ha úgy tetszik, jelentéstevő líra létjogosultságát, korszerűségét: e líra ideológiáktól független esztétikai értékének figyelmen kívül hagyásával. Ez az arrogancia nem egy kritikában önnön „korszerűtlenségére” figyelmeztette Farkas Árpádot. A csöndnek, hogy „senkinek sem kell a vers, mindenki politizálni akar”; s hogy „itt most már nem él az az igény, amiből következően az ember költőt faragott magából”; s hogy a „hangot kell váltani” kritikusi harsona éppen az egyik legsajátabb „költői eszköztárát”, a *képi beszédet* fűjné ki a magyar költészetből: a szavakból kihallatszó keserűséget a hallgatás súlyosabb, valósabb indokaként értelmezhetjük. (Az Erdélyi Erzsébettel folytatott, a Kossuth Klubban 1997. március 7-én elhangzott, *Inkább röntgeneztem ezt a tájat, mint fényképeztem* című beszélgetésben is szól erről a költő.) „Ülök egy kis erdélyi völgyben”, mondja a Kődöböcz Gáborral való, költői ars poeticát is kifejtő beszélgetésben, s „írogatom az őszikéimet”. A „szövegek új revíziója”, mely a *szövegek ismerete nélkül zajlik*, megrendíti, s annak, hogy „ma már hiábavalónak érzem mindazt a koncentrált, önmegvalósítónak is szánt s tovaengedett jelentést a völgyből, annak – meg kell vallanom – irodalompolitikai okai is vannak”. Birtalan Ágnessel (*Nyelvi nyársak között. Édes anyanyelvünk*, 2019. november) izgalmas, „vitázó” interjújában az anyanyelvi kultúra lehetőségeiről, korlátairól, a román államnyelv nyelvtorzító hatásáról beszélget: arról a nyelvhasználati „restségről”, amely a fölösen románra cserélt magyar szavak révén „szókincsapadáshoz” vezet; a germanizmusokkal tűzdelt fogalmazásról, melyet „panyókára vetett, lófrálgató beszédmódnak” tart.

Néhány interjú pedig, közöttük az 1989 decembere után az első között megszülető, Ablonczy Lászlóval készített telefoninterjú (*Állunk, kiürített marokkal* – ez nem a *Magyar Nemzet* 1990. januári, hanem a *Népszava* február 3-ai számában jelent meg) a kiábrándulás, a csalódottság és a mégis remény egymást erősítő vagy cáfoló érzéseivel, tényállításaival a rendszerváltozás publicisztiká-

jának elvi-szemléleti kifejtéseként, Farkas Árpád kisebbségpolitikai krédójaként is értelmezhető. (Az elsőik között lehet az Udvardy Árpád tollából származó beszélgetés is, ez valóban a *Magyar Nemzet*ben látott napvilágot 1990. január 15-én, s nem szerepel ugyan a kötetben, de amelyben, akárcsak Beke Mihály András, itt ugyancsak nem olvasható, *Magyar Fórum*-beli, 1990. januári interjújában, Farkas Árpád a föllélegző, erőt gyűjtő hit még elevenebb bizalmával és határozottságával ecseteli-elemzi az első hetek történéseit. Az Udvardy-interjúban azt mondja a megfaggatott Farkas Árpád: „A gyakorlat be fogja bizonyítani, hogy lehet, igenis lehet békében együtt élni. Az asszimilálás úgysem sikerült volna. Nem lehet kétmillió embert csak úgy beolvasztani.” A kérdező felvetésére, hogy Kárpátokon túlról tízezer számra betelepített románokkal miképpen alakul majd a békés együttélés, a kölcsönös jó szándék, Farkas Árpád az egy hónap múlva már örökre elillanó reménnyel még így folytatja: „Ez a folyamat most véget ér. [...] Bele fognak – mert bele tudnak – illeszkedni a háromnyelvű Erdély hagyományosan kialakított kultúrájába, gazdagabbá tehetik azt.” A másik disputa bonyolult helyzetképe szerint: „Teljesen új alapokra kell helyeznünk a jogainkat. És miután azok bekerültek az Alkotmányba, rendíthetetlenül védelmeznünk kell őket. Most már vége annak, hogy valamiféle testvériség ürügyén, vagy hogy román testvéreink érzékenységet kímélendő, ne követeljük mindazt, ami bennünket megillet.” Ám a szerveződéssel szinkronban felcsapó ellentétekről ismét egy kijózanult kisebbségi író-költő szól: „Erdélyben is igazi magyarok élnek: két magyar az három párt. Megkezdődtek a belső marakodások, és sok embernek az is eszükbe jut magyar felebarátairól, amit hosszú ideig elfelejtett.”)

Az Ablonczy-féle interjú egyik legelgondolkodtatóbb tétele pedig talán az a Farkas Árpád-idea, amelyben egy alapvetően más formájú, átgondoltabb vízió jelenik meg, mint a pártelképzelésekben. Ezeket a *Lóvátévők* című, fönt említett cikk tizennégy évvel a romániai rendszerváltás után is kudarcot kudarcra halmozó, másfél évtizedes, választási szlogenné puhult terveknek nevezi. Az 1989 decemberében megalakult RMDSZ képviselőjében, a „diktatúradöntés” szinte másnapján fölvetődő székelyföldi autonómia-elképzelések időről időre új s újabb változatban, több tulajdonosi háttérrel (RMDSZ, EMNT – Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács, SZNT – Székely Nemzeti Tanács) nyilvánosságra kerültek ugyan, de a törvényjavaslatot a román parlamenttel nem sikerült elfogadtatni. Az RMDSZ törvényjavaslatként megalkotott státútum székelyföldi autonómiáról beszél, Marosvásárhely központú régióról, Farkas Árpád már 1990-ben, figyelmeztetően, egészen másról: „Az én véleményem az, hogy végzetes hiba volna a Székelyföldre intézményesíteni az erdélyi magyarság létét. Ismét gettót állítanánk. Következmenyeként a szórványvidékekről idezavarnák az embereket, mondván: Gyakoroljátok itt jogaitokat! Mit csinálna a számbeli kisebbségbe szorult magyarság Marosvásárhelytől nyugatra, ha követelné jogait, s erre azt válaszolnák: menjenek Vásárhelyre, az autonómiába? A jogok így földrajzi érvényességgel, és nem általános emberi és állampolgári járandósággal érvényesülnének.

Megkerülhetetlen politikai feladat, hogy nemzetiségi alkotmányt teremtsünk, ki-ki magyar, bárhol él Romániában, emberi közérzetében nemzetiségi jogait ne érezze megcsonkítva.” E hosszú és kimerítő kisebbségpolitikai csata az európai őshonos nemzeti kisebbségek jogainak elismerését, garantálását követelő küzdelem formájában ma is tart: nem másfél, hanem a rendszerváltást követő három évtized múltán is.

Végezetül ahhoz az első kérdéshez kell visszatérnünk: megmutatják-e Farkas Árpád világszemléletének, alkotói, írástudói hivatástudatának, igazságképének, szellemi bátorságának, érzékenységének, fogékonyságának, probléma látása valóságtartalmának jellegadó vonásait; szerves részei-e az életműnek e gazdag könyvbe válogatott írások, a költő prózai munkái, publicisztikája? Megmutatják s igen, szorosan tapadnak a lírai életműhöz is: a *Másnapos ének* (1968), a *Jegenyekör* (1971), az *Alagutak a hóban* (1979), a későbbi válogatott kötetekben mindig felbukkanó új versek közösségi-nemzetiségi és személyes sorshelyzetekre, a korlátozott vagy félig szabad létezés egyetemessé nyitható gondjaira figyelő líravilágtól, Farkas Árpád poézisétől lényegében csupán a műfaj-poétikai más-ság, a prózai beszéd sajátosságaiból adódóan eltérő nyelvhasználatban különbözve. Amiről verseiben nem tud vallani, azt publicisztikájában akarja vállalni, mondja. S Farkas Árpádnak, a publicistának, „pontosan akkor melegszik át a hangja, mint a költőnek: amikor alagutakat talál a hóban”.⁷

(Szerk.: Smid Róbert. Kárpát-medencei Tehetséggondozó Nonprofit Kft., 2020.)

7 Gálfalvi György: *Farkas Árpád: Asszonyidő. Igaz Szó*, 1983. augusztus 1.

Traumák és rózsák

Danyi Zoltán: *A rózsákról*

Magvető, 2021

A rózsza rendkívül terhelt szimbólum, jelentéseinek száma szinte végtelen – a növény története egyidős az emberiséggel, és csaknem minden kultúrának megvan a maga értelmezései. Az ókori egyiptomiak, a kelták, a görögök és a rómaiak, a középkor lovagjai is fontos szimbólumnak tekintették, de szerepe van a Bibliában, a népköltészetben, a mesékben; és az irodalmi hagyomány szinte minden szegletében találkozhatunk vele. Elsősorban a szépség és a szerelem megtestesítője, de különböző színváltozatai kifejezhetik a tisztaságot, a sóvárgást, a vágyakozást; tüskéi a fájdalmat, a nehézségeket. A rózsákkal való foglalatatoskodás pedig a kitartó munka, a jövőbe vetett hit, a világ szépséggel való felruházásának metaforája. A közelmúlt magyar irodalmában is fontos szerepet kaptak a rózsák és a kertészkedés, méghozzá Tompa Andrea 2017-es nagyregényében, az *Omertá*ban, melynek egyik szövege egy rózsanemesítő férfi történetét mutatta be.

Danyi Zoltán második regénye is egy rózsákkal foglalkozó férfit választ főhősének (és egyben elbeszélőjének), a szöveg címe is egyértelművé teszi, miről lesz szó a majdnem ötszáz oldalas opuszban. Persze a lakonikus és egyszerű cím éppen a fent említett jelentéshalmazódás miatt nagyon sokféle asszociációt ébreszthet a gyönyörű kiállítású kötetet kézbe vevő olvasóban. *A rózsákról* – az elsődleges várakozásoknak némileg ellentmondva – nem a szépség vagy a szerelem regénye lesz, hanem a traumák feldolgozásának kiválóan megírt, embert próbáló, mégis felémelő könyve. Az eredetileg lírikusként indult vajdasági szerző első regénye,

A dögeltakarító (2015) a délszláv háború meg rázkódtatását feldolgozni próbáló magányos férfi történetét mesélte el. Ennek a háborúnak a hatása az új, 2021-ben megjelent szövegben is jelen van, de kevésbé központi módon. A világban elveszette bolyongó, magányos férfinak is összeköti a két regényt, de fontos különbség, hogy *A rózsákról* jóval lassabb, kontemplatívabb, hömpölygőbb szöveg, melynek zárlatában mintha a remény is felcsillanna.

Az új kötet egy névtelen, harmincas éveit végén járó férfi hosszúmondatokból építkező monológja, aprólékos, minden részletet rögzíteni próbáló tudatfolyam, amely az önvizsgálat, önértelmezés szándékából ered. Az életére visszatekintő, azt analizáló hős egyes szám első személyben tudósít emlékeiről, az ezekhez kapcsolódó reflexióiról. Szűk két évtized történetét veszi sorra, de nem időrendi sorrendben halad, hanem körkörös, egyes csomópontokhoz többször visszatérve idézi fel a múltat. A múlt elemei között mintha nem is lenne egymásutániség, mintha minden pillanat egybesűrűsödne és összekapcsolódna a jelenben: „és akkor arra gondoltam, hogy nem múlt el, úgy látszik, nem tud elmúlni, soha semmi nem tud elmúlni, ez pedig majdnem olyan, mintha minden egyszerre történne...” Az ismétlődő, egyre részletesebben kibontott és egymáshoz csatolt emlékszemlékdarabok szerkezetileg nagyjából úgy állnak össze, mint a rózsza szirmai. A 2021-es őszi Margón egy beszélgetésen maga a szerző is arra a következtetésre jutott, hogy regénye egy rózsza formáját rajzolja meg, így a növény nemcsak téma, hanem struktúraalkotó

szerepel is. A különleges szerkezetű, az ismétlésekre és az egymásba forduló visszatérésekre építő emlékezés az elbeszélés nehézségeire és az emlékezés működésmódjára is több helyen reflektál, paradox módon az emlékezést a „felejtés legkíméletlenebb alakjának” nevezi, és arról is beszél, hogy „az emlékezés és a pontosság kölcsönösen kizárják egymást”.

Nemcsak az emlékezés, hanem a történetmondás és az elbeszélés lehetetlensége is többször tematizálódik, mint ahogyan nagyon hangsúlyos kérdés volt már *A dögtakarító* lapjain is. A meghatározhatatlan műfajú, az elbeszélő által „beszámolónak”, „jelentésnek”, „összefoglalónak” is nevezett írás lényege nem egy történet, egy életszakasz bemutatása, a monológ ugyanis nem megmutatni akar elsősorban; a megjelenítésnél sokkal fontosabb valamiféle traumafeldolgozó szándék. Az elbeszélő azért beszél és emlékezik, mert fel akarja dolgozni a vele történeteket, nem másoknak, hanem saját magának narrálja hőmpölygő mondatokból összeálló monológját. Az önmegértésre tett nagyszabású kísérlet ez, melynek során az elbeszélő több problémájától igyekszik szabadulni. Ezek közül az első, már a szöveg nyitóképében megjelenő probléma az átlagnál jóval erősebb szorongás, mely saját tudatának foglyává teszi a férfit. Az első oldalon a naplementét szemlélő hőst láthatjuk – ez a kép akár idilli is lehetne, de egyáltalán nem az, hiszen kiderül, hogy indulni szeretne valahová, de nem teheti, mert meg kell várnia a nap teljes eltűnését; mert ha ezt nem teszi, akkor „bajok lesznek”. Ugyanígy bajok lesznek akkor, ha nem számolja meg a tárgyakat, ha nem várja meg a kiszabott időt, ha nem úgy és akkor csinál szinte parancsra dolgokat, mikor egyensúlyából kissé kibillent elméje ezt meghatározza. A középkorú férfi folyamatosan szorong, szorongása kényszeres cselekvéseiben válik tetten érhetővé. (A kényszeres hős, a legapróbb részletekre is hangsúlyt fektető kontempláció, a vége-

láthatatlan hosszúmondatok miatt a szöveg Krasznahorkai regényeit is felidézheti az olvasóban.) Ez a kényszeresség, a folyamatos számolás, a megfogalmazhatatlan rossz elkerülésére irányuló tébolyult igyekezet mintha az egyetlen kapaszkodót jelentené a hősnek, akinek életét a bizonytalanság, talajvesztettség határozza meg. Identitásválsága rendkívül erős és összetett: a Vajdaságban élő férfi nem igazán látja, ki is ő, hol a helye a világban, és a többi emberhez fűződő kapcsolatát is kérdőjelek uralják. Történik mindez egy olyan országban, mely pár évvel korábban lábalt ki a háborúból, s mely mintha azóta sem talált volna magára. Ebben a teljes elveszettségben ráadásul meg is betegszik, rákos daganattal diagnosztizálják (ennek a betegségnek és a hozzá kapcsolódó műtéteknek a leírása visszaidézi a korábbi regényben erőteljesebb naturalista megszólalásmódot), így félelmei között megjelenik egy újabb, az élet elvesztésétől való szorongás is. A húgycsődaganat megjelenése az a kritikus pont, ahol a főhős végérvényesen a rózsákhoz fordul: „A rózsákat akkor szerettem meg, amikor a bőrgyógyászat azt mondták, hogy a farkamon egy tumor van.”

Édesapja rózsatermesztésből él, elbeszéléséből kiderül, hogy ezt a tevékenységet ő sokáig kerüli és elutasítja, helyette inkább fuvarozónak áll. De mikor kríziseinek halmozódása idején többször meglátogatja édesapját, lassan megerősödik benne a felismerés, hogy egyedül a rózsák jelentenek számára kapaszkodót, kizárólag a rózsák között dolgozva érzi magát biztonságban, a hullámokban rátörő félelem elől a rózsák közé, a velük kapcsolatos kemény, fizikai munkába menekül. A rózsákkal való foglalatatoskodás során (a kerteszkedés régi toposz az irodalomban) a virágok olyan nagy hatást gyakorolnak rá, hogy életének univerzális metaforájává válnak. Mindent, de mindent ki tud fejezni a rózsákkal. A betegsége miatt fájdalommassá vált szexuális aktusokról például így beszél: „végül már annyira fáj, mintha rózsá-

bokrok közé nyomtam volna a farkam”. Ez a szupermetafora életének minden pontjára kiterjed, egy idő után minden gondolatába befészkezi magát, mintha kényszeressége új szintre helyeződött volna. A bizonytalanságból, a félelmekből, a generalizált szorongásból való kitörés a rózsák közt, a rózsákon keresztül történik. A regény a rózsákról szól, de mivel ez esetben a rózsák minden, a szöveg voltaképpen mindenről beszél: a férfi szüleihez fűződő diszfunkcionális kapcsolatáról, egy betegség traumájáról, egy furcsa párkapcsolatról, egy háború utáni országról, egy ember életének összes, lényeges és lényegtelen darabjáról.

A kilenc fejezetből álló regény első két-harmadát a traumák, az elveszettség és a rózsák uralják, az utolsó harmadban azonban változás áll be, a főhős-elbeszélő ugyanis elutazik, végre megindul, kiköppen abból az elakadásból, melyben egészen addig téblábol. Gyógyulása igazából ekkor kezdődik el: nemcsak a háború hatását dolgozza fel, hanem testi betegségéből, szerelme elvesztéséből és kényszerességéből is kigyógyul. A sokrétű gyógyulástörténet ebben az utolsó harmadban kapcsol magasabb fokozatra, a vajdasági tájat elhagyva ugyanis a narrátor képes lesz távolról, mintegy külső perspektívából tekinteni saját életére. A Brüsszelben, majd az Oostende kikötővárosában töltött hetek, a csend, az üresség, a tengerre néző szoba mind elősegítik, hogy eljusson a végső felismeréshez, és végleg megszabaduljon régóta hurcolt terheitől: „Nem baj, hogy nincs rendes munkám, nem baj, hogy nincs feleségem, nem baj, hogy a rózsákhoz sem értek, és nem baj, hogy nem lett semmi belőlem.” Danyi Zoltán hatásosan felépített tudatregénye egyben fejlődésregény is, hiszen hőse izgalmas belső fejlődésen megy keresztül, és meggyógyul, nemcsak testi, hanem lelki értelemben is. A külső események elhanyagolhatók ehhez a belső változáshoz képest, ennek megfelelően ez nem is az akciók, a cselekményesség vagy a mozgalmasság regénye. A fellélegzés,

a szorongásoktól való megszabadulás úgy következik be, hogy a hős életének külső tényezőiben nem áll be változás. Amit a szöveg egy pontján az apja megállapít róla (ti., hogy semmi nem lett belőle, nincs felsége, nincsen gyereke, nincs rendes munkája és még a rózsákhoz sem ért), az ugyanúgy megmarad, de az ehhez való viszonya gyökeresen megváltozik. Ennek a változásnak a végén hazatér, és a regény zárlatában (mely egy naplemente képével szépen keretezi is a szöveget) megkeresi azokat a rózsás papírokat, melyekre egykor kezdő verseit írta: „Kinéztem az ablakon, a nap már majdnem a földet érte, nagy volt, sértetlen, teljes korong, és úgy tűnt, hogy nagyon közelről látom. Ezekért jöttem, ezekig a rózsás papírokig kellett eljutnom.” A totális szétesettségéből, a szorongásból végül kiutat talál az elbeszélő azzal, hogy elfogadja, megérti saját életét. A versíráshoz és a rózsákhoz való visszatérés akár a kreatív, az alkotó élet metaforája is lehet, egy olyan életé, melyben nem a külső elvárásoknak való megfelelés a fontos, hanem a saját életre való rátalálás.

A regény utolsó harmadában az elutazással, az önértelmezéshez szükséges távlat megteremtésével párhuzamosan a szöveg veszít korábbi erejéből. Mintha Danyi sokkal határozottabban és plasztikusabban építené fel azt a hőst, aki téblábol, szorong, és nem érti a világot, mint azt, aki rátalál a helyes útra, és hosszas belső utazása végén rálel valamiféle derűs elfogadásra, szabadságra is. Ebben a harmadban megszaporodnak az olyan, túlságosan direkt, bölcseledő sorok, melyek ez első kétharmadban nem voltak jellemzőek. Ennek a nagyon arányos, a szorongás mibenlétét szinte láthatóvá és tapinthatóvá tevő, rendkívül finom szövegnek nem állnak jól az olyan bekezdések, melyekben az erőltetett filozofikusság a főszerep: „mert az időről sem lehet tudni, hogy pontosan micsoda, csak annyit lehet tudni róla, hogy kívül is van, és belül is van, átáramlik vagy átvonul rajtunk, és függünk tőle, mert megtart, alighanem az

idő tart meg minket, amíg élünk, és mégse ez a függés vagyunk, vagy nemcsak ez vagyunk [...]” Szerencsére viszonylag kevés az ehhez hasonló rész, és a regény összességében rendkívül tudatosan konstruált szöveg, mely egy átlagosnak mondható ember sorsát és sorsának saját maga

által történő értelmezését tárja elénk, monomániásan részletező leírásokban és hosszú, analizáló gondolatfutamokban. Danyi hősének élveboncolása a kötetet a tavalyi év egyik legkülönlegesebb hangú, fájdalmas, letaglózó, mégis legszebb írásává teszi.

Kolozsi Orsolya

Majgoros Áron Zsolt: Levitáció II. (2014, acél, 206×52×40 cm)

KOLOZSI ORSOLYA (1980) tanár, kritikus. Legutóbbi kötete: *Olvasónézet* (válogatott kritikák, 2021).

A ránk köszönt század nagy kérdései

Konrad Sutarski: *Mit hozol XXI. század*

Budapest, 2021, Püski

Az, amit Magyarországnak Mohács, majd Trianon, Lengyelországnak pedig a XVIII. század végi felosztások jelentettek, ugyanazt jelenthetik majd egész Európának a XXI. századi események.

Kellemes meglepetést okozott a Püski kiadó Konrad Sutarski legújabb könyvével. A kötet verseket, prózaszövegeket, lengyel és magyar kritikusok elemzéseit, létértelmező esszéket és tanulmányokat fog csokorba Európa polgárai számára megszívlelendő tanulságokkal és halaszthatatlan teendőkkel. Alföldy Jenő kritikus, irodalomtörténész egészen közel visz bennünket a lengyel alkotó életének és munkásságának megismeréséhez, munkássága mélyebb megértéséhez.

Konrad Sutarski a lengyel-magyar kulturális és társadalmi kapcsolatok ápolásáért és irodalmi munkásságáért többszörösen kitüntetett lengyel író, költő, művelődéstörténész és diplomata 1956-ban debütált költőként Poznańban. 1965 óta Magyarországon él és alkot. 1995-től az Országos Lengyel Kisebbségi Önkormányzat (jelenleg Országos Lengyel Önkormányzat) első elnöke volt. 1998-ban létrehozta a Magyarországi Lengyelség Múzeumát és Levéltárát. A lengyel és a magyar nép összefogásáért, testvéri kapcsolatainak szorosabbra fűzéséért fáradozik fáradhatatlanul mind a mai napig.

Számos vers- és prózakötete jelent meg lengyelül és magyarul. Politikai és történelmi tanulmányaiban különösen a hagyományos világrendet felborító veszélyekre hívja fel a figyelmet. A kötetbe válogatott költeményei és más műfajú dolgozatai egyazon forrásból fakadnak. Értékvó, felelős gondolatai szerves egységet alkotnak. A költő verseinek többségét létkölteményeknek nevezi. Természetesen és joga-

san, hisz a költő valamennyi megnyilvánulásából „ugyanaz a férfias arcél, ugyanaz a válságokkal szabdaltsággal korszellem és ugyanaz a hittel, életerővel és érvelő értelemmel megerősített remény fejeződik ki”. Verseiből az elkötelezettség, a közösséggel szembeni felelősség nem mindennapi erénye sugárzik. A függetlenség és összefogás eszméjét, a keresztény és az ógörög-római hagyományokon nyugvó európaiság védelmét, a szabadságszerető Lengyelország és Magyarország összefogását tudatosítja bennünk, farkasszemet nézve a napjainkat jellemző aggasztó világrenddel. Erős kritikai érzéssel felvértezett, a poétikai talentum sejtelmeivel megáldott, filozófiai mélységekig hatoló és szintézisteremtő alkotó. Konrad Sutarski „kettős hazában él”, de nem megosztva, hanem megkétszerezve. Mindezekből természetesen következik, hogy mély részvétellel ír az ’56-os magyar forradalomról, a hősről és áldozatokról. „Létköltészete nem pusztán a szorongást, retteget kifejező traumák hatásaiból, hanem Európa és az egész emberiség veszélyeztetettségének értelmezéséből született” (uo.).

A szerzőt a Magyarországon élő lengyelek kulturális és tudományos intézményeinek létrehozásáért a Pro Cultura Minoritatum Hungariae és más rangos díjakkal tüntették ki. Irodalmi munkásságát Bethlen Gábor-díjjal és József Attila-díjjal ismerték el.

Konrad Sutarski már a kötet bevezető részében felhívja a figyelmet arra, hogy a mai Európa kezdi elveszíteni eddigi

arculatát, és a keresztény hit egyre inkább jelentőségét veszíti, különösen Nyugat-Európában. A nyugati országok lakossága körében – főleg a muszlim vallásúak miatt – veszélyesen terebélyesednek a kulturálisan idegen, immár a saria törvények által irányított gettók. Folyamatosan szivárog, és rákként terjed a gender ideológia még az olyan hagyományosan keresztény országokban is, mint Lengyelország és Magyarország. Ennek a szűnni nem akaró nyomásnak csak földrészünk keleti fele áll ellent több-kevesebb sikerrel. Megdöbbenve tapasztaljuk, például, hogy a hagyományos értékrend széttöredezik, a globalizálódás hívei arra törekednek, hogy összezavarják a sokszázados értékrenden nevelkedett keresztény embereket, hogy képtelenek legyenek az erkölcsileg jó és rossz különbségtételére. Az egy személyben poéta, esszéista és tanulmányíró ezért érzi szükségét annak, hogy felhívást intézzon a költőkhöz és írókhoz: védelmezzük közösen évezredes értékeinket.

Ha kellő figyelemmel visszatekintünk a história századaiba, azt vesszük észre, hogy az öreg kontinensen ógörög-római kulturális alapokon álló keresztény államok jöttek létre rendre. Bár ezt az egységet két jelentősebb vallási törésvonal is megosztotta, a kereszténység kettészakadása (1054) és a 16. században keletkezett evangéliumi megújító mozgalmak, másrészt Lengyelországnak és Magyarországnak is szembe kellett néznie a tatárjárás veszedelmével és a hódító oszmán birodalom kihívásaival, a múlt században pedig a náciizmus és a kommunizmus gyalázatában széttzilálva vergődött a kontinens élete, viszont a két gyilkos totalitárius rendszer bukását követően földrészünkön beköszöntött a harmónia időszaka. Sajnos nem sokáig tartott. Mert a világhatalomra törő globalizáció veszedelme lesben állt a küszöbön.

Az Európai Unió megalakulása előtt, a Szén- és Acélközösség idején, amikor ez a veszély jobbára még potenciális volt, Robert Schuman francia külügyminiszter

határozottan figyelmeztetett az emberiség egészére kiterjedő sejthető veszedelemre: „Európa vagy keresztény marad, vagy nem lesz.” És ami lehetséges volt, szemünk előtt kezd valósággá válni. A 21. század elején a világi pénzhatalom ellentétébe fordította az oly rég áhított harmonikus-békés állapotot, létrehozva a totalitárius rendszerek új változatát, a globalizmust. A misztifikált és mimikrit játszó képmutató megahatalom az egész világ feletti uralomra tör. A rombolást pedig velünk, európaiakkal kezdte. Földrészünk hatalmas veszélynek van kitéve: gazdaságilag fokozatosan kiszolgáltatottá válik, keresztény vallása széthullóban, a nemzetállamok végpusztulásuktól iszonyodva vergődnek; etnikailag virágzó nemzetegységek szürke amalgámmá keverednek, az öreg kontinens, majd pedig rendre mind a népek manipulálható tömeggé értéktelenedhetnek. Ha nem cselekszünk idejekorán és kellő erővel, önazonosságunk is odalesz.

Konrad Sutarski azokat a verseit válogatta ebbe a kötetbe, amelyeket a hagyományos keresztény Európa létének védelmében írt azzal a szándékkal, hogy felhívja a figyelmet a világot fenyegető gigászi válságra.

Versei, esszéi, tanulmányai a békeszeretet, a társadalmi igazságosság és az emberi méltóság eszméinek jegyében fogantak. Mind a lengyel, mind a magyar irodalomkritikusi elemzések Sutarskinak ezt a poétikai hitvallását nyomatékosítják.

A kötet lírai részébe szerkesztett versek a valós természeti környezetről vallanak. Amíg a klímaváltozás az emberi erőfeszítésektől függetlenül történik, véli a költő, addig a társadalmi együttélés viszonyai jellemzően a természeti jelenségeket alakító/módosító emberek magatartásától függnék. A lírai csokorba fogott versek éppen ezért ez irányú kötelességeinkre figyelmeztetnek. Verseivel, esszéi révén Konrad Sutarski mindenekelőtt az írókhoz, a költőkhöz fordul a hagyományok, a keresztény Európa megvédésére hívva fel figyelmüket. Mert mi a tollforgatók leg-

„Látni néha a föld erőlködését
– felemelkedik
lerázza városok koloncát behatoló bányászt
temet magába

olajkutatók fúróit töri
ciklonokat küld
– nem hisz civilizációs varázslatainkban.”
(*Látni néha a föld erőlködését*, 1972)

Kazimierz Swiegiński lengyel irodalomkritikus szerint Konrad SutarSKI alkotásaiban végig jelen van a modern Európa tehetetlenségének motívuma. Európa oly tétlen e veszedelemmel szemben „mintha valamilyen hipnotikus mély álomba merült volna”. Mintha ez már nem is a hagyományos öreg kontinens, hanem „egy kereszténység utáni, saját szellemi hagyományai és kultúrája iránt közömbössé vált Európa” lenne.

A globalizmus épp oly pusztító Európára nézve, mint az iszlám. Egyetlen megoldás kínálkozik, véli a lengyel kritikus: hatékony védekezésbe kezdeni. Az íróknak, költőknek élen kell járniuk földrészünk civilizációs és erkölcsi értékeinek védelmezésében.

A másik lengyel verselemző, Jerzy Grupiński így summázza fejtegetéseit: Konrad SutarSKI könyvében „széles körű rálátást ad a jelenkori Európa és a világ válságos helyzeteire”.

Nincs más megoldás, érezzük ki SutarSKI verseiből és prózai munkáiból: küzdeni kell! Ehhez viszont tántoríthatatlan hitre van szükség, ami erőt ad a cselekvéshez és a győzelemhez. A költővel együtt

vessük hát hittel teli tekintetünket az Úr igazi szolgájára, néhai szent II. János Pál pápára, akit mint példamutatót kell emlékezetünkben tartani:

„Láttalak láttalak ahogy megöltek
ahogy a halottak közül feltámadtál
hogy a Colosseumban keresztünket vidd
tovább a Golgotára a földgömbön át...”
(*II. János Pál temetése napján*, 2005. április 8.)

SutarSKI számos költeményét, az utóbbi években keletkezetteket talán még erősebben áthatja az európai civilizáció sorsának átalakulásával kapcsolatos nyugtalanság, szorongás:

„Mit hozol idő
te huszonegyedik század
még mivel készülsz meglepni minket
már most eresztékeiben recseg a föld
miként emlékszik majd rád az emberiség
a történelmi távlat
mi támad életre e rettenet zűrzavarából”
(*Mit hozol idő*, 2018)

Vigasztaló, mi több, felemelő, hogy a költő konklúziója nem a fátumszerű változtathatatlanság érzete. A szerző az elkötelezett költészetet képviseli, mondván: „Olyan líra megalkotására törekszem, amely aktív kapcsolatban áll a napjainkban átalakuló civilizáció emberével [...], problémáival, valamint a formálódó új tudattal.”

Tekintsük ezt mi is Konrad SutarSKI ars poeticájának.

Aniszi Kálmán

ANISZI KÁLMÁN (1939) író, publicista, ny. egyetemi oktató. Bihar megyében, Magyarkakucson született. 1985–90 között a *Korunk* folyóirat szerkesztője. 1990 óta él Magyarországon, 2000-től a folyóirat megszűnéséig a *Kapu* főmunkatársa volt. Legutóbbi kötete: *Árral szemben* (tanulmányok, 2020).

A behódolásmentes irodalomtörténet apológiája

Tózsér Árpád: *Vagyonos apáink*

Magyar Napló, Bp., 2021

„Az éjszaka elmúlt, a nap pedig elközelgett;
vessük el azért a sötétségnek cselekedeteit.”
(Pál levele a rómaiakhoz, 13, 12)

Bizarrnak tűnhet, de a kortárs francia irodalom világhírű fenegyerekének, Michel Houellebecqnek *A harcmező kiterjesztése* című regénye (2016) elején található mottó valamiképpen illik a pozsonyi illetőségű Kossuth-díjas költő, író, kritikus, irodalomtörténész és műfordító Tózsér Árpád idén a Magyar Napló Rádiusz Könyvek sorozatában megjelent *Vagyonos apáink* című tanulmánykötetének bírálata elé is. Ugyanis van valami rokonság a két szerző írói és személyes attitűdjében, az egyfajta „sztoikus-flegmatikus” magatartás (Tózsér önmagát így karakterizálta a kolozsvári *Helikon* vele készített interjújában, s ez jellemző a francia íróra is), valamint a gondolkodásmód, a kritikus világszemlélet, a kristálytiszt logika, mely mindkettejüknél még bizonyos különállással, kifinomult esztétikai érzékkel és a termékenyítő magánnyal is párosul.

Napjainkban a globális válság az élet minden területén a harcmező kiterjesztését jelenti, mely élesen kihat a nemzetállamok létére, egymásnak feszülésére, és veszélyezteti magát a szubjektumot is; a technológia uralma, a kibertérben és a médiában történő agymosás következtében, mely maga a „gonosz gyökere”, a gondolkodás elsilányul (erről lásd a kortárs francia Jacques Ellul *Empire de non-sens* [Az ellehetetlenülés birodalma] című könyvét); az önpusztító emberiség minden téren a veszébe rohan. Martin Heidegger „holtösvényeit” tapossuk, tele vagyunk kozmikus zsákcákkal.

Az Új Világrendnek nevezett ismeretlen formáció (jó esetben csak átmeneti kor,

amelyet már többször megéltünk a civilizáció léte során) teljesen kifordíthatja az embert önmagából (lásd Tózsér: *A kifordított ember* című naplóját), s ugyancsak ő utal többször Nietzsche elhíresült kijelentésére: az „Isten meghalt”. A szekularizált emberiség transzcendentális kapaszkodó nélkül maradt, a napjainkra eltorzult kereszténység se jelent mentsvárat, önjelölt próféták támadnak a teljesen öntörvényűvé vált vallásgyakorlók közül, virul az okkultizmus, az erősen terjeszkedő muszlim világ pedig egyéb fenyegetettséggel jár.

Fölmerül a kérdés, hogy ebben a létszituációban mi a helye, tere és szerepe például az elmélyült irodalomtörténetnek. Mennyire számít szentségtörésnek Tózsér következő vallomása: „Nem a lázadás van a génjeimben, hanem a finnyasság. Nem bírom elviselni az ízléstelenséget, az igénytelenséget. Ha úgy tetszik, a stílusalanságot. S az irodalomban ez annyira halálosan komoly dolog nálam, hogy már sokszor rajta vesztettem”. Vagy épp ez a „világosság fegyverei” felöltésének egyetlen módja? Tózsér szerint igen, egy jöttányit sem lehet hagyni elveszni az irodalom és tudománya által megteremtett értékekből, valamint ki kell igazítani az évszázadok során berögzült helytelen megállapításokat. A szerző ennek elhivatott nagymestere, az irodalomtörténet valamiféle apológiája, több esszé- és tanulmánykötet tanúskodik erről.

A „Pozsonyi Páholyból” kitekintve (de létezik-e még ez a páholy, a szlovákiai magyar irodalom műhelyének színtere) szemléli az irodalomtörténetben zajló torzulá-

sokat, és afféle modern kori kerubként végzi értékvédő tevékenységét. Szemléletének lényege az átlelkedített tudományos nézőpontú vizsgálódás, mely szerint „az irodalom organizmusának az irodalmi hatás a szervező ereje. A társadalom, a külső élmény ezt a hatásrendszert csak átszínezi” (*Szent Antal disznája*. Kalligram, 2008, 42). Tőzsért egy mű vagy életmű vizsgálata elsősorban az indítja, hogy mennyire jelent az számára megoldandó problémát. Az irodalomtörténet – szerinte – nem száraz tények racionális tudomásulvétele, hanem az évezredek óta felgyűlt alkotások, bölcselkedések egymásba játszatása. „Írásra engem csak az írott szó indít, az ún. valóság csak élni sarkall” – írja ugyancsak ebben a Naplójában. Az alkotás létmű, amelyhez Tőzsér a legnagyobb tisztelettel közelít, módszere a mikroanalízis, behódolásmentesen, tárgyilagossággal, mégis szubjektív meggyőződéssel vizsgálódik. „Én független gondolkodónak szeretném tudni magamat, aki megengedheti magának a kritika és a megértés fényűzését is” – olvashatjuk az *Időcsapdákban* (Kalligram, 2018, 19). Ugyanakkor, utalva Háy János: *Kik vagytok ti?* című kötetére, az említett *Helikon*beli interjúban azt állítja, hogy „én persze távolról sem ilyen szélsőségesen saját bejáratú irodalomtörténetet kívánok művelni”. Való igaz, esszéiben és tanulmányaiban az „esztétikai imperatívusz” lélekvándorlásának nyomon követése zajlik.

A *Vagyonos apáink* több írása korábbi kötetekben is megjelent már, igen gazdag recepcióval, így egyelőre a MA7-ben (okt. 31.) olvasható Szeberényi Zoltán recenziója tűnhet újnak: „Tőzsér Árpád kerüli az irodalmi köreinkben oly elterjedt bőbeszédűséget, körmönfont mellébeszélést. Nem kellően ki nem fejtett, kellően alá nem támasztott ítéleteket, megállapításokat közöl, hanem szinte hangosan gondolkodva, az olvasói nyilvánosság előtt oldja meg a felvetett problémákat. Az eredményhez odavezető utat is vázolja. Ezért válnak oly izgalmassá írásai.” Hasonlóképpen érté-

keli a kötetet az Utószóban Szörényi László is, kiemelve azt, hogy TÁ nemcsak kiváló tanár, hanem tudós és művész is egyben. Épp ezért merülhet fel a kérdés, hogy a *Kortársban* (2021/9) recenzióként megjelent utószó címe: *Pozsonyi tanárunk* mennyire helytálló? Nem lekezelő-e, ismervén társadalmunk hozzáállását a tanársághoz. Vagy Szörényi – alapvetően maga is tanár lévén – éppen felmagasztalásnak szánta azt? Biztos vagyok benne, hogy ő is olvasta Tőzsér Naplójában azokat az önreflexív anekdotákat, melyekben Tőzsért diákjai őt „doktor Fűrészpornak”, illetve „vaskalaposnak” nevezték a háta mögött. A tanár úr ezeket kellő humorral fogadta. Mindenesetre a *Vagyonos apáink* lenyűgözően „tőzséres”: elegánsan szellemes, esztétikai élvezetet nyújtó, gondolkodásra serkentő, morálisan példamutató; gördülékeny stílusú, kellően retorizált, kimódoltság nélkül.

Egyetlen gondom a kötet címével van: ha már Tőzsér József Attilától vette az 1929-es *Arany* című versből, akkor miért nem hagyta meg az ott álló, kicsit archaizáló „Atyánk” elnevezést? Talán ízesebb, korhűbb, jellemzőbb lenne a benne foglalt régmúlt alkotóira nézve. Szörényi a szövegében is következetesen „atyákról” beszél.

A kötet könyvműként is rendkívül izgalmas, dicséret illeti a sorozat arculatának tervezőjét, Árkossy Istvánt.

A szerkezetileg világosan tagolt, kronologikusan építkező kötet két részből áll. Az elsőben a 16–18. századi szerzők műveinek problematikus kérdéseivel foglalkozik a szerző, Balassitól Baróti Szabóval bezárólag, a második részben a 19. századból kiemelten Vörösmarty *Előszó* című versének szentel figyelmet, valamint Madách *Tragédiájával* foglalkozik új nézőpontból, Arany szerelmi lírájával egyedi módon, illetve lefűjja a port Tompa Mihály költészetéről, végül a Mikszáth-művek szlovák nyelvű fordítóinak kritikáját adja. A szerzők zöme felvidéki származású vagy kötődésű, emiatt Tőzsér még nagyobb jelentőséget tulajdonít annak, hogy időközönként visszahozza őket a magyar iro-

dalmi emlékezetbe. Árgus szemmel követi irodalmunk nagyjainak és műveiknek születési, keletkezési és egyéb évfordulóit, mert azok alkalmat teremtenek a megemlékezésre, a szellemi-lelki apológiára, ami egyébként Tözsér-attribútum. Minden alkotó vagy műve esetében megtalálja a tisztázásra váró kritikus pontokat. Gondolatépítkezése statikailag hihetetlenül strapabíró, ami Amade László esetében mintegy ötvenoldalas érvelés-bizonyítás-építményt jelent, Barótinál ez kb. nyolcvan oldal. Mindeközben Tözsér mindvégig gondoskodik figyelmünk fenntartásáról, bátran rábízhatjuk magunkat logikájára, mert érvrendszere jól követhetően építkezik.

A továbbiakban – összefoglaló jelleggel – tekintsük át szerzőnként, hogy Tözsér milyen kérdésekben vállal értékvédő szerepet, s milyen új meglátásokra jut!

I/1. A drámaíró Balassi esetében az 1958-ban megtalált *Szép magyar Comoedia* egyik értelmezőjével, Eckhardt Sándorral vitázik, aki „másodrangú olasz pásztorjátéknak” tekinti, alulértékeli Balassi fordítói tevékenységét és eredetiségét. Tözsér bizonyító erővel és fordulatosan érvel amellett, hogy Balassi tudatosan választotta mintaként az olasz Castelletti *L'Amarillijét*, cselekményének realitását saját életére nézve is fontosnak tartva. Végül TÁ leszögezi, hogy „Balassi egy személyben nagy formátumú drámai költő és drámaköltő” (19).

A 2. írás is Balassival foglalkozik, 130 évvel a Balassa-kódex megtalálása után egy budapesti előadáson (2004), *Palóc idiómák Balassi B. költészetében* címmel. Először is jogosan rója fel, hogy a költő szülőhelyén, Zólyomban csak 1980-ban került emléktábla a várfalra. Majd a palóc nyelvjárást jól ismerő Tözsér (lévén gömörpéterfalai születésű) kimutatja, elsősorban Balassi leveleiből, hogy a világlátott költő és hadfi valószínűleg élt a palóc nyelv jellegzetességeivel. Főképp a levélnyelv pongyolább, hétköznapiabb stílusában. Summázva: Balassi a más költőktől átvett nyelvi fordulatokkal, irodalmi hasonlataival, magas

műveltségi anyagával és a közbeszéd tájnyelvi alakjaival gazdagította nyelvünket.

A 3. tanulmány 1974-ből való, megjelent a *Régi költők – mai tanulságok* című kötetben, Szenci Molnár Albertet, a „poétaembert” eleveníti meg. Tözsér önkritikusan beismeri, hogy a felvidéki írók nem ápolták kellőképpen a szenci születésű pap-tanár, tudós nyelvész, zsoldárfordító emlékét. Holott a magyarság nem kisebb értékének, mint az 1590-ben Vizsolyban nyomtatott, Károlyi Gáspár által magyarra fordított *Biblia* megjelentetésében segédkezett az akkor épp Göncön tanuló diák. 16 évesen naponta hozta-vitte Gönc és Vizsoly között a lefordított oldalakat. Majd később elvégezte a fordítás korrekcióját, és 1608-ban Németországban kiadatta az ún. hanai Bibliát, benne a saját fordítású zsolttárakkal, kottákkal, szómagyarázattal. A Károlyi-fordítás szárazabb nyelvét SZM ihletett himnusszá formálta, például a 104. zsolttárban is. A legismertebb 90. zs.: „Te benned bízunk eleitől fogva...” költője bebizonyítja, hogy a reneszánsz ember már felszabadultabban, a polgár öntudatával akarja megérteni a kozmikus kérdéseket. Tözsér kihallja ezekből a zsolttárokból a reformáció csatározásait, a lutheránusok felekezeti türelmetlenségét, a kálvinisták kiforratlan hitvilágát (erről Sütő András írt megrendítő drámát: *Csillag a máglyán*), valamint a katolikusok gyűlölködését. A reformáció utáni ellenreformáció korában járunk.

S ahol más csak unalmas filológiát látna, Tözsér ott is képes érdekfeszítően vizsgáldni, Horváth János ellenében bizonyítja, hogy SZM nemcsak az ütemhangsúlyos verselésben jártas, „hanem a nyugat-európai jambikus verselés első magyar próbálgatója is” (142. zs.). Emellett Tözsér kimutatja, hogy a „bukolikus-népies motívumokkal, a leíró jellegű strófaival előkészítője” a későbbi Csokonai-, Petőfi-féle lírai realizmusnak (47). Természetesen a 150 zsolttár közt akad sok gyenge költőiségű is, de „ahogy Balassi meghaladta mestereit, az olasz és latin széphistóriák szerzőit,

úgy SZM is messze túllépett Sztárai, Szkhárosi, Bornemissza fejedelmi és főpapi dühén, magas szintű esztétikai értéket teremtvén. „Nyelv és szív”, ez Szenci M. ars poetikája, összegzi Tőzsér.

A 4. írás nem ennyire részletező, s talán a kötet gyengébb darabjának mondható, mintha Tőzsér nem járt volna mélyebben utána a „hibás felező 12-eseknek”, ellenben a cím ad némi magyarázatot: *Zrínyi-margináliák*. E széljegyzetekben a szerző Vargyas Lajossal száll vitába a *Szigeti veszedelem* prozódiaját illetően, de nem viszi végig az okfejtést.

Az 5–6. írás egy hosszabb, kiemelkedő tanulmány Amade Lászlóról, *Rokokó csizma az asztalon* címmel. Régebbi keltezésű, 1979-ből való, de a bravúros érvelés miatt érdemes volt fölvenni a kötetbe. Tőzsér itt már bősséggel él a „de” ellentétes kötőszóval mint alkalmas grammatikai eszközzel, ugyanis több mindenben nem ért egyet az életrajzírókkal (Gálos Rezsővel, Négyesy Lászlóval) és az irodalomtörténészekkel sem. Miben kell „megvédeni” Amadét? Azt tartják a pozsonyi udvari kamarásról, akinek Felbáron volt a családi birtoka, hogy léha életet élt, a házasságot nem tisztelte, cinikus természetű volt, költőként szegényes szókinccsű. De nem foglalkoznak Amade erősségével, a jól sikerült trópusokkal, amelyek a képekbe foglalt valóságanyag újdonságát adják. Egyedül a kor szigorú ítésze, Toldy Ferenc ismeri el, hogy „mint világi dalköltő ő a 18. sz. első felének díszje volt” (74).

Milyen értékeket fedez fel Tőzsér Amadéban? Költőként formaújítónak tekint, aki a súlyos dekoratív barokkot megtöri ritmusleleményeivel, újszerű strófaszerkezeteivel. A rímnek nála lesz először (Rimay mellett, Balassi ragrímei után) meghatározó szerepe. Szövegeiben sok a halandzsának tűnő elem, de Tőzsér megfejtje ezeket, így például a *Lila moja Lila* című vers szlovák szavait elemzi, ami után az 2004-ben bekerült az Amade kritikai kiadásba. Amadénál már sok a rokokón túlmutató elem is, így a népnyelvi fordulatok,

ami jócskán elűt a francia styl rocaille-tól. Nála már nagyvárosi katonaéletéről van szó, s a lírai realizmus megjelenik a házi-as idilljeiben és a miniatűr népi életképekben. „Micsoda stafétaváltás! Amade egyik kezével még Balassit fogja, a másikkal már Petőfinek nyújt egy képet” (109).

Tőzsér rámutat arra, hogy a költő rossz közérzetének a léha kor, az udvari szokások is okozói lehettek. Amade már a szentimentalizmus előfutárának is tekinthető a férfi érzelmeit nyíltan felvállaló versei alapján.

Tőzsér megengedő módon egy Németh Zoltánnak adott interjúból azt mondja, hogy „Még a helytelen olvasat is hozzájárulhat a vers jelentésbeli gazdagításához: ki gondolta volna 1790-ben (a *Mondolat* környékén) Baróti Szabó Dávid élesen antiaufklérista *Ledőlt diófűjéről*, hogy a későbbi olvasatok pusztán nemesi ellenálló verset csinálnak majd belőle?” (*A Matryosa baba szubjektuma*, 159). Ez az I. rész utolsó, terjedelmes és remekül kidolgozott érvelése. Az *Egy diófa és környéke* című tanulmány, mely korábban két kötetben is megjelent, az egykori *Itk*-beli, Waldapfel József és Zlinszky Aladár között zajló vitából indul ki. Egyikük azt állította, hogy Baróti nevezett költeménye – főképp a zárósorok ellentmondásossága alapján – nem allegória, hanem egyszerű természetleíró vers, másikuk szerint viszont allegóriával van dolgunk. Az irodalomtörténészek mai napig a 18. sz. végi nemesi mozgalom ellenállási programverseként tartják számon. A probléma megoldásához nagy szükség volt a tőzséri mikroanalízisre, mellyel lépésről lépésre megvizsgálta a történelmi kort, a korstílusokat, Baróti egész életművét, benne (egyszerűsítve) a *Ledőlt diófa* (1790) keletkezése tájékán írott egyéb költeményeket, valamint a szerző életrajzi hátterét, és így tudta félretenni a téves állításokat. Külön is szemlélte az allegória szűkebb és tágabb értelmezését (150–151, 154, 186–187), Baróti korára vonatkoztathatóságát. Ugyanígy a természetleíró költemények jellemzőit a 18. sz.-ban, s rámuta-

tott arra, hogy ezek kiteljesedése, az ún. „allegoria tota” és a tájleíró költemény is majd Tompa, Petőfi és Arany korában érelődik tiszta műformává.

Vizsgálódása során – lassan körözve a kérdés körül – Tözsér két alapvető tényre világít rá: az egyik, hogy Baróti *Ledőlt diófájában* a külső ellenség = „átkozott vendég” nem más, mint a francia felvilágosodás eszmei képviselői, azon belül is a voltaire-i antiklerikalizmus, az „Écrasez l’infame! = Tiporjátok el a gyalázatot!”; a belső = „gonosz férgek” pedig az új eszme „hangyabolyként nyüzsgő” hazai terjesztői. A pusztuló diófa képében a költő tulajdonképpen a hazája régi, hagyományos erkölcsét látja veszni, innen az ódai hangvétel. Tözsér a vers elemzésének több irányból is nekifut, végül fölteszi a kérdést, hogy mi rendítette meg ennyire a költőt. A jezsuita Baróti Szabó megrázó élménye az volt, hogy 1773-ban az egyre erősödő világi hatalom XIV. Kelemen pápát rákényszerítette a jezsuita rend feloszlatására. BSZD a *Panaszos indulat* című elégiájában rendjét siratja (1774), s ettől az időtől fogva kezd magyarul verselni. Elhagyva esztergomi papi állását, Komáromban lesz gimnáziumi tanár, majd Kassán bekerül az irodalmi élet vérkeringésébe. Ex jezsuita ortodoxként továbbra is dühvel támadja az egyház- és vallásellenes röpiratok szerzőit, „Russó, Baylé és Voltér” követőit (*Boldogtalan ország, Megromlott erkölcsről*). A *Felfordult világ* című versében írja: „Más vallást koholt az esztelenség.” Antiaufklérizmusának első nagyszabású darabja volt az *Egy ledőlt diófához* című, melynek tüzetes elemzését végül a 182. oldaltól olvashatjuk. Az időmértékes, nyolc szaphói strófából álló költemény a magyar irodalom egyik remeke, melynek záró szakaszában direkt megnevezett „Haza” nem a leírt fa allegorikus kulcszava, hanem a költő sóhajának megszólítottjaként annak egykori épségét, szépségét kívánja visszaállíttatni. Waldapfel ezt a rejtélyt csak érzékelte, de nem fejtette meg mögöttes értelmét. Poétikailag végül

is az allegorikus műformának és a lírai leíró versnek egy kevert változatával van dolgunk, egy átmeneti kor stíluskeveredésének (a klasszicizmus és az épp születőben levő romantikának) termékével. Zlinszkynek is van némi igaza: Baróti tulajdonképpen fölvázolta az „első magyar politikai allegória körvonalait” (191). Az átmeneti kor és a stílusok kavalkádja tekintetében Baróti kora rokonítható saját jelenünkkel is.

S bár Tözsér ezt a kérdést már nem érinti, de eljátszhatunk a gondolattal, hogy Baróti talán még életében megérhette (1819-ben halt meg), hogy VII. Pius pápa, aki 1800-tól regnált, újjáélesztette a jezsuita rendet. Az pedig a világtörténelem valódi különlegessége, de talán nem véletlenje, hogy jelenleg – először a pápaság történetében – jezsuita pápa (I. Ferenc) ül a vatikáni trónon, és a nemrég megválasztott bíborosa, Jorge Bergoglio is jezsuita. Nem vagyunk próféták, legfeljebb „különös hírmondók” azzal, hogy ennek a világtörténelem szempontjából talán van jelentősége.

TÁ az *Időcsapdák* című Naplójában (2019) ezt írta: „Egy civilizációt barbár eszközökkel csak akkor lehet legyőzni, ha az önként megadja magát. Így adták föl az érdekeiket önként az ókori görögök, rómaiak, így kapitulált a keresztény civilizáció a felvilágosodás és a francia forradalom előtt, s így adja meg magát ma az EU, amikor a beözönlő idegenekre a saját liberális törvényeit alkalmazza (amelyekkel azok csúnyán visszaélnék). Európa ma saját demokratikus és liberális eszméinek a túsza” (100). Az emberiség kozmikus patthelyzetbe került.

A kötet gondolátive Barótitól szépen átvézet a II. részhez, egyenest Vörösmarty apokaliptikus vízióihoz, Vörösmarty Mihály *Előszó* című korszakos opuszának értelmezéséhez. (Korábban megjelent a Miletoszi kumisz című kötetben, 2004-ben.) Kiváló felütéssel kezdődik: „Vörösmarty életműve talán a magyar költészet legdrámaibb és legellentmondásosabb anyaga”

(197). Tözsér fölteszi a kérdést, hogy miért drámai és miért ellentmondásos.

Ennek kibontását várnánk ettől a rövidebb írástól, de sajnos ez esetben kicsit csalódnunk kell. Bár a szerző megjegyzi, hogy a téma korunkban rendkívül időszerű, rögvest hozzá is teszi, hogy paradox módon időszerűtlen is, mert a ma emberét nem érdeklik Vörösmarty világvégi romantikus víziói. Ezt pedig én kérdőjelezném meg, ugyanis ez csak nagy általánosságban igaz, ahogy az a szlogen is, hogy manapság az emberek nem olvasnak verset. Valamint megkérdezem azt is, hogy Tözsér miért ragad le a címnél, nevezetesen annál, hogy a *Három rege* előszava-e, vagy az egész életmű elé íródott. Ugyanis az *Előszó* kapcsán számos napjainkat is érintő Vörösmarty-problematikát föl lehetett volna vetni, egy kicsit körbepásztázva az életművet. Így például a következőket: a költő antropológiai szkepszise („Setét eszmék borítják...” kezdetű vers), a sorsszerűség kérdése, dualista istenképe, a „kettős teremtés képzete”, amely Isten és a Sátán együttműködéseként fogja fel a teremtést (például *Görgeinek híják a sílány gazembert* vagy *Az emberek*), az embernek mint a „sárnak” és „Isten képmásának” ellentmondása, a szinkretizmus jelenléte a biblikus és a sajátosan átértelmezett mitológikus képhasználatokban (ez a *Napoleon* című epigrammában is jelen van), és egyáltalán az ember és a transzcendencia. Ezek ugyanis Vörösmarty teljes életművének valódi nagy kérdései. Mindezekre Szilágyi Márton idén megjelent *Vörösmarty-tanulmányok* című kötetéből (Kalligram) kapunk választ, részletes elemzésekkel. Konkrétan az *Előszóról* azt, hogy „nem az apokaliptikusnak a megváltás reményét mégiscsak magában hordozó világát akarja ábrázolni, hanem egy olyan katalizmát, amelyben nem valamiféle isteni terv mutatkozik meg, hanem a személyes istenképzet nélküli hatalom, a vak Sors személye” (261–262). A költőről megállapítja, hogy „ellentétekkel és feszültségekkel volt terhes világnézete, s szinte sehol,

egyetlen költői korszakában sem találjuk meg azt a bizonyos harmóniát. Ez különösen érvényes az antropológiájára a Teremtőhöz való viszonyában” (267). Végül: „A költői életmű bizonyosan nem egyeztethető egy dogmatikai szempontból megnyugtatóan elrendezett, tiszta világképpel [...] Rajnai László paradox megfogalmazásában VM korán megszűnt hívő keresztény lenni, de élete végéig katolikus maradt” (268). Visszatérve Tözsérhez, az azonban való igaz, hogy az *Előszó*t az „ember- és világvég előszavának tekinthetjük, amely úgy zúg a Vörösmarty-életmű egészében, mint valami egészen sajátos hangszerelésű monumentális organon” (203).

2–4. A *Vagyonos apáink* kötetben ezután három írás is foglalkozik Madáchcsal, egészen attraktív módon Hegel és *A civilizátor* című vígjáték bevonásával. Ismét megkérdezi (1998-ban), hogy a mai irodalmi kánont miért nem foglalkoztatja Madách életműve. Majd a szabad akarattal kapcsolatban utal Török Endre: *Ki a szabad?* című kis meditációs kötetére (Kairosz), melyet föllapozva ezt olvashatjuk: „bármerre nézünk, a belső nyomorral szembesülünk: a szabad akarattal rendelkező ember képtelen meghozni a jó melletti döntést. A szabadság szentsége helyett a szabadság mint botrány jelentkezik” (49). Az ember a felelősséget egy személyre, a családra, a munkahelyre, a társadalomra hárítja, holott „a társadalom lelkiismeretére hivatkozni annyi, mint a semmire. Hivatkozni csak az emberre lehet, ha lehet egyáltalán. A világban ugyanis [...] az egyén megpróbál azon lenni, hogy kiüsse az örökkévaló értékeket, helyükbe viszonylagos igazságokat iktatva. A viszonylagos igazság viszont nem igazság. A viszonylagos erkölcs nem erkölcs. [...] Az irányított lelkiismeret nem lelkiismeret. Az individuum szubjektív birodalmából hiányzik az egységes vezérlő elv. Kitéve a zűrzavarnak elszabadulnak bennünk a démonok és csúfos kavarodást rendeznek” (Török E. ez utóbbit már W. Heisenbergtől idézte) (13–14).

Való igaz, hogy soha ekkora zavarodottság nem volt a világban, mint napjainkban. Épp ezért a „poème d’ humanité” eszmeisége soha nem volt ennyire aktuális, mint ma.

2014-ből való a kötet újabb nagyszerű írása, a *Jegyzetek Madách Imre „Hegel-komplexusáról”*, mellyel Tözsér feltétlen kiáll a mű esztétikai és bölcséleti értékei mellett, mondván: „a magyar irodalomban sem előde, sem utóda” (208). Természetszerűleg párhuzamot von a *Fausttal*, de rámutat a gondolati különbségekre is, mellyel Madách javára billenti a mérleget. „Neki sikerül működésbe hozni egy olyan valóban dialektikus versnyelvet, amelyben az elmentések nem kioltják, hanem teremtik egymást” (209). „Madách Tragédiája csak a világirodalom és az egyetemes filozófiatörténet – jelen esetben elsősorban Hegel – kontextusában értelmezhető” (210). Ezután összeveti a *Tragédiát* Madách *A civilizátor* című komédiájával, s ez utóbbit rendkívül elmésen elemezve mintegy a szerzővel együtt magából is kiírja a hegeli problematikát.

Lukács Györggyel vitázva arra a következtetésre jut, „ha Ádám minden színben csalódik [...], mégis újrakezdi a küzdelmet, akkor lennie kell valaminek, [...] ami az egyre elbukó eszmében és társadalmi rendeken túl is az életet továbbviszi” (219). Kérdés: mi az? A továbbiakban a létezési titok boncolgatása következik, amiért már önmagában érdemes kézbe venni a *Vagyonos apáinkat*. Summa summarum: Madách „úgy írja egyik művét (a Tragédiát), hogy szimultán már írja is a másikat (A civilizátort), az előbbi tagadására” (226).

Ezután a 2008-as *Az ember tragédiája mint szöveg* című írása valós apológiaként napjaink divatos TOP-listájába beveszi sikerkönyvként Madách művét, bizonyításként utalva Békés István: *Napjaink szállóigéi* című gyűjteményére, melyben a szerző legalább ötven – a mindennapi szóhasználatba beépült – Madách-idézetet mutat fel. Például ilyeneket: „[c]sak hódolat illet meg, nem bírálat”, vagy „[a] tett halála az

okoskodás” (229) – Tözsér mindegyiket érdekesítő reflexióval látja el. Az emberi ésszel nehezen felfejthető Madách-szöveg tehát napjainkban is gondolatébresztő, élő és ható. Irodalmi értékeink megőrzése szükségszerű, tanúság erre (Tözsér törekvése mellett) a napjainkban a Magvetőnél megjelent Milbacher Róbert *Legendahán-tás* című tévhiteket elűzni szándékozó könyve is.

A kötetbe egy interjú is bekerült (Görög Mária beszélgetett a szerzővel 2017-ben), a tárgy: a rimaszombati származású Tompa Mihály, az „északi Géniusz”. Tözsér szívesen használja Hamvas Béla kultúrkörmegnevezéseit, legutóbb *A lélek hossza* című kötetben jelent meg róla egy értekezés. Most Tompa helyét jelöli ki az elnevezéssel. A költőnek a halál- és talán hipochonder betegségversei, valamint a hazafias allegóriái jelentősek. Ki ne ismerné (több nemzedékre nézve is) *A madár fia*hoz vagy *A gólyához* című költeményeket?

A 6-7. fejezet az Arany János szerelme és az Arany-mondacsok. Tözsér kifinomult ízléséről tanúskodik a *Piroska szerelme* című versátírat/imitáció, melyben Aranyra hangoltan és a korstílusnak megfelelően a fellelt pár sornyi Arany-szöveget Tözsér kipótolja, remek verssé formálja. Majd jegyzeteket olvashatunk a mondacsokról/Arany-szösszenetekről, s eközben Tözsér újabb meglátásokat tesz: a költőt Dosztojevskijjel hozza lelki-szellemi rokonságba, akivel éppen kortársak voltak, és különösképpen a balladák tárgykörében, de a *Toldi*-ban is a bűn és bűnhődés eszmei-etikai vonatkozásában látja ezt jogosultnak. (És itt utal kötetének címére is, a József Attila-versre.)

A kötetet záró írás 2010-ből való, a szerző ismét a Palócföldre viszi el az olvasót: *Jegyzetek a Mikszáth-szövegek „intertextualitásáról”*. Tözsér védelmébe veszi a szerzőt, rámutat a Mikszáth-művek világirodalmi vonatkozásaira, kiemelve, hogy az ismert/átvett témákból a nagy palóc hogyan alkotott remekműveket. Ugyanakkor keserűen állapítja meg, hogy a szlovák fordí-

tások elszűrőkéik, szlovákosítják ezeket a sajátos nyelvezetű műveket, ezáltal „tucatíróvá honosítják a nagy palócot” (253). Egyetlen szívmengető pozitív példát hoz fel befejezéséért, a *Szent Péter esernyője* angol fordítását, amiért (állítólag) Roosevelt elnök rajongott. „Az 1911-ben Amerikába látogató Apponyi Alberttel” csak erről a könyvről volt hajlandó beszélgetni.

Láthattuk, hogy a *Vagyonos apáink* régebbi és újabb tanulmányai korunkban is mennyire időszerűek, segítenek tájékozódni túlbonyolított, egyre erőszakosabb, kaotikus jelenünkben, amikor, Arany János szavával élve, „újabb bűnök milliárdjai támadnak” (*Gondolatok a békekongresszus felől*); Tózsér írásai és munkamórája a „világosság fegyvereiként” szolgálhatnak. Tózsér, aki a nemsokára megjelenő hatodik Naplójával lezárta azok sorát, s az így felszabadult energiáját kamatoztatni készül (ez is kiderül a Nemes Attilával való *Helikon*-beszélgetésből), a következőt jelezte: „sok még a tervem”.

S ha korunk pokoli zűrzavarának nem akarunk behódolni, akkor par excellence kell figyelmet szentelnünk Tózsér *Időcsap-*

dák című Naplójának következő bejegyzésére: „November 27. Németh Gábor a *Forrás*nak adott interjúból arról beszél, hogy a kultúrának, az emberiségnek nagy munkával sikerült azt a totális bizonytalanságot, ami az élet, egy viszonylagos biztonsággá tenni.” Erre az éleslátású és kritikus Tózsér így reflektál: „De ha ezt a viszonylagos biztonságot közelebből megnézzük, azt is látnunk kell, hogy, sajnos, már nyugodtan múlt időbe tehetjük: a felvilágosodásnak és nyomában Nietzsche-nek az Isten (azaz az ember transzcendentáló képessége) semmissé nyilvánításával sikerült bennünket a teljes bizonytalanságba visszavezetni. Diderot-ék, Voltaire-ék, Kanték, valamint mai költőik nem fogadták meg az előfutár Descartes intését, aki a régi és az új morális evidenciák közötti »köztes időre« egy ún. ideiglenes etikát javasolt, amelynek lényege: biztos ok nélkül ne változtassunk a régi etikán! Ma egyre nyilvánvalóbb, hogy – amint azt a német Rüdiger Safranski (egy mai Descartes) megfogalmazta – a 20. századi emberiség elvesztette a túlvilágot, anélkül hogy megnyerte volna az e világot” (143).

Mosonyi Kata

MOSONYI KATA (1949) irodalmár, költő. Két digitális kötete a MEK-en található: *Szakadt színpalak közt* (recenziók, kritikák), *Búzamező, varjakkal* (versek, 2020).